

A FRANCIAORSZÁGI MAGYARSÁG

EGY FEJEZET A KÜLFÖLDI MAGYAROK
ÉLETÉBŐL

ÍRTÁK:

Dr. BALASSA LÁSZLÓ, Dr. BARÁTH TIBOR, BENEDEK
ANDRÁS, Dr. DEGRÉ ALAJOS, Dr. GÁLDI LÁSZLÓ, GYÁNI
SÁNDOR, KOVÁCS JÓZSEF, Dr. MIKÓ IMRE, Dr. VITÉZ
NAGY IVÁN, RUBLETZKY GÉZA, TAKÁCS ÖDÖN

EMLÉKKÖNYV
A PÁRISI MAGYAR DIÁKEGYESÜLET FENN-
ÁLLÁSÁNAK TIZEDIK ÉVFORDULÓJÁRA

„STUDIUM“ BIZOMÁNYA
BUDAPEST,
IV., KECSKEMÉTI-UTCA 8.

Minden cikkért írója felelős

TARTALOMJEGYZÉK.

E kötet munkatársairól és problémáiról, *Szerkesztő*

Franciaországi honfitársaink magyarsága, <i>dr. Baráth Tibor</i>	7
Jegyzetek a párisi magyarság nyelvállapotáról, <i>dr. Gáldi László</i>	38
A franciaországi magyar sajtó jelen állása, <i>Gyáni Sándor</i>	53
Magyar irodalom Franciaországban, <i>Benedek András</i>	65
A magyar diák külföldön egykor és most, <i>dr. vitéz Nagy Iván</i>	73
Magyar diákmozgalmak Franciaországban, <i>dr. Baráth Tibor</i>	98
A <i>diák</i> szó múltja és jelene, <i>dr. Gáldi László</i> ...	131
Magyar irodalomtanárok Parisban, <i>dr. Balassa László</i>	137
Visszaemlékezés a P. M. D. 1933. évi délfraanciaországi útjára, <i>Takács Ödön</i>	140
Forrongó diáklelkek Parisban, <i>Kovács József</i>	150
öregcserkészlet Parisban, <i>dr. Degré Alajos</i>	159
Nyugat? Kelet? — vagy magyar életforma? <i>Rubletzky Géza</i>	171
Erdélytől Európáig, <i>dr. Mikó Imre</i>	180
A franciaországi magyarság létszáma, <i>dr. vitéz Nagy Iván</i>	209
<i>Függelék:</i> A Párisi Magyar Diákegyesület vezetősége tíz éven keresztül.....	218
A Párisi Magyar Diákegyesület 1925—26. évi beszámolója.....	222
A Párisi Magyar Diákegyesület tevékenységére vonatkozó források.....	225

E kötet munkatársairól és problémáiról

E kötet munkatársai a külföldi és a hazai mozgalmak szemlélete alapján arra a meggyőződésre jutottak, hogy nemzetünk átütőerejét úgy növelhetik a legnagyobbra, ha a felekezeti és a pártpolitikai szempontokat félreteszik és a magyar nemzetiséget mindenek felett álló priusznak jelentve ki, a belső egységet kizárólag ezen a legszélesebb alapon építik fel. Az egyes cikkek tehát, melyek szerzői valamilyen módon a Párisi Magyar Diákegyesület volt vagy jelenlegi tagjai, e magasztos gondolat sugalmazása alapján készültek. Ennyit a szellemről.

Ami a tárgyválasztást illeti, erre vonatkozó irányelvünket így fejezhetjük ki: hazánk érdekeit úgy szolgáljuk legjobban, ha szakmabeli képzettségünkön túl a közügyekkel is foglalkozunk, és mindenek előtt a hozzánk legközelebb álló magyar adottságokra fordítjuk figyelmünket. Ez a speciális magyar adottság számunkra idekint Franciaországban a magyar kolónia és a benne élő magyar ifjúság lelki formálásának szüksége. „Falumunkánkat“ tehát a kolóniában, „szemináriumi“ munkánkat az ifjúság nézeteinek vizsgálatában és csiszolásában találtuk meg. Ezekben a kertekben ültetgetjük ma a nemzeti egység gondolatának magjait és nyesegetjük annak fattyúhajtásait.

Abból a logikus felismerésből, hogy a kisebbségi kérdés emberek kérdése s nem a területé, önmagától következik a messze külföldön élő, területileg az országhoz soha nem csatolható magyarok nagy

problémájának időszerűvé válása. Ezt az időszerűséget felismerve, elsőnek igyekeztünk a kérdés velünk kapcsolódó részét feltárni, példát adva egyúttal más országokban élő testvéreinknek is. Munkánk tehát, a nemzeti mércén mérve, kivételesen fontos és figyelemreméltó.

A helyes cselekvéshez szükséges „feltérképezést“ idekint elvégeztük. Addig, amíg a tennivalók végrehajtása nem rajtunk múlik, várjuk és kérjük, hogy e problémák megoldását mindazok mozdítsák elő, akik velünk együtt éreznek és harcosai az új Magyarországnak.

Paris, 1935 május 20-án.

SZERKESZTŐ,

Franciaországi honfitársaink magyarsága

A kolónia kialakulása, alaphangulata és főbb gondolati vágányai.

Hozzávetőleges számítás szerint 1921-ben alig lehetett százegynéhány magyarnál több Franciaországban. Két évvel később magában Párizsban 10,000 dolgozik, a húszas évek vége felé pedig már 40,000-nél is több. Ugyanekkor franciaországi létszámuk 70—80 ezer közt ingadozik.¹ Honnan e rohamos emelkedés és miért alakult itt ki ilyen nagy magyar kolónia?

Amennyire az összefüggéseket ma láthatjuk, e franciaországi nagy magyar telep képződését közép-európai és speciális franciaországi körülmények idézték elő.

A közép-európai tényezők sorában mindennek előtt a trianoni szerződésre kell rámutatnunk, amely az új határon innen csakúgy mint túl a magyarok ezreit juttatta koldusbotra. Az első raj, a vállalkozóbb szelleműek raja, ezekből alakult, akik rögtön a békeszerződések után felkerekedtek s biztatóbb tájakra igyekeztek. Azok a tönkrement existenciák pedig, akik az első vihart még kiállták, röviddel utóbb maguk is vándorbotra kényszerültek. A kivándorlók létszámát ezúttal főként az elszakított területek magyarsága gyarapította, mert az utód-

¹ A franciaországi magyarok létszámának legpontosabb összeállítása vitéz Nagy Ivántól, e kötetben.

államok türelmetlen kisebbségi politikája tömegesen űzte ki őket évszázados otthonukból. Egy újabb jóval kisebb csoport azokból a csonkaországiakból verődött össze, akik az egyetemi hallgatók arányosságáról szóló törvénybe, az u. n. numerus clausus-ba bele nem nyugodva főiskolai tanulmányokat óhajtottak végezni. A legkisebb, de legnagyobb átütő erejű menet az emigránsokból alakult, akik a bécsi táborhely feloszlásával, 1923—1924-ben ugyancsak útrakészen álltak.¹

A régi Magyarország területéről így kiszorult honfitársaink a szélrózsa minden irányában igyekeztek szerencsét próbálni. Legtömegesebben azonban Franciaország felé indultak. E világháborúban győztes államban ugyanis az újjáépítő munka során hiányzott az az egymilliót meghaladó munkáskez, amely a háború áldozatává lett. S mivel a frank elértéktelenedése a nagy hausse-t csak növelte, az idegen munkás itt szívesen látott vendég volt. E francia viszonyok a kontinensen gyorsan közismertté váltak s Amerika zárt kapuit döngető munkástömegek figyelme egyszerre Franciaország felé irányult. Miként tehát a lengyel, olasz és orosz tömegek, akként a kimozdított magyarok rajai is Párizs felé igyekeztek.

Nem tartozott szervesen a kolóniához, főleg a húszas években, az a mintegy kétszáz-kétszázötven magyar nemzetiségű főiskolás, akik legnagyobb része csupán kulturális továbbképzés avagy a francia nyelv elsajátítása céljából jött Franciaországba s egy-két év múlva legkésőbb visszatért hazájába. Utóbbi időben azonban, főként a hazai bankzárlat és a velejáró pénzáttalási nehézségek következtében ezek is mind nagyobb és nagyobb mértékben kénytelenek tanulmányaik folyamán munkával föntartani életüket. E változott viszonyok közt a magyar

¹ Az emigránsok mozgására vonatkozólag Mályusz Elemér munkáját használom, *Sturm auf Ungarn. Volkskommisäre und Genossen im Auslande*, München, Süd-Ost Verlag, A. Dresler, 1931.

diákság e vendégszereplő rétege is szorosabban kapcsolódik a kolónia életéhez, annak szerves tagja, ha külön szint képvisel is.

Ismerve a kolónia eredetét, könnyű most már belátnunk, hogy ez a húszas évek elején összegyűlt mintegy 80,000 főt számláló magyar népesség, a diákság, vagy pontosabban az intellektuális foglalkozásúak és a „beérkezettek“ kivételével, elégedetlen, gyakran önmagával is meghasonlott, tanácstalan, új egzisztenciát kezdő elemekből állott. E sorsüldözöttek számára az otthon rossz emléket, az új haza pedig minden jót jelentett.¹ Ez az elkeseredéssel színezett lelki alaphangulat hosszú évekre elhatározó befolyást gyakorolt a kolónia érzelmi világára s hatóerejével többé-kevésbé még ma is számolnunk kell.

Ebben a tarka érzelmi világban a kolónia megszervezésével párhuzamosan kezd egységes szín kialakulni. Az első időkben az öntudatosodás irányát szinte kizárólag az emigránsoknak az a kis intellektuális csoportja szabta meg, amely a bécsi tábor hely feloslása után Parisba került. Mivel az emigráció akkor már elvesztette számbeli erejét, Parisba jött nem éppen legtehetségesebbjei, akárcsak az Egyesült Államokban, úgy óhajtották erőiket növelni, hogy a kéznél levő tájékozatlan, új helyzetüket még fel nem ismerő és lelkileg elégedetlen magyar tömegeket saját céljaikra megszervezik. Ez az egyéni érdekeket szolgáló szervezkedés elsősorban a fővárosra korlátozódott s kezdetben az Emberi Jogokat Védő Liga magyar alosztályának megteremtésében jutott kifejezésre. Idők folytán e forradalmi hagyományokat és lelkiállapotot őrző kimondottan politikai alakulat mellett azonos ideológiával, de jórészt szociális és kulturális célzattal szelídebb egyesületek is jöttek létre, mint amilyenek az Ady-Kör, a Horizont-Klub, az Omnium Társaskör és a Transylvania Kölcsönösen Segélyző Egyesület. E társas körökkel

¹ V. ö. Molnár Sándor *Magyar sors francia földön*, Paris, é. n., Párisi Magyar Akadémia. 118. 1.

párhuzamosan több újságalapítás is történt, mint a rövidéletű „Párisi Újság“ (1923), a „Párisi Munkás“ (1924), utóbb a „Szikra“, „Párisi Futár“, „Párisi Hírlap“ és mások.¹

Ez a szervezet, bármilyen embrionális állapotban volt is, teljesen kezében tartotta a franciaországi magyar kolónia akkori lelkiismeretét.

E darázsfészekben azonban rövid egy-két esztendő is változást hozott. A várt és számtalanszor bejelentett magyarországi felfordulás Bethlen István erőskezű kormányzata alatt be nem következvén, az üres politikai ígéretek hovatovább elégteleneknek bizonyultak. A nyolekvanezer főt számláló gyámtalan kolóniának, amely a francia nyelvet csak fogyatékosan beszélte, orvos, iskola, jogi védelem, egy-két vigasztaló szó is kellett, nem részletezve az ugyancsak jelentkező vágyat a magyar kultúra alkotásai után.

1925-ben tehát elérkezettnek látszott az idő arra, hogy a megváltozott lelkiállapotot felismerő egyelőre maroknyi magyar csoport, a beérkezettek, a tisztviselők és a nem-bécsi intellektuelek csoportja, nemzeti érzéstől áthatva szembeforduljon az elsősorban egyéni érdekeket hajhászó emigránsokkal és szellemi utódaikkal. Ezek a vezetők, a munkások és dolgozók igazi érdekeit fontosabbnak jelentve ki, a kolónia egészségügyi, jogügyi, munkaügyi érdekeinek védelmére keltek s azok kulturális vágyaival is számot vetettek. Ez az új, nemcsak demokratikus köpönyegbe bujtatott, hanem valóban demokratikus és szociális gondolat a Párisi Magyar Szövetség megalakulásával az említett 1925. évben jutott először kifejezésre. 1928-ban e cél érdekében külön Magyar Ház is épült s röviddel utóbb a Párisi

¹ A párisi magyar újságokra és azok szellemére vonatkozólag I. Gyáni Sándor közölt cikkét. A külföldi magyar sajtóról összefoglalólag szólok az *Histoire de la Pesse hongroise* c. cikkemben, mely a Bulletin of the international Committee of Historical Sciences 1935. évi folyamában (No. 28) jelent meg.

Magyar Szövetség, most már mint a franciaországi magyar egyesületek szindikátusa, Franciaországi Magyar Szövetség néven az egész országra kiterjesztette üdvös és gyámolító munkásságát. E szövetség kitartó munkájának eredményeképpen ma már egész hálózata van a Magyar Ház szellemében működő egyesületeknek, amelyek egyike a Párisi Magyar Diákegyesület is.

A kolónia szellemi kibontakozását 1925-től kezdve tehát két központból irányítják: az időben előbb létrejött s magukat „független“-nek nevező egyesületekből és a hivatalos körökkel is kapcsolatot tartó Franciaországi Magyar Szövetségből.

Ma, évekkel a megalakulás után, mint látni fogjuk, a „független“ és a „hivatalos“ kolónia érdeellentétei még mindig fennállnak. Mielőtt azonban rátérünk azoknak a mozzanatoknak a vizsgálatára, amelyek a kolóniát két külön táborra osztják, lássuk azokat a vonásokat, amelyek a franciaországi összmagyarság arculatán a hovatarozásra való tekintet nélkül egyformán felismerhetők és amelyek a külföldi magyarok franciaországi csoportjának egyéni, hazai honfitársaikétől is elütő jellegzetességet adnak.

A kolónia arculatát vizsgálva, három ilyen jellegzetes vonást fedezhetünk fel: 1. bizonyos hajlamot a racionális síkon való gondolkodásra, 2. „okcidentális“-nak nevezhető magyar történetiszemléletet és végül 3. a konkrét magyar problémákkal szemben mutatkozó bizonyos türelmetlenséget, azaz radikalizmust. E három sajátos vonás mindegyike kapcsolatban áll az idegen környezettel.

1. A hazainál racionálisabb formákban való gondolkozás abban jut kifejezésre, hogy a franciaországi, de különösen a párizsi magyar, talán éppen a világos szerkezetű francia nyelv hatása alatt, igyekszik mondanivalóját, azaz lelkivilágát jobban fogalmi sémákba szorítani és így fokozottabban öntudatos életet élni. Az „eszmélések városában“ élő magyar véleményének rendesen van bizonyos okokkal is fokozottabb mértékben indokolt alapja. Ezért a franciaországi magyar

meggyőződésesebb, mint az otthoni. Számára minden érzés és gondolat — minthogy öntudatosabb — aktívabb és fájóbb.

Ez az öntudatosabb, szellemibb síkon folytatott lelki élet felé való törekvés szinte kényszerítő erővel jelentkezik és indítja meg a problémafájást az alig párhónapos párizsi magyarokban is. Az idejövő magyar ugyanis azonnal „szembetalálja magát a problémák özönével“,¹ amelyeket meg kell valahogyan oldania, ha nem akar örökös lelki bizonytalanságban maradni. Ezért olvashatjuk például a *Le Danube*-ben is ezt a jellemző mondatot: „Nous autres Hongrois, nous sommes obliges de nous demander ce que nous voulons.“²

2. Ez a mindjobban szellemi síkra terelődő és a misztikától elhajló élet a „mik vagyunk“ és a „mit akarunk“ kérdéseket hamarosan felveti. Ebben az ajakra tóduló mondatban nem kisebb dolog rejtezik, mint a kolónia központi problémája: a magyarság egyeteméhez való viszony nehéz kérdése. Az erre adott válasz mélyén, mint racionális alapépítményt a hazai történet okcidentális értelmezését találjuk meg. E történetfelfogás döntő befolyását előre is hangsúlyozzuk.³

¹ Az idézet Kovács József közölt cikkéből való. Érti ezt a racionális sík felé való elhajlást Dubrawszky is s azért mondja: „A fizikai távolság nagyobb perspektívájában tisztábban látszik előttünk a magyar baj.“ 1935 évi *Márciusi Beszédének* kéziratából.

² A *Le Danube* havonként megjelenő francia nyelvű lap, Kemény Árpád szerkeszti; az idézetet az 1935 februári számból vettük. — A „Kritikus“ néven szereplő író cikkében olvassuk az alábbi jellegzetes sorokat: „Egyéniségünk egyre értelmibb, akár akarjuk, akár nem, útjaink egyre nyíltabbak, látomásaink egyre világosabbak, az intuíció egyre körvonalazottabb. *Értelmi* egyéniségünk egyre hatalmasabb úr, mindenható az izmok és idegek fölött.“ *Egy új magyar költő*, Paris, 1927 a Párisi Magyar Akadémia 1. sz. Tanulmánykötete.

³ Az okcidentális vagy nyugatos történet szemlélet hibájába hazai történészeink is gyakran beleesnek. Legutóbb mutattam rá egy kiáltó példára Genthon István

A franciaországi magyar oly „történeti tájegységre“, région historique-re került, amelynek fejlődési ritmusa egy fázissal megelőzi a közép- és kelet-európai táj ritmusát. Minthogy azonban az idekerült magyar ezt a fázisbeli különbséget nem veszi észre s minthogy továbbá Közép-és Kelet-Európa fejlődésbeli eredetiségét, sajátos értékeit — részben talán maguknak a magyar historikusoknak mulasztásai folytári — nem ismeri kellőleg, öntudatlanul is azt véli, hogy saját hazájának is Nyugattal azonos struktúrájú történettel kell rendelkeznie. A Nyugatra vetődött magyar tehát értékmérőjét, mint Ady Endre annakidején, a francia viszonyokban találja meg. Ezzel az értékmérővel aztán sok ócsárolni valót talál a hazai történelemben, színtelennek látja magyar mivoltát, s nem egyszer egész nemzeti érzésvilága valósággal felborul.

Ezt az okcidentális történetfilozófiát, amely második közös vonása az egész franciaországi magyar kolóniának, végigkövethetjük a magyar történet egészében. A rövidség kedvéért azonban szorítkozzunk csupán általánosító kijelentésekre. Bölöni új könyvében¹ Magyarországot „elmaradt“ országnak mondja s Ady Endrével, lelkivezetőjével, örökösen Kelet-Nyugat közt hintázó, se ide, se oda nem tartozó „Kompországna“ nevezi. Diner-Dénes, Jászi Oszkárék másik kebelbarátja, szintén többízben megállapítja, hogy Magyarország „elmaradt“ ország.² A hivatalos kolónia képviselői ugyanígy filozofálnak, azzal a különbséggel, hogy az „elmaradt“ jelző helyett inkább a „lassú“ kifejezést használják. Nagyon jellemzően beszél például Dubrawszky, aki a negyvennyolcas márciust „a magyar élet és halál mementója-

könyvével kapcsolatban: Baráth Tibor, *A történeti kép-kutatás kialakulása, jelen állása és magyar feladatai*, Paris, 1935, Magyar Tanulmányi Központ, 42 1.

¹ Bölöni György, *Az igazi Ady*, Paris, 1935, Atelier de Paris.

² Joseph Diner-Dénes, *La Hongrie. Oligarchie, Nation, Peuple*; Paris, 1927, Marcel Rivière.

„...egy keserű szemrehányás a felé a nyolcvanhét esztendő felé, amely bennünket az első, az igazi márciustól elválaszt. Mert ebben a nyolcvanhét esztendőben — állapítja meg — csak sánta, bizonytalan lépésekkel igyekezett fejlődni a magyarság a márciusi ideálok felé.“¹

3. Lelke mélyén ez az okcidentális történet-szemléletű és racionális gondolkodású magyar a konzervatív-reformer politikával nehezen érthet egyet. Hogy a magyarság fennmaradjon és boldogabb órákat élhessen odalent a Duna völgyében, ahhoz a franciaországi magyarok szerint sürgős és mélyreható változás volna szükséges: a „késés“ behozatala, illetőleg a „lassúság“ megszüntetése a két eltérő formula szerint. Innen van a Franciaországból néző magyar bizonyos fokú türelmetlensége és árnyalatokban gazdag radikalizmusa.²

Rendkívül találóan fejezi ezt a nyugati környezet által életrahívott lelki metamorfózist Kovács József, aki széleskörű vizsgálat alapján állapítja meg a franciaországi magyarság egyetemére is érvényes igazságot: „A több-kevesebb ellenzékiiséggel megáldott vagy megvert magyar diák idekint egyre radikálisabb húrokat penget az otthoni viszonyokat ille-

¹ Dubrawszky Róbert *Márciusi Beszéde* a Magyar Házban, Paris, 1935. Kézirat.

² A másütemű történeti tájról Nyugatra került ember-típus lelki alkatára nagyon jellemző fényt vet az a tény, hogy az ő soraikból kerül ki a legtöbb forradalmár és újjító. Innen van — egy más szemszögből nézve a dolgot —, hogy az összes jelentősebb közép- és keleteurópai forradalmi megmozdulások valaminő szállal kapcsolódnak Franciaországhoz is. Ennek a filozófiai-történeti kérdésnek megvizsgálása rendkívül fontos volna, főleg ma, amikor végre már tisztán látja minden józan gondolkodó, hogy a magyarságnak saját lelki formáinak megfelelő kultúrára van szüksége, lévén erős nemzeti egyénisége. E tényre legutóbb gróf Teleki Pál mutatott rá a Magyar Nemzeti Diákszövetségben, mondván, hogy „a különböző külföldi hatásokkal szemben, amilyen a fascismus és hitlerizmus, az a főfeladatunk, hogy saját lelkiségünknek megfelelő életformákat teremtsünk“.

tőleg. Ha otthon elegendőnek ítélte ezt a lassú fejlődést, amely megvan az ország politikai, társadalmi és szociális életében, idekint egyre hangosabb hirdetője lesz a gyors fejlődés szükségességének s egyre hangosabban ad kifejezést meg nem elégedésének az otthoni állapotok felett.“

Összefoglalóig megállapíthatjuk tehát, hogy *racionalizáció, erősebb vagy gyöngébb színezetű okcidentális történetiszemlélet és politikai radikalizmus azok a mozzanatok, amelyek franciaországi honfitársaink lelki diszpozícióit megszabják s amelyek a hazai magyarság nemzeti eszméjétől eltérő, sőt néha forradalmi régiókban járó új magyar világnézetben jutnak kifejezésre.*

A független kolónia.

A „független“ kolóniába való tartozás kritériuma, mint jeleztük, elsősorban az, hogy a szóbanforgó egyén vagy egyesület a hivatalos Magyarországgal lehetőleg nem tart fenn kapcsolatokat.

A független kolónia vezetői ugyanis jórészen olyan magyarok, akik nem valami mélyen gyökereznek a magyar talajban, a magyar nemzetiségben. Sok közöttük az idegen eredetű, főként a zsidó. S ha Ady Endrénket, a fajmagyart tűzik is zászlójukra,¹ bennük nem úgy sajog magyar létük, mint a nagy költőben sajgott. Nincsenek ők „otthon“ a hepehupás vén Szilágyban, ott testileg is, lelkileg is idegenek. Számukra Ady csupán egy forradalmi ideológia költője.² Idegenek ezek a „magyarok“ itt, a Szajna partján is. Szerelmesek a „Fény városába“, de csak mint „vendégek“, s e szónak itt súlyos az értelme. „Idefűz bennünket — írják — szinte megmagyarázhatatlan intuitív szimpátiánk. Talán mert idemenekültek száz esztendőök óta Európa gúzsbakötött országainak

¹ Paris tőszomszédságában, Maison-Alfort-ban pl. „Ady-plage“ is van.

² Legutóbb igen erélyesen szállt síkra ezért az Ady-magyarázatért Bölöni György *id. m.*

szabadságszerelmesei. Talán mert itt élt Heine, Ibanez és Ady Endre.¹

Ez az otthontalan vándorló lélek tragikus helyzetében legtöbbször a kibontakozását akadályozó nacionalizmus ellen fordul s a maga módja szerint kimennydörgi magát. A misztikum, a vallás internacionalizmusa mindegyik számára sötét középkor értelmével bír, s mint vigasztalás szóba sem jöhet. Strém Gusztáv tollával ez a hányódó hazátlan lélek ebben a perifrázisban definiálódik: „Nous autres, citoyens du monde nés sur le sol de la Hongrie“² (mi, Magyarország földjén született világpolgárok)

Ez a jobbára gyökértelen vezetőség és vele együtt az egész félrevezetett csoport a *magyar külpolitikát* minden szempontból fejtegeti, csak éppen magyar szempontból nem. Közös kiindulási pontjuk Ady Endre remekbe készült verse a vén Dunáról:

*„Mindig ilyen bal volt itt a világ?
Eredendő bűn, lanyha vétek,
Hidegletés, vergődés, könny, aszály?
A Duna-parton sohse éltek
Boldog, erős, kacagó népek?”*

*A Duna-táj bús villámhárító,
Fél-emberek, fél-nemzetecskék
Számára készült szegyen-kaloda.
Ahol a szárnyakat lenyesték
S ahol halottasak az esték.*

*„Sohse lesz másként, így rendeltetett’.
Mormolta a vén Duna habja.*

A Duna, e nagy Tanú, valóban nem látott csak szenvedő népeket, — vezetik a történelmi kommentárt. „Legalább is idáig nem látott boldogulni széles partjain egyetlen nációt sem.“ De: „Vájjon a Duna völgyének tragikus múltja és tragikus jelene jelenti-e

¹ *Párisi Futár*, 1934 január 1. (III. évf. 1. sz.)

² *Párisi Futár*, 1934 április 15—május 1. (III. évf. 8—9. sz.)

egyben a tragikus jövőjét is?“¹ — S itt, elválva Adytól, optimizmusba hajló koncepciókat építenek: a Duna-konföderáció álmát kergetik, hatvan-hetvenmilliós népet látnak egy ütemre békében dolgozni.² Külön dunai nagyhatalomra gondolnak, amely francia szövetségben működne a béke érdekében.³

A revíziót, mint külpolitikai rendező tényezőt, amely a béke felé egy lépést jelent, leggyakrabban szükségesnek tartják és népszavazás útján vélik elérhetőnek. Ennek fejében ugyanis Magyarország szomszédai megkapnák a központi fekvésű és nagy stratégiai előnyökkel bíró tízmilliós magyar nép barátságát.

A külpolitika azonban a független kolónia észjárásában nem külső opportunitásokhoz igazodó autonóm nemzeti tevékenység, mint ahogy a dolog rendjén lennie kellene, hanem a belpolitikai élet pusztá függvénye. Ez a bőréből kivetkőztetett „külpolitika“ egyéni vágyakat céloz és nem kollektív szükségletek kielégítésére törekszik. Az a bizonyos „de“ szócska ugyanis, amivel külpolitikai fejtegetéseik zárulnak, fájó sebet takar: a hazájukkal valami okból meghasonlott világpolgárok mégis inkább szeretnének magyar földön világpolgárkodni, mint itt, ahol igazán idegenek. Számukra a dunai

¹ Idézetek a *Párisi Hírlap* 1934 március 17. (IV. évf. 11. sz.)

² A *Párisi Hírlap*, *Párisi Futár* és az újabb *Párisi Kurir* is ezt a politikai eszmét hirdeti. A *Le Danube* havonként megjelenő lap egyenesen a „journal indépendant pour la federation danubienne“ alcímet viseli.

³ A francia-magyar, illetőleg francia-dunai együttműködés gondolata a vendéglátó ország külpolitikai vonalvezetése iránti köteles tiszteletből is fakad. A franciaországi magyar sajtó az olaszokkal való barátkozást hosszú ideig nagy egyetértéssel helytelenítette. Amikor azonban a francia-olasz közeledés megtörtént, az oktalan bírálgatás egyszerre elmaradt. A „németbarát“ külpolitikai iránygondolatról, az új párizsi magyar követ hírére azt írták: ez a kifejezés „a még civilizáltak megmaradt emberiség soraiban, 1934-ben, ugyanolyan sértésszámba megy, mintha a Rajnán túl valakire azt sütik rá, hogy nem-ária“. *Párisi Futár* 1934 február 1. (III. évf. 3. sz.)

konföderáció és a revízió is csak akkor kívánatos, ha Magyarország előbb nemzeti jellegét háttérbe-tolja s elszíntelenedve „szabályos nyugati ízű demokráciává“, azaz a „világpolgár“ érdekeinek jobban megfelelő tereppé alakult át.¹

A független kolónia *belpolitikai programja* a sajátos magyar viszonyok ismeretének hiányában azok mellőzésével tisztán okcidentális szempontból készült. A Párisi Futár ezt az álláspontot világosan meghatározza, mondván: „Mi úgy geográfiai, mint mentalitásbeli kiindulási pontból úgynevezett nyugateurópaibb szemszögből nézzük a Duna-völgye népeinek problémáit és életét...“²

Ebből az okcidentális szempontból a jelen helyzetet így látják: „A Duna-Tisza közt egy Keletről jött kicsiny nemzet él sok erénnyel, de még több hibával. Ennek a nemzetnek ezer esztendő sem volt elég arra, hogy beilleszkedjék a haladásba, a nyugati világba, s Kompországnak maradt meg Kelet és Nyugat közt. Ez a félkeleti-félnyugati voltos vergődés

¹ *Párisi Hírlap* 1934 november 3. (IV. évf. 44. sz.) „Non, nous sommes moins optimistes — írja Körösi László Bajcsy-Zsilinszky Endrével szemben — et si nous partageons entièrement son avis quant à l'avenir de l'Europe centrale qui ne peut être assurée que par un régime confédératif, nous constatons hélas que le plus grand obstacle à la réalisation d'un tel plan réside justement dans la structure intérieure des pays intéressés.“ *Párisi Futár*, 1934 január 15. (III. évf. 2. sz.)

„Mais — írja Diner-Dénes — devant cette pan-Europe à créer se dresse comme un obstacle insurmontable la Hongrie d'aujourd'hui où persiste encore non seulement le capitalisme autoritaire, mais même le féodalisme.“ Diner-Dénes, id. m. 165 l.

A revízióval kapcsolatban a világpolgár Strém Gusztáv demokratikus intézményeket reklamálva így ír: „mais sa réalisation ne sera opportune et possible que quand nous aurons en face de nous une Hongrie démocrate, donnant de sérieux garantis de son désir de paix.“ *Párisi Futár* 1934 április 15—május 1. (III. évf. 8—9. sz.) — Ugyanilyen értelemben szól a revízióról Fényes László, a bécsi magyar újságíró, akinek angol cikkét a *Párisi Futár* átveszi 1934 január 1. (III. évf. 1. sz.)

² *Párisi Futár* 1934 január 15. (III. évf. 2. sz.)

a magyar tragikum...“¹ Hogy tehát a magyar „tragikum“ megszűnjék, el kell űzni a feudális kormányt, szétesztani az urak földjét s uralomra juttatni a népet. Ezt hirdette már Ady Endre is, „az eljövendő, új forradalmi Magyarország költője“, akinek szerintük „a magyar forradalom, a Magyarországot töviről-hegyire átalakító új szellemi áramlatok“ régi álma volt. Mert „Ady jelentősége abban áll — magyarázza Bölöni — , hogy azt hirdette: le kell rombolni a mát, a feudalizmus kezéből ki kell venni az uralmat, nyugati országot kell teremteni az elmaradt, az urak bűnei miatt lemaradt magyar földből, mert másként a magyarság elpusztul.“²

Ha lerombolják a jelent, helyére — minthogy a magyar értékeket vakságukban sehogy sem látják — „szabályos nyugati ízű demokráciát“, azaz Nyugat elkoptatott kultúrformáját, ezt az igazán színtelen

¹ Bölöni György, *id. m.* 358. 1. — Ugyanígy ír Diner-Dénes: „... la Hongrie actuelle, la Hongrie des aristocrates, la Hongrie des oligarches, est un corps étranger dans le corps de l'Europe...“ *id. m.* 8 1.

² Az utolsó idézet Bölöni említett könyvéből, 362 1. A korábbiak a *Párisi Hirlap* 1934 január 27. (V. évf. 4. sz.). A programra, amennyiben annak nevezhetjük, olv. *Párisi Futár* 1934 február 1. (III. évf. 3. sz.) és Comtesse Caroline Hadik, *Proclamation Hongroise* c. röplapját, Paris, Párisi Hirlap Nyomdája, 1932. A grófnőtől való az *Appel á la raison* is, Paris, 1931. Edition de la Revue Mondiale, amely ködös gondolkodását jól megvilágítja.

Ugyanezt a gondolatot fejezi ki Diner-Dénes: („La Hongrie féodale) il lui faut disparaitre en faisant place a une Hongrie nouvelle pour qu'enfin l'Europe puisse recouvrer la santé.“ Diner-Dénes *id. m.* 8 1.

E politikai koncepcióra nem ok nélkül használjuk a ködös jelzöt, mert miként „Adynak politikai műveltsége és belátása sokkal gyarlóbb volt, semhogy tapasztalati úton, az események értékelése által ismerhette volna fel a nemzet kóros állapotát“ (Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*, Budapest, 1922, Élet-kiadás, II. kiadás, 507 1.), akként a független kolónia is a sötétben botorkál. Súlyosbítja a bajt, hogy amíg Ady „a fajtáján elhatalmasodó bajokat ösztönével, belső, tudattalan érzékeivel érzékelté“ (Szekfű, *id. h.*), addig a független kolónia szervezőiből, gyökértelen mivoltuk miatt, ez az érzék is hiányzik.

zubbonyt akarják a magyarságra rákényszeríteni-Mert „il découle de la logique historique — magyarázzák — que, de mérne qu'aux XVIIIe et XIXe siècles la France a fourni a l'Europe les formes de son evolution politique, eile en fasse encore autant au XXe“.¹

Ehhez a szimpla nyugati kópiához, ami a függetlenségben fogant kolónia szíve-vágya, forradalom útján kellene eljutnunk. Újabb forradalmat akarnak tehát, a szó véres és rémes értelmében, ami végeredményben csak ezt a néhány száz türelmetlen bolygó világpolgárt hozná Magyarorszáig nyakára.

E forradalmat előkészítő és Ady-trombitát fújó vezetők, noha maguk is külföldön vannak, édeskeveset törődnek a *külföldi magyarság* ügyével. Nekik csak önmaguk fontosak. A kisebbségekről például, azok rengeteg szenvedéseiről, egy szót sem szólnak, sem ők, sem pedig újságjaik. Még a helybeli, hozzájuk legközelebb álló kolóniával sem foglalkoznak, vagy ha igen, abban kevés a köszönet. Embereiket viszont valósággal elriasztják a másik tábortól, ahol orvos, kultúra, iskola, szabadság éppolyan mértékben van, mint helyesen értelmezett szocializmus és demokrácia.

A kolónia ama tagjai, akik a személyes rugókat nem képesek meglátni, hanem a fajmagyar jelszónak felülnek, a független kolónia ködös politikai programjában csak lelki tépelődésre kaphatnak tápanyagot, de semmiképpen sem produktív, nemzetalkotó munkára. Ha valakire, úgy ezekre a fekete éjben siránkozó szegény magyarokra illik az az Ady-vers, amit itt oly sokszor szavalnak s amelyben a magyar élet dantei pokla rajzolódik ki:

*Itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol
S kicsordul gúnyos fájdalmukból
Egy ifjú-ősi könny, magyar könny:
Miért is?*

¹ Diner-Dénes, *id. m.* 165 1.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy *a független kolónia könnyen megszámlálható vezetőinek kollektív érdeket megcsúfoló magatartása több száz, alapjában jóérezsű derék magyar embert vezet félre. Ez a tevékenység nemzeti szempontból semmiképpen sem mondható üdvösnek és megszüntetésére minden igaz magyarnak törekednie kell, aki testi és lelki kincseit féltve őrzi.*

A hivatalos kolónia.

A haza testéből az összeomlás után kivált magyar tömbök öntudatosodása általában a régi hazához viszonyított valaminő állásfoglalással kezdődött. Ebben az állásfoglalásban, főként kezdetben, nagy szerepet játszott Ady Endre költészete. Ezt a tényt a Felvidék és Erdély újabb szellemi kibontakozásában minden kétséget kizáró módon megállapították. A franciaországi magyar független kolóniában, miként egyik ágában már láttuk, Ady költészete még ma is nagy szerepet játszik. Az Ady-szabály alól a kolónia másik ága sem kivétel.

A hivatalos kolónia vezetői derékig gyökereznek fajunkban. Az ő Adyjuk kezdettől fogva sem a forradalmi Ady, hanem a gyökérről nőtt virágszál, a szívében magyar sorsot hordozó poéta. Vele szemben is hamar meghatározzák magukat: sorsukhoz simultak, mint k nagy költő, de nem merültek el a kétségbeesés hullámaiban, hanem férfias „akarómmal“ pozitív irányba törekedtek.²⁶ így csatlakozott az Ady-szim-

²⁸ Ezt a különbséget legszebben Ajtay Miklós fejezte ki. A hosszú hasonlatot egészében idézzük. „Születésünk rendjében elhatározó jelentőségű e földhöz, — e nagy jövőtartalmú humuszhoz — való kapcsolódásunk, gyökereink egyéni életszokása; s emellett az öreg, bennünket környező s búzáat nem érlelő gyomoknak is szerep jut.

„Ady még úgy kapcsolódott a múlt magyar földhöz, mint magzat a születés előtti pillanatban az anyatesthez. Már nem elég az anya, már nagy civódások, az anyatest elégtelenségei, késztetik a nagy osztódásra a magzatot. De a kapsok, a test és a magzatmúlt közössége tragikusnak

bolumhoz Szabó Dezső és Bajcsy-Zsilinszky Endre.²⁷ Ezek hatása alatt a hivatalos kolónia vezetői kezdettől fogva érezték, „hogy a nemzet mindenkit egyformán szerető család“, s szükségesnek tartották, „hogy a nép szívében oltárt emeljenek a nemzet szentségé-tűnnek. A megoldás születés helyett inkább halálnak rémlik. Az anyatest egy múló organizmus, a születő gyermek a vajúdás alatt csak a test gyengéit érzi már, azt, hogy így, együtt nem élhetnek tovább. Hogy valami befejeződött. Ady számára fájdalmas, lehetetlen kényszer az őt fogamzó lelki milieu. De, leszámítva az élni rendelt élet egy-egy föld-rengését, nem születés, hanem egy pusztulás víziója kereng benne. Minden életfakadást nagy elválások halálverítéke előz meg. A ma nemzedékének már nem ilyenformán tragikus, ilyen szakadáshoz sodródó kapcsok osztattak ki a földdel szemben. Mi anyánkra ismerünk a tizenöt emberöltő halottjaiból tömörült testben, halljuk kerengeni öregkorának nedveit, de bölcsőnkön át az új Nap megszürt fénye saját orcánkra hull s megtapogatjuk kezeinket: a mienkek, tán fel is emelkednek, ha ilyesmit gondolunk: *akarom*.“ Ajtay Miklós, *Új nép dala*, a Bányai Kornél szerkesztette *Forrás* c. kötetben, Budapest, 1927, Párisi Magyar Akadémia.

²⁷ Szabó Dezsőt is bizonyos fenntartással követték. „Kritikus“ írja: „Szabó Dezső a magyar tudat motorikus vidékeinek óriás sejtje; de ez a sejt, amelynek feladata volna a tiszta rokonszenv mozgató-útjain át történő beidegzés, nem mozgat. A faj kritikus évtizedének, a magyar tudat nagy megbetegedésének ritmustörése felzavarta a sejt belső természetörvényeit is. Ha nem volna remény egy új harmóniára, s ha, főképp, nem tűnnének immár fel nyomai (hogy az agy anatómiai hasonlat nyelvénél maradjunk) egy friss *super-kortikális* tudatréteg jövetelének, amely átveszi, megmenti s új ritmussal organizálja az „én“ funkcióját e testben, bizony-bizony tartanunk kellene tőle, nehogy Szabó Dezső ironiájának eltévedése a faj megörültét jelentse.“ *A Párisi Magyar Akadémia 1. sz. Tanulmánykötete*, Paris, 1927, 72 1.

Bajcsy-Zsilinszky Endre hatása főleg abban az irányban keresendő, amit Féja Géza így fejez ki: „Ő az egyetlen magyar politikus, ki a nacionalista gondolatnak igazi szociális súlyt, új külpolitikai és belpolitikai programot adott. S ez a (Ady utáni) nemzedék elsősorban az ő politikai célkitűzéseivel rokonszenvezik.“ Féja Géza, *Az élők élen*, közölve *A párisi magyar évkönyv 1935-i* kötetében, Paris, Association Hongroise de France.

nek.“¹ Ez a kolónia tehát megalakulásától fogva a nemzeti gondolat jegyében munkálkodott s nagy ideáljaiért messzebbnéző programot dolgozott ki, távolmaradva mindamellett a napi politika játéktól.

Mivel hamar felismerték helyzetüket, a Fény városa nem ronthatta meg őket. Ha „Szélvert papírként“ csavarogtak is Paris kőköckáin,² elfáradva „kemény könyökléssel egy kafé asztalán“ „fatornyos kis hazájukra“ gondoltak s „kicsike falujukat“ látva „elszerelmesedtek“.³ Érezték, hogy Parisból is „mély bódulat vonz ős Buda felé és magyar fül vár a Hargitán“.⁴

De azért ezek a Nyugatra került magyarok is „öltögetik nyelvüket“ a régire s „új szekéren“ járnak. Alapítottak egy magyar akadémiát, a Párisi Magyar Akadémiát, s nagy álmaikat a körül szőtték. Ennek programja: „...egységbe tömöríteni az irodalom, művészet, tudomány terén megnyilvánuló mindama törekvéseket, melyek egy haladó, tudatos nemzeti tradíciót és európai szellemet átölelő magyar kultúrközösség megteremtését célozzák. E program — vallják — felöleli mindazokat a magyar célokat, amelyek hivatva vannak az új Magyarországot felépíteni“.⁵

Ennek az új Magyarországnak francia földi harcosai a magyar múltban, ha az szerencsétlen is, több erényt találnak, semmint hibát. Így számukra a magyar história, ha kissé lassú is, vigaszul szolgál

¹ Dubrawszky *Márciusi Beszédének* kifejezései. (Kézirat).

² V. ö. Varga Zsigmond, *Búcsú a Szajnártól* c. versét. Ez, valamint később idézendő versei *Tűzijáték* c. verseskötetében, Paris, é. n., Párisi Magyar Akadémia, és a Bányai Kornél szerkesztette *Forrás* című antológiában, Budapest, 1927, Párisi Magyar Akadémia, jelentek meg.

³ Jankóvich Ferenc *Panaszkodás* c. verse saját kötetében, *Kenyérszegés*, Paris, 1932. Bartha Miklós Társaság.

⁴ Varga Zsigmond idézett verse.

⁵ Molnár Sándor, *id. m.* 265 sk. Ajtay Miklós, a Párisi Magyar Akadémia elnöke által kidolgozott program egyik pontja, melyet a *Párisi Magyar Egyesület* 1925—1927. c. mű közöl, Paris, 1927, Párisi Magyar Egyesület, 17 sk. —

a mai szomorú jelenben: „Egy nemzet értéke és jelentősége nem pillanatnyi helyzetében, hanem történelmében van.“ Ennek alapján *külpolitikai számvetésükben* is tudják, hogy „a magyar nemzetnek nemessége van a nemzetek közt“.¹ A határok módosítását tehát a legfontosabb külpolitikai célnak tekintik, amelynek gyakorlati kivitelét az idő és körülmények határozzák meg. Belpolitikai mozzanatoktól ez a kérdés teljesen független. A revízió mértékét illetőleg különböznek ugyan a nézetek, de ez a kolóniának ez a csoportja abban egyet ért, hogy a mi nemzetünket Közép-Európában vezető hely illeti meg. A megmaradás kérdését eszerint így fogalmazzák: „Elfoglaljuk-e valaha Közép-Európában a vezető helyet, amiről a márciusi fiatalok álmodtak? Megalkotjuk-e valaha az erős, biztos, fiatalos államot, vagy belesüllyedünk a kisnemzetek reménytelenségébe?“ — E nagy sorsproblémára választ, biztos választ, csak a Mindenható adhat. Anynyit azonban az új Magyarország franciaországi harcosai is tudnak, hogy hitük van, hogy az ő nemzedékük „többet akar, merészebbet, újabbat“, mint negyvennyolc ifjai akartak.² Küzdelmüket tettekkel is megmutatták, amelyeknek irodalmi nyoma van.³

A nagy cél felé útjukul ők is a francia-magyar barátság útját választják. Ezért egyik „céljuk a történelmi tévedések felett álló nagy, emberi francia kultúrához való közeledés, a két nemzet közötti szel-

¹ Durawoszky *id. m.*

² Rubletzky Géza hátrább közölt cikkéből.

³ S. Varga, *La valeur morale du traité de Trianon et la violation de ses termes*, Paris, 1932. La Source, u. ö. *La tragédie d'un pays millénaire*, Paris, é. n. La Source, Fr. Honti, *Que demande la Hongrie? Le traité de Trianon et les revendications hongroises*, Paris, 1933. Auteur, T. Baráth, *La jeunesse hongroise devant les problèmes internationaux*, a Fructidor 1932. évi kongresszusi számában; u. ö., *L'Europe centrale, vue par un hongrois*, L'Eveil des Peuples, 1933 április 2 (II. évf. 22. sz.); u. ö., *A Duna középső medencejének állam-eszméje*, Debreceni Szemle párizsi számában, 1933 május stb.

lemi rokonszenv megteremtése és kifejlesztése“.¹ S ha ma még nem is érti az öreg Szajna a magyar imádságot, mégis hozzáfolyamodnak, barátságát kérve:

*Szajna, Szajna, hej szeretőbb lennél,
Ha látnád otthon miként harcolunk.²*

A hivatalos kolóniának a *belpolitikát illetőleg* sose volt kenyerre a keresztény-nemzeti jelszót zászlaján hordó hazai ideológia, bármennyire is szívéen fekszik e két szó politikamentes fogalma. A hazai spirituális-vallásos felbuzdulás épúgy távoláll tőle, mint a Széchenyi-kultusz. S ha a múlt nagyjai közül valakiért lelkesedik, az inkább Kossuth Lajos és Tisza István. A forradalom gondolatától azonban távol áll.

A franciaországi hivatalos magyar kolónia új magyar szintézis felé tör. E jelszót — s ezt jól jegyezzük meg — már akkor zászlajára írta, 1925-ben, amikor odahaza még a reakció purifikáló tüze lángolt, s amikor „reformnemzedék“ és hasonló gondolatok eléggé csirájukban voltak. Mire a magyar élet otthon felvirradt, az új magyarok Parisban annak már szorgalmas munkásai voltak.

Új, népies ízű nemzeti demokráciáról álmodtak, a munkás és paraszt emberi jogainak visszaadásáról, arról, hogy ezek a társadalmi osztályok öntudatosan a nemzetalkotók sorába álljanak s hogy így „a magyar társadalmi rétegek, a munkásság, a parasztság és a középosztály közötti válaszfalak ledőljenek“.³ — A szellemieket illetőleg pedig olyan kultúrát sürgettek, amit nem kölcsönvett, hanem magyar metafizika lengne át, — tehát autonóm magyar kultúrát.⁴

¹ Molnár, *id. m.* 265 sk. Az Ajtay-féle akadémiai program nyomán.

² Varga Zsigmond, *Búcsú a Szajnatól.*

³ Molnár *id. h.*

⁴ A magyar metafizika problémájával Ajtay Miklós foglalkozik. A magyar lélekhez szabott önálló magyar kultúrát többen is sürgetik.

Ennek az új kultúrának elérésében nagyban segítségünkre lehet a francia civilizáció, amelynek nyomán a germán, szláv, latin és magyar sajátság jobban kitapintható lenne, mint az egyoldalú germán világitásnál.

Ezt a gyökerében is magyar kultúrát a bevonandó új társadalmi osztályok intellektuális rétege venné vállára, az a réteg, amelynek tehetetlenségre kárhoztatott párizsi képviselői „árvultan dűnnyögnek“ s „Kesergő levelet“ írnak Arany Jánoshoz, panaszolva, hogy „helyük nem hitványabb Miklósénál“. „Ne hidd, a szemem nem álmos és jó, ha szólok, mert nem fázom nagy határ mezőnkben, bátyám Arany János.“¹

Az új kultúra és az új társadalmi szintézis legszínesebb kifejezője Fodor József „Emlékezés falumra“ c. költeménye.²

*Bízz bennem falum,
A te erős fiad vagyok én,
Ki kiszívta a városból a tudást,
Ki kemény homlokával
Tör utat a puhákon —
Ki farkas-gerinccel öleli meg
A város leányos derekát,
Létrehozva a szellem új fiait,
Az ész fortélyait párosítva
A te nagyszerű erőddel.*

Ez a fiatalos lendülettel megindult ideológia azonban sem a kolóniában, sem pedig másutt, nevezetesen az anyaország magyarságában kellő visszhangra eddig nem talált. Hiába igyekezett a Párisi Magyar Akadémia, e gondolat letéteményese, a magyarság nagy metropoliszaiban, Budapest, Bécs, Berlin, Temesvár, Strassburg városaiban és az Egyesült Államokban híveket toborozni s az új magyarokat időszaki kiadványaival egymással közelebbi

¹ Varga Zsigmond, *Kesergő levél* c. verse.

² A Bányai szerkesztette Forrás-kötetben.

kapcsolatba hozni. Ezek a kiadványok elégteleneknek bizonyultak; rendszeres sajtóorgánium nemlétében szerves gondolatközösség nem alakulhatott ki. Az Akadémia tagjainak sokszor bizony elég elvont fejtegetései nem gyakoroltak szélesebb körű hatást s így az új magyarság gondolatának fokozottabb átütőerő nem állt rendelkezésére. Az Akadémia szervezetlenségén kívül külső körülmények is akadályozták a párisi új magyar gondolat szélesvonalú kibontakozását. A húszas évek vége felé a magyar kormány már teljesen kiépítette külföldi tudományos intézeteinek szervezetét, Bécsben, Berlinben, Rómában... csakúgy, mint magában Párizsban is. Ez utóbbiak nagyobb anyagi erőforrásokkal rendelkezvén, magukhoz vonták azokat az erőket, amelyeket az Akadémia szolgálatába szegődthetett volna. Az Akadémia ügyköre tehát a külföldön összezsugorodott. De ez lett a sorsa otthon is, ahol a reformgondolatok utat törtek maguknak.

Ha a Párisi Akadémia régi jelentősége egyetemes magyar szempontból ma már kisebb is, hőkora a magyar szellem történetében mindig egyik szép fejezete marad a franciaországi magyar kolónia nemes törekvéseinek, amelynek vezetői mindenkor önzetlenül és buzgalommal állították agyukat a nemzeti fölemelkedés szolgálatába. S ez a sikertelenség negatívumával is megmutatja, milyen fontos energiák volnának a nemzet szolgálatába állíthatók, ha a külföldi magyarság ügyét jobban felkarolnék.¹

Ha nemzeti viszonylatban így el is vékonyodott ez a Parisból elindult új magyar szintéziskeresés, a franciaországi magyar kolóniának nemzeti irányú szervezésével eléggé fel nem becsülhető szolgálatot tett. Hála e jó magyarérezésű szervezőknek, és a hivatalos körök erőfeszítésének, ma már a francia-

¹ örömmel olvassuk ankétunk idején, hogy a TESz külügyi szakosztálya újabban a külföldi magyarok nemzeti szellemének megóvására is több gondot fordít.

országi magyarság legnagyobb része szellemileg egészséges és vallási, társadalmi, kulturális szükségleteinek kielégítése is jórészen biztosítottnak tekinthető. A szellemnek magyar öntudatosítása terén azonban még ma is akad tennivaló.¹

Az alábbi néhány számszerű adat alapján, mely a Magyar Szövetség utóbbi két évében kifejtett áldásos működését illusztrálja, fogalmat alkothatunk magunknak az itteni magyarság nemzeti érzésű rétegének jelentőségéről és a mai napig elért eredményeiről.

A hivatalos kolóniának szervei megalakulása idején azonban kemény harcot kellett folytatnia a „független“ kolónia ellen működését nemegyszer valóságos rendőri fedezet mellett kellett lebonyolítania. A kolónia tagjai felett gyakorolt lelkiismeretigazgatói szerepüket féltő, önmagukkal és nemzetükkel jórészt meghasonott függetlenek ugyanis valóságos hadjáratokat rendeztek ez új szervek, valamint a magyar állam egyéb intézményei ellen. A krónika Ölvedy László vértanúságán kívül más eseményeket is számontart, amelyek közül örökítsük meg itt is az 1930 november 30-i barbár rombolást. E napon az új programmal induló Párisi Magyar Diákegyesület a Magyar Házban szokásos évi alakuló közgyűlését tartotta. A felforgató elemek jónak látták ez alkalommal a párizsi magyar ifjúság elitgárdáját tetteleg bántalmazni és a Magyar Ház épületét és berendezését megrongálni. Feljegyzett a krónika több kíméletlen sajtóhadjáratot is, amelyekről azonban ezúttal hallgatunk.

De ma, 1935-ben, már elmondhatjuk, hogy *a kolónia színe-virága, a dolgozók zöme felismerte a hivatalos kolónia vezetőinek önzetlen szociális és demo-*

¹ Az egyes franciaországi magyar társas intézmények leírásával ez a kötet nem foglalkozik; aki ez irányban is érdeklődik a kolónia iránt, az haszonnal forgathatja Molnár Sándor többször idézett kötetét, mely tudományos szempontból is értékesíthető, noha inkább zsurnalisztikai céllal készült.

A Franciaországi Magyar Szövetség szociális munkája.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	Látogatást tartott	Össze- jött	Eljárt	Leve- let- irt	munkanélkül- nyil- ván- helye- zett	Orvosi rendé- lést tartott	Fogorvosi rendelést tartott	Gyer- mekeket tanít- tatt	Gyer- mekeket nyaral- tatott	Köny- vet- köl- csön- zött	Készpénz- beli segélyt nyújtott
É. V											
Észak	1283	189	1102	773	41						
Páris	1254	78	1170	2393	832		1932 IV-től				
Déli	1543	65	836	851	71						
Összesen	4080	332	3108	3017	** 946	6133*	700	330*	48*	3983	10,000 frt.
Északi	629	114	1921	839							
Páris	487	48	1493	2270							
Déli	1461	41	558	767							
Összesen	2577	203	3972	4367	5369	4710	4000	400	99	4195	6000 frt.

Megjegyzés: * 1931—32. évi adat.

** 1931—32-ben a nyilvántartott munkanélküliek száma 4722 volt; ebből a Szövetség 1510-et tudott munkához juttatni.

kratikus irányú törekvéseit, velük egy családnak érzi magát, mert megérti báró Villáni Frigyes volt párisi magyar követ szavainak jelentőségét, amely szavakat 1928-ban a Magyar Ház alapkövének letételénél mondott: „Ennek a háznak szükségességét a magyar tragédia okozta.“

Egy akol felé...

A harc a franciaországi magyar kolónia kebelében, ha folyton gyengülő erővel is, de folyvást dúlhatott körülbelül 1930 teléig, amíg idegenben dolgozó fejtéstvéreink számára munkaalkalom bőségesen adódott. A jólétben e nevezetes fordulópontig — sajnos — bizony sokan megfélemedtek magyarságukról, vagy keveset törődtek azzal. Azóta azonban a válság néven ismert Sors egyszerre több oldalról is megtámadta a széthúzó kis magyar szigetet, amely a nagy francia birodalomban eddig oly szilárdan állt.

Ezek a jórészt francia viszonyokban gyökerező bajok a független kolónia nagy részét hajlamossá tették újabb lelkiismeretvizsgálatra s közülök nem egy el is érkezett világos önismerethez és honfihoz illő hazaszeretethez.

A növekedő munkanélküliség nagyon hamar megértette velük, hogy nem bizonyos társadalmi osztályhoz, vagy politikai demagógiához való tartozás a döntő tényező a kenyérvizsgálat körül megindult nagy küzdelemben, hanem a nemzetiség kérdése. Ha eddig hittek is utópiákban, az élet kényszere kiábrándította őket belőlük. E nagy válság közepette — írja a kolónia egyik reprezentatív alakja — „ha valaki régen el is felejtette volna, hogy melyik is az az emberközösség vagy nemzet, amelynek a gyökereiből ő is kisarjadt, annak mostanában elég alkalma lehet megtanulni azt a kényszerűséget, hogy egy nemzethez való hozzátartozásnak nemcsak érzelmi, de érdekbeli, sőt létérdekbeli motívumai is

vannak“. „Akármilyen nehéz és fájdalmas is ezt megtenni, tudomásul kell venni, hogy habár az ország (Franciaország) határain belül is vagyunk a (francia) nemzet érdekeinek határán mindenképpen kívül állunk. Ez a mi kívülre állításunk pedig a mi nemzeti megkülönböztetésünk tényében rejlik.“¹

Miként tehát Ady Endre, úgy a magyar kolónia dolgozói is ráébredtek egyedülvalóságukra s meglátták sorsközösségük elválaszthatatlan mivoltát. Colmarban például, ahol hetven magyar család él egy gyár körül, noha jórésztben kapják a munkanélküli segínyt, „sok már unja a kínlódást és hazavágyik. Szemét gyötörve, ennyit talán otthon is megkeresne“. Aggasztó, hogy „mi lesz a súlyosbodó krízis kegyelemdőfései alatt a három határ közé ékelt Colmar négyszáz sárvári magyarjával“.² A „mi lesz velünk“ tépelődései közt felmerül a haza képe, emlékekben újra felderül a kisfalucska régi tornya és mint Hock János és annyi más, ellenállhatatlan erővel vágnak vissza a magyar közösségbe. „... csak egy pár szó kell, néhány rövid hír az évek óta nem beszélt anyanyelven és rögtön megrendítő és megdöbentő erővel érzi (az ember), hogy milyen mélyen, milyen kivonhatatlanul benn van a magyar nyelvi és szellemi közösségben — mindhalálig.“³

A Magyar Házat elkerülő, forradalmi illúzióban ringatózó magyarok nagyrészének most már nemcsak gazdasági pozíciója, hanem forradalmi hite is összeomlott. Mert azzal, hogy az általuk is sürgetett reformgondolatok hasznos elemeit a hivatalos magyar kormány programjába illesztette, nincs többé értelme az országon kívüli csatározásoknak, hisz nyitott kaput döngöttek. Mint a „Bécsi Erdő“ maghasonlítottjai Dévény Jenővel,⁴ úgy Gallia

¹ Dubrawszky Róbert a *Párisi Hírlapban*, 1935 március 23 (VI. évf. 12 sz.).

² *Párisi Futár* 1934 február 15 (III. évf. 4 sz.).

³ *Párisi Hírlap* 1934 december 15 (V. évf. 50 sz.).

⁴ Dévény Jenő, *Bécsi Erdő. Emigráns-napló 1919—1923 évekről*. Bécs, 1923, Pegasus-Verlag.

bolyongói is belátják különködésük haszontalan-
ságát. Hénin-Liétard bányavárosból halljuk Gábor
Péter ajkain e De Profundis szavakat:

*A szívemben még nemrég a gőg ült,
De ma már megtörve állok itt.
Az idegen mély, fájó sebet szült
S kevélységem, óh jaj, hová vitt?
Elvitt, ahol nincs megállás többé,
S én, mint balgatag, senki, semmi,
Futottam egy mély szakadék felé
Emigrációnak rabja lenni.*

*Az idegen rabja másom nem lehet,
Mint egyedül hitvány, vézna testem.
Hány-vet sorsom, mint kóbor ebet,
A nagy világ csavargója lettem...
S amíg testem az idegen gyötri,
Lelkem addig szülőföldem járja,
Ki ma siet oda pihenni,
Hol az édes, békés otthon várja.¹*

A jóérzésű zsidók, elsősorban magyar tanítójuk
buzgalmának következtében, maguk sem mulaszt-
ják el hazafias szellemű csoport teremtését. A.
Magyar Izraelita Nőegylet vezetője kijelenti:
„A magyar nemzeti ideál volt szívünk oltára otthon,
az marad itt is mindhalálig.“ Küzdenek „az igaz-
ságért, ... a magyar nép nemzeti igazságáért... és
a magyar zsidóság emberi jogaiért“.²

A magyar intézményeket eddig jórészt elkerülő
szocialista, emigráns és zsidó dolgozó honfitársaink
lelkében tehát ma már minden kétséget kizáróan
kialakult magyar mivoltuk és franciaországi sors-
közösségük világos tudata. Ennek egyik ékes bizo-
nyítéka, hogy érdekeik csoportosításával fokozot-

¹ E verset, melynek címe „Az emigráns ébredése“,
Molnár S. gyűjtötte, *id. m.* 211 l.

² 1934 március 4-én mondott szavak, közölve a *Párisi
Hírlap* 1934 március 17 (IV. évf. 11 sz-ban.).

tabb mértékben törődnek. A „Franciaországi Magyar Szövetség“ hazafias gondoktól indítva már 1928-ban erre az útra lépett. A múlt és jelen év fordulóján ezt követte a „Párisi Független Magyar Kultúregyesületek“ szindikátusának megalapítása, amely „HATTO“ néven jelenleg öt független szervezetet egyesít magában.¹

Az egyesülés gondolata érik tovább is és ma már közösen elismert szükséglet a Franciaországi Magyar Szövetség régi elve, hogy az egész franciaországi magyar kolóniát egy érdekközösségbe kell összefoglalni.² E gondolat legilletékesebb letéteményese természetesen az a szövetség, amely a kolónia kollektív ügyeivel eddig is a legtöbbet foglalkozott. E tény elismerésétől ügyetlen struccpolitikával néhányan még húzódoznak, pedig Kemény Árpád nagy lojalitással számukra is megírta: „Létezik itt Parisban egy Magyar Ház, mely technikai felszerelésével a legkomolyabb és leghasznosabb alapját képezheti az ittélő magyarság szociális és kulturális szükségletének.“³

Ami pedig az egységes szellemet illeti, már azt is világosan körvonalazták éppen fejtegetésünk szellemében, mondván: „Itt pedig a mi teljesen bizonytalan sorsunk érdekében állunk egy tömegbe, akkor emiek a tömegnek nem lehet erősebb összetartó ereje, mint az a sorsközösség, amely a mi magyarságunkból fakad. A mi magyarságunk erejében vannak azok a megoldások, amelyeknek szüksége kivétel nélkül mindannyiunkra egyformán vonatkozik.“⁴

¹ Ezek: Horizont-Klub, Ady-Kór, Transylvania Kölcsonösen Segélyző Egyesület, Tour, Omnium-Társaskör. Beszámol az egyesülési mozgalomról a *Párisi Futár* 1934 január 15 (III. évf. 2 sz.).

² *Párisi Hirlap* 1935 március 23 (VI. évf. 12 sz.) és a következő számok; *Párisi Magyarság* 1935 február 1 (IX. évf. 2 sz.).

³ *Párisi Hirlap* 1935 március 30 (VI. évf. 13. sz.).

⁴ Dubrawszky a *Párisi Magyarságban* 1935 február 1 (IX. évf. 2 sz.)

Elfogadja-e a kisebbség a szervezkedés alapelve gyanánt kínálkozó egyetlen lehetőséget, a nemzeti alapot vagy sem, ettől függ majd a franciaországi magyar kolónia jövője, azaz vete párhuzamosan az egy akol prófétai gondolata.

„Magyarabb magyarság felé.“

E kellően meg nem szívlelhető útmutatást szemelőtt tartva, az alábbiakban azt az egy-két gondolatot óhajtjuk kifejteni, amelyek megvalósítása — nézetünk szerint — alkalmas lenne franciaországi honfitársaink magyarságának elmélyítésére s így e nagy erőforrásnak nemzeti célok szolgálatába való állítására.

Legfontosabb volna a már úgysis útban lévő egységnek sürgős megvalósítása a kidolgozott elvek szerint.¹

A második, nem kevésbé fontos tennivaló az itteni magyarság nemzeti öntudatosítása, helyesebben meglévő magyar öntudatának elmélyítése. Aki ezen imponderabiliák jelentőségével tisztában van, annak ezt a kérdést nem is kell sokat fejtegetni. Elég, ha megmondjuk, pusztán a példa kedvéért, hogy a magyar dolgozó, szemben francia dolgozótársával, a „szürkével“, sajnos csak negatívumokkal határolja el magát. De még így is messze marad. Ennek a problémának ezerféle árnyalata van, amelynek tudományos felvételezése igen kívánatos volna.

¹ Fából vaskarika az a gondolat, amelynek népszerűsítésére a komolyabbnak hitt új lap, a *Párisi Kurir* is vállalkozott, hogy t. i. „világnézetmentes“ alapon egyesüljenek a magyarok, hisz a világnézetmentesség maga is egy világnézet. De másrészt azzal, hogy magyarok egyesülnek, önmagától adódik a legszélesebb gondolatközösség alapja; a magyar nemzeti ideál. Ugyanez lehet válaszuk Steinberg Lajos nézetére, aki azt javasolja az egyesülésre vonatkozólag, hogy „a magyar egyesület a nyelv és kultúra közösségének alapján álljon és semmiféle nemzeti színezete ne legyen.“ *Párisi Hírlap* 1935 április 13 (VI. évf. 15 sz.).

A terepismeret minden eredményes tevékenység előfeltétele. Nagy szükség van például a kolónia helyes magyar nyelvérzékének megőrzésére, mint ezt Gáldi László munkatársam fejtegetéseiből világosan láthatjuk.¹

A párisi magyar problémának achillesi sarka mégis az „okcidentális“ történet szemlélet. Ezen a téves filozófiai pilléren nyugszik az idevaló magyarság jóvészének nem egészen bölcs radikalizmusa s a nemzetükkel meghasonlott egyének egész tagadásig fajulható lelki vergődése. Itt kell kézenfogunk franciaországi magyar testvéreinket s az okcidentális szemlélet mellé megadni a kelet- vagy középeurópaiakat is. Így talán rámutathatnánk saját faji és történelmi értékeinkre is. Ezeknek tudatában kolóniánk érdeklődése automatikusan helyes irányba terelődne: az új magyar szintézis irányába. Senkinek sem kellene akkor „szabályos nyugati ízű“ másolgatás.

Figyelnünk kellene általában a kolónia mindenkori nemzeti érzésének hullámzását is, hogy úgy mondjam magyar lelkiismeretét, nehogy esetleges viharok újabb károkat okozzanak benne.

Mindehhez a tevékenységhez filozófiailag és tör-

¹ Nagy haszonnal járna, ha a Magyar Tudományos Akadémia nyelvemelő folyóirata, a *Magyarosan*, a külföldi magyarság nyelvallapotának vizsgálatát is programjába venné. Ez a folyóirat így nagy szolgálatot tehetne a franciaországi magyar kolóniában. De a helybeli magyar időszakos lapok, beleértve a felekezeti tudósítókat is, minden számukban szentelhetnének kis helyet ennek a fontos kérdésnek. Néha ugyanis még a legelterjedtebb és a legjobb stílusú magyar közlönyben a *Párisi Magyarságban* is találunk feltűnő rossz magyarsággal írt szöveget. Példaképpen álljon itt e rövid hír: „B. . . I. . . előadása a magyar és cigányzenéről március 12-én volt megtartva. A mindenkit érdeklő téma hozzáértő által lett előadva. A magyar és cigányzene ismertetése kellemes szórakoztató stílusban a hallgatóság elismerésével találkozott.“ *Párisi Magyarság* 1935 április 1 (IX. évf. 4. sz.). Ez a hátborzongató „stylus“ veszedelmesen ragályos, s ezt minden francia műveltségű magyar ember eléggé tudhatja.

ténetileg iskolázott szemre van szükség, amit a puszta adminisztrátorban hiába keresünk. Ezért nagyon is indokolt volna egy olyan párisi, vagy helyesebben franciaországi magyar akadémia vagy szabadegyetem felállítása, amelyik számot vetne az új realitásokkal és az egyetemes magyar problémák mellett, vagy talán éppen elsősorban, a franciaországi magyar kolónia szükségleteivel foglalkoznék.

A Szabad egyetemen kifejtendő gondolatok széleskörű elterjesztése és így faj testvéreink nemzetiségének védelmezése érdekében feltétlenül szükséges volna egy hetilap is. Jelenleg ugyanis a nemzeti gondolat zászlaja alatt gyülekező táborban, szemben nem is egy nagyhangú lappal, nincs egyetlen olyan orgánus sem, amelyik *magyar* véleményt mondana helyi és egyetemes érdek szempontjából egyaránt.¹

A teremtetendő új hetilap külön feladata volna, hogy a kolóniában helytelen irányban értelmezett Ady-költészetet a valóságnak megfelelően mutassa be, kidomborítva benne a saját fajtánkhoz való ragaszkodás gondolatát.

Mások agyát is sokat foglalkoztatta már a kolónia iskolaügye. Ez már annyira ismert és szükséges dolog, hogy ezúttal éppen csak érintjük. Fontos volna azonban, hogy ez az iskola ne csak másolata legyen valamelyik hazai iskolatípusnak, hanem valóban a helyi szükséghez alkalmazkodjék, erős hungarológiai maggal. A földrajzi, történelmi, magyar irodalmi tanulmányok és egyéb tantárgyak pedagógiai irányát a kolónia mindenkori lelkiállapotához kellene szabni.

A kolónia társadalmi, gazdasági, jogi konzer-

¹ A havonként in-4° négy oldalt számoló *Párisi Magyarország* a nagymagyar gondolatnak mindössze fél, vagy legjobb esetben egy oldalnyi helyet juttat, annyira lefoglalja a híryanag. A *Katolikus Tudósító*, amely a vallásos lapok legélénkebbje, hitbuzgalmi jellegénél fogva szintén más irányban van lefoglalva. A részletekre I. Gyáni S. közölt cikket.

válásával, csakúgy mint napi kulturális szükségleteinek kielégítésével továbbra is a meglévő szervek foglalkoznának, amelyek segítségére immár egy hetilap sietne.

A franciaországi magyar kolónia, amely a külföldi magyarság szempontjából — nem számítva az utódállamok magyarságát — kétségtelenül a legfontosabb, idestova tizennégy esztendő fennállásával minden jogot megszerzett arra, hogy jelentőségét felismerjük, súlyát pedig fajfenntartó, kulturális és nem utolsó sorban politikai szempontból is értékeljük.

Paris nemzeti érzésű volt és jelenlegi magyar diákjainak örök büszkesége marad, hogy erre a tényre jelen kötetével minden magyar figyelmét felhívta s az elkövetkezendő nagy munkához elsőnek ajánlhatja lel tőle telhető szolgálatait.

Dr. Baráth Tibor.

Jegyzetek a párisi magyarság nyelvállapotáról

Az utóbbi években többen foglalkoztak a magyar és francia nyelv kölcsönös hatásával. Egyrészt összeállították — egyelőre ugyan nagyon hiányosan és megbízhatatlan módon — azokat a francia eredetű szavakat, melyek Magyarországon használatosak,¹ másrészt azt vizsgálták, milyen magyar szavak kerültek át a francia nyelvbe.² Mindkét munka közös hibája, hogy nem számol eléggé az átvételek társadalmi és műveltségtörténeti feltételeivel s így kellő előmunkálatok hiányában Balassa kis összefoglaló cikke is mindössze a kölcsönszavak számarányára nézve nyújt felvilágosítást. Kétségtelenül igaza van, mikor megállapítja, hogy „a francia nyelv főleg irodalmi s egyes korokban társadalmi úton is elég erős hatással volt a magyar nyelvre, ellenben a magyar nyelvnek csak egy-két szava tudott meghonosodni a francia nyelvben“.³

Az idevágó kutatásoknak új területét jelenti a Franciaországban élő magyarság magyar nyelvállapotának vizsgálata. Konkrét nyelvi tények kapcsán ke-

¹ Magyar Zoltán, A magyarországi franciaság, Debrecen, 1933.

² Borbála Lovas, Mots d'origine hongroise dans la langue et la littérature française, Szeged, 1932, v. ö. Revue des Etudes Hongroises, 1933.

³ L. Magyar Nyelvőr, LXIII. 35. 1.

reshetünk itt választ egy oly kérdésre, melyre a nyelvészek „communis opinio“-ja eddig körülbelül így felelt meg: az idegen nyelvi környezetbe került kisebb nyelvközösség sokat vesz át a többség nyelvkészletéből, viszont az utóbbinak nyelvét aránylag tisztán beszéli. A tétel második fele (mellyel ezúttal részletesebben nem foglalkozunk) erősen vitatható, hiszen ismeretes, hogy a franciául beszélő magyarok bizony nehezen szabadulnak meg anyanyelvük strukturális törvényeitől s hogy például azért nehéz számukra a francia időszemlélet elsajátítása, mert a magyar nyelv igerendszere ettől merőben különbözik. Ebből a szempontból osztozunk bizonyos mértékben más nemzetbeli idegenek nyelvhibáival. Az anyanyelv mindig ott lebeg az idegen nyelven beszélő egyén nyelvtudatában és olyan sajátos, rejtett módon érezteti hatását, hogy az akaratlan képzettársítások és a belőlük eredő „calque“-ok, vagyis bizonyos szavaknak szószerint átvett fordításai¹ sokszor nehezen elemezhetők. A magyar is visszahat tehát a franciára, csakúgy, mint ahogy egyes hibás fordulatok (pl. *avant cinq ans-t* mondani *cinq ans auparavant* helyett) jellemzőek a balkáni népek franciaságára.² Mi természetesen nem magyar kölcsönszavakat viszünk át francia beszédünkbe (az írott nyelvbe még kevésbbé), hanem szó- és mondatfűzési formákat, általános kifejezési elveket, nyelvünk „idée directrice“-eit. Nem régiben hallottam egy franciául folyékonyan beszélő magyar hölgytől (Sz.) ezt a mondatot: „C'est un bon sentiment d'obtenir un diplôme en France“ T. francia tanár, ki először teljesen érthetetlennek találta ezt a kifejezést, csak hosszas magyarázat után jött rá, hogy erről a magyarul elgondolt mondatról van szó: „Mégis csak jó érzés valamilyen diplomát szerezni

¹ Német műszóval „Lehnübersetzung“.

² A franciául beszélő bulgárok pl. a „s'intéresser“ ige határozóját sokszor „de“ prepozícióval szerkesztik, mivel anyanyelvükben *-tól*, *-fől* jelentésű viszonyzóval használatos. (L. Beaulieux professzor úr szíves közlése.)

Franciaországban.“ Az efféle lefordíthatatlan szerkezetektől való félelem okozza már most azt, hogy az alaposabb francia tudással és gyakorlottabb nyelvérzéssel rendelkezők is kerülnek az olyan francia kifejezéseket, melyek egy-egy magyar szólásmód szó szerinti átvételének, megfelelőjének látszanak.¹ Igazi „pesti“ nyelven (melyet pl. egyetemi hallgatók köréből, épp affektív hangulata miatt, semmiféle nyelvtisztítás nem irthat egészen ki) igen közönséges ez a mondás: *van benne anyag* (kb. annyi mint ügyes, jóvágású fiú). Van ennek franciában is pontos megfelelője: „il y a de l'étoffe en moi“. Még stílusárnyalatban is körülbelül fedi egymást a két kifejezés. Mégis párisi magyartól sohasem hallottam még ezt a francia szólásmódot, egyszerűen azért, mert túl közel áll egy lefordíthatatlannak vélt magyar kifejezéshez. Az efféle esetekben érdekes megfigyelni, a nyelvérzék ösztönös reakcióját. R. magyar tanárnővel, ki négy hónapja tartózkodik Franciaországban, hallottuk, amint egy futózápor alkalmával a St. Etienne du Mont templom előtt álló koldus azt mondta egy kisfiúnak: „*Vois, u tombe de Veau.*“ „Látja“ — jegyzi meg azonnal R. — „én sohase merném így mondani, mert azt hinném, hogy ez a magyar *esik* fordítása“. Világosan látjuk, hogy a két nyelv kölcsönhatása elsősorban az egyéni nyelvtudat problémája s hogy csak azután jönnek számításba az átvétel szociális feltételei. Franciába tehát nyelvi kereteket viszünk át, valamit magyar szemléletünk-ből s ezt francia nyelvi anyaggal töltjük ki.

Vizsgáljuk most azt a kérdést, mely e kis dolgot tulajdonképpeni tárgyát képezi, mit vesz át a franciaországi magyarság a francia nyelvközösségből? Úgy találjuk, nem annyira *kereteket*, nem annyira

¹ Ugyanezt állapítja meg E. Richter: „Ganz eigentümlich berühren manche Übereinstimmungen mit dem Deutschen. Der schulmässig gebildete Ausländer hat die Empfindung drollig fehlerhafter Übersetzungen aus mundartlicher Alltagsrede, wie sie oft zum Scherz gemacht werden“, Die Entwicklung des neuesten Franz. Leipzig. 1933, 93 1.

kifejezés-témákat, mint inkább kölcsönszavakat.¹ E ponton tehát éles határt kell vonni egyrészt kifejezések átvétele, másrészt egyes szavak vagy szólás-módok francia alakban való használata között.

Az előbbiekre aránylag kevés biztos példát találunk. Főleg az olyan esetek igen ritkák, mikor a kérdéses „Lehnübersetzung“ széles körökben el van terjedve. Talán legáltalánosabb a „venni“ ige használatának és mondattani kapcsolatának bizonyoskiterjedése. A francia „prendre le métro, V autobus” és a „prendre rendez-vous“-féle kifejezések mintájára sokszor lehet hallani a „veszem a metró-t, veszem az autóbust“-féle szólásmódot és a pl. a Magyar Ház fogorvosi rendelőjében egészen közkeletű „randevút venni“ kifejezés. Érdekes ezúttal megjegyezni, hogy elég pontos értelmi megoszlás állott be a „randevút venni“ és a „randevúja van“, „randevút ad“ kifejezések között. Az előbbi inkább a foglalkozással, hivatalos ügyekkel összefüggő találkozásokra vonatkozik, míg a „randevúja van“ elsősorban azt jelenti, amit Pesten az egyetemi diáknyelv pár év óta „randizni“ néven ismer. Mindig van valami tréfás színezete, ha felcseréljük egyik kifejezésmódot a másikkal s ha például a szerelmesek „randevút vesznek“ a helyett, hogy „randevút adnának“ egymásnak. Mondanom se kell, hogy a Magyarországon aránylag elég elterjedt „találka“ alig használatos. Hivatalos értelemben a „randevú“ helyett „előzetes megbeszélést“ olvasunk.²

A legtöbb franciás mondatszerkesztés azonban inkább egyéni sajátosság és aránylag igen kis körben van elterjedve. Volt például egy barátom, K. E., aki két évvel ezelőtt gyakran használta ezt a két szólás-

¹ Igaz, hogy egy-egy esetben még a francia időhasználat is visszahat a magyarra: „mindjárt megittuk a teát“ közel áll az efféle szerkezethez: „nous aurons bientôt bu le thé“. Udvarhelyi származású édesanyám szerint ez a mondat, ilyen jelentésben, Erdélyben is lehetséges, alighanem a román „végzett jövő“ hatása alatt.

² Idevehető még: *nem mond nekem semmit* — „cela ne me dit rien“, *kémiát csinál* = „faire la chimie“ (R. G.)

módot: „nem vagyok a tényéromon“ és „elvesztetem a tényéromat“⁴ (v. ö. perdre l'assiette, manquer d'assiette), efféle értelemben: „nem vagyok egészen rendben, nem találok a helyemet.“ Ez a neologizmus persze igen kevésbé terjedt el. Egy másik ismerősöm, aki pedig aránylag igen távol áll a francia szellemtől és akiről franciás gondolkodás aligha tételezhető fel, határozottan állítja, hogy egyszer véletlen elszólásból szószerint lefordította a francia „se rendre“ ígét így: *adtam magamat*, vagyis *mentem*. Nyelvlélektani szempontból azért figyelemreméltó ez a tény, mert épp e szó esetében a francia „se rendre“ és a német „sich begeben“ között határozott rokonság áll fenn s a magyar csángó nyelvjárásokban nem ritka az oláh „a se duce“ (szószerint: *vinni magát*) átkölesönzése sem.

Az utóbbi esettel kapcsolatban érdemes megjegyeznünk, hogy a franciás kifejezések használata nem tételez fel minden esetben alapos francia tudást. Hallottam például ezt a mondatot: *pohárban iszod a tejet vagy csészében* (v. ö. böire *dans un verre*) olyan magyar lánytól (H. I.), akinek francia nyelvi ismeretei, bár egyideig Párizsban volt, inkább a hazai iskolásokönyvekből származtak, mintsem az élő beszédből. Mégis olyan sajátos szerkezetet használt, mely ellentétben áll a magyar nyelvre jellemző térbeli megkülönböztetéssel s e helyett inkább a franciában s más román nyelvekben tapasztalható jelentésvegyülést tükrözi. Magyarban ugyanis az eredet jelölése mindig élesen elválik a térbeli helyzet, állapot fogalmától. Ezt a Maurois-mondatot: „*Dans un salon, partir est facile*“ (La Conversation, Paris, Hachette, 30 l.) magyarra csak így fordíthatjuk: „SzalonW/könnyű eltávozni.“ H.-nál egy ilyen nyelvi „*idée directrice*“ eltolódása forgott fenn s így kifejezés-módja annál érdekesebb.¹

Azt is egészen alkalminak kell tartanunk, mikor

¹ Franciás kifejezésséma átvétele ez az alkalmi kölcsönzés is: *dról d'alak* (v. ö. drôle d'homme), amit egyszer R. G. barátom használt de nem tréfás célzatai.

B. párisi magyar orvostanhallgató nem egyik vele egyenlő társadalmi rangon álló barátjának, hanem felettesének (szókészletünk s főleg az idegen szavak használatában rendkívül fontosak az ilyen társadalmi különbségek!) ezt a kifejezést mondta: „Egész világosan *kihelyeztem* neki, mégsem értette meg.“ Itt már a *calque* oly sajátságos, hogy ellentétbe kerül a magyar nyelvhasználattal s csak akkor válik érthetővé, ha mellé állítjuk a beszélő egyén tudatában egyidejűleg felmerült francia formát: „Je lui ai *expose clairement*“ stb.

Utóbbi példával rátapintottunk a mondatformák átkölcsönzésének nyelvtudatbeli alapjára. Lényegében véve ez az egész kérdésnek központi problémája. Az az átalakulás, melyet az egy nyelvűség helyett szükségszerűleg fellépő két vagy több nyelvűség eredményez. Az a sajátságos párhuzamosság, mely e nyelvi síkoknak szimultán tudatosításából származik. Kétségtelen, hogy e ponton az anyanyelv ellenállása egyénenként más és más. Vannak, akik még a beszélt nyelvben is igyekeznek gondolataikat tetszetős, tiszta köntösbe öltöztetni, kik törekednek megőrizni magyar szókincsük tisztaságát s vannak mások, akik egészen rábízzák magukat nyelvtudatuk szeszélyeire, mely a nyelvi képzetkészletnek hol egyik, hol másik nyelvközösségbe tartozó elemét ragadja ki s állítja a gondolatközlés menetébe. A túlzottan sok francia szó és kifejezés használata mindig az önkritika bizonyos lanyhulására, a velünk született nyelvérzék lassú tompulására utal. Lélektanilag kevesebb benne az akarat elem, a szabatoságra való szándékos törekvés, mint azoknál, kik az idegen nyelvű miliőben is többé-kevésbbé megőrzik romlatlan magyar beszédüket.

E ponton két nagyfontosságú tény emelendő ki: az egyik franciáskodók és tiszta magyarságukat megőrzők nyelvtudatának ellentéte, a másik pedig a magyar-francia nyelvi kölcsönhatásnak esetleg más nyelvi területekre való kiterjesztése.

Az első tény jelentőségére akkor jöttem reá,

mikor L. I. 15 hónapja Párizsban, francia családban élő budapesti leány, akihez szintén felvilágosításért fordultam a franciaországi magyarság nyelvállapotát illetőleg, határozottan kijelentette, hogy ő nem használ francia szavakat, mikor magyarul beszél. Nem hi ütem kijelentésének. Azóta azonban, hosszas beszélgetések alkalmával tényleg meggyőződtem állításának valóságáról. Azt kell mondanunk, hogy L. I. tudatosan áll ellen nyelvérzéke romlásának, tudatosan vet gátat az idegen szavak beözönlésének. Túlságosan kitérjesztenők a személyes megfigyelések felhasználási lehetőségeit, ha ezt a nyelvi ellenállást a kérdéses beszélő egyén más lelki tulajdonságaival, akaraterejével és intellektualizmusával hoznók kapcsolatba. Az ellenkező esetet R. képviseli, ki sokkal kevesebb ideje tartózkodik ugyan Párizsban, de aki-ben a nyelvérzék tudatos gátlásainál erősebben működik az adaptáció és az idegen környezethez való hasonulás vágya.¹ Ez az adaptáció, mely inkább kívánság, mint konkrét megvalósulás, fejeződik ki nyelvtudatának különös tényeiben; saját bevallása szerint, mikor levelet ír, folyton küzdenie kell (az ő szavával *lüttoľnia* — lutter) a franciás fordulatok betolakodása ellen. Jellemző, hogy például egyszer levélírás közben ezzel fordul hozzám: „Milyen kedvem lett volna leírni ezt a mondatot: *A mondén élet ezt a dokumentumát* (sic!), *ami ez a levél* (qu'est cetté lettre). Tőle hallottam, ugyanez alkalommal: „Mondja, hogy lehet ezt magyarul mondani: *en train* vagyok, hogy dolgozni kezdjek?“ S ne gondolja senki, hogy ez különös keresettséget tételez fel. Egyszerűen két nyelvi jelrendszer szimultán tudatosításával állunk itt szemben.

Természetes, hogy ez a kétnyelvűség alkalomadtán még további hatást is gyakorolhat s ezzel jutunk el a kérdés másik feléhez. Kedvenc szavajárása például ez: *tout ce que uous voulez*, amit németül

¹ Saját szavaival: „Mindenben szeretem a *couleur locale-t*“. Sajátos nyelvi impresszionizmus ez.

beszélvén, így fordított le: *alles was Sie wollen*. Hasonló eset az is, mikor annak ellenére, hogy gyermekkorától kezdve jól tud németül, a *cest ca* szó szerinti visszaadását is megkísérelte az egészen használhatatlan *das ist* das-szal. Ez is bizonyítja, hogy abban a pillanatban, mikor egy kifejezést a legteljesebb pontossággal akarunk más nyelven visszaadni, ez a fordítókészség háttérbe szorítja, sőt reakcióra képtelenné teszi az idegen nyelvhez tartozó nyelvi habitusunkat. Annyira a hű visszaadás vágya uralodik, hogy emellett idegen nyelvi tudásunk rendszerező elvei nem tudnak kellőképpen érvényesülni.

Szükséges volt típusok felállítása már itt, az aránylag nem nagyon elterjedt mondat-calque-ok esetében s ezeket a megkülönböztetéseket kell már most alkalmaznunk a párizsi magyar nyelv francia jövevényszavaira. Mindenek előtt egy negatív megállapítás: az új nyelvi miliő kissé módosítja a magyarországi köznyelvben általánosan elterjedt idegen kifejezések használatát. Nem létezik itt a *zsenál*, *zseniroz*, pedig ez a magyarországi francia hatás egyik legelterjedtebb eleme. I. Az is igaz viszont, hogy némely ponton a pesti franciaszakos egyetemi hallgatók vagy Eötvös-kollégisták nyelve hasonló a párizsi magyarságéhoz. Amott inkább a tudományos munkára vonatkozó kifejezések kerülnek át a magyar nyelvhasználatba. R. E. kisasszony⁷ egyszer magának a professzornak mondta: egész csomó adatot „szitáltam“ (citer). „Az nem liszt, ne szitálja“ — volt a felelet. Sok efféle kifejezést a Franciaországban jártak honosítanak meg, persze többé-kevésbé szűk körben.

Nem mondunk itt influenzát sem, mert ennek helyére a *gripp* (grippe) lépett. Ebben az évben valószínű gripp-járvány volt Párizsban, mégis egyetlen egy esetben sem hallottam influenzáról beszélni, helyette mindig *gripp-ről* volt szó. Melléknevet ez az új kölcsönzó még alig termelt. Hallható ugyan a *grippes* alak, de rendszerint mégis csak így mondják „*grippje* van“.

A francia kölcsönszavak osztályozásában sajátos párhuzamosságot látunk az egyes csoportok közös jellege és elterjedésük foka, arányai és társadalmi feltételei között.

Legáltalánosabb persze a hivatalos elnevezések, tipikus párisi intézmények nevének használata. Ez alól a nyelvtisztaság megőrzői sem kivételek. (Carte d'identité, Prefecture, de police, Commissariat stb.) Az effélék természetesen nem fordíthatók le, mert a mi hasonló intézményeink nem felelnek meg egészen a franciáknak s így lehetetlen e ponton a nyelvtisztaságra törekednünk. Ide tartozik kávéházak, közlekedési eszközök, koncerttermek stb. elnevezése (pl. *Salle Gaveau*; este lejössz a *Source-be?* Új fel az As-ra, vagyis a H autóbuszra), vagyis mindaz, ami cégtábla, fényreklám révén látási képzetek megrögződéséhez fűződik. Idetartozik a *comptoir* (comptoir) szó is, mely feltétlenül át kellett, hogy kerüljön, mivel nem azonosítható sem a kávéház, sem az amerikai büffé fogalmával.¹

Ehhez a csoporthoz, melynek állandó jellegét lokális körülmények magyarázzák, s mely természetesen azonnal kivész a nyelvből, mihelyt elmaradnak a megfelelő feltételek, legközelebb áll az egyes speciális elfoglaltságok műszókerete.² Egyetemi hallgatók írásbeli dolgozataik révén csak *dóvoárokról*, *disszertázionokról*, „*composition blanche*“-okról beszélnek, csak úgy mint az orvostanhallgatók „*coupe transversale*“-ról. Ha valaki arra kér, hogy neki gyakorlatképpen egy francia szöveget diktáljak, így mondja: „Szeretném, ha csinálnánk egy *dictét*“ (próbáljunk

¹ Egyidőben (1932—33) sokat hallottam párisi magyaroaktól az „álló kávé“ kifejezést, mely olyan kávé jelentett, melyet állva fogyasztanak el.

² Mentalitás mellett itt igen elterjedt a *mantálitás* ejtés, mely a franciából való visszalatinosított alak. Épp olyan, mint amikor valaki itt a gyermeke *gubernánsáról* beszél (gouvernante). Sajátságos alak az *asurál* (fr. assureur), mely a munkásbiztosítási díj fizetését jelenti. Ez inkább a francia szó magyaros olvasásából származik.

ehelyett tolbamondást használni?).¹ Éppígy beszélnek irodalommal, nyomdatechnikával foglalkozók *misc-au-point-ról*, *mise-en-page-ról* s éppígy kérnek arra, még a nyelvi tisztaság kedvelői is, hogy pl. a kéziratok másolataiból „két *feu*“-t állítsak össze íjeu = készlet, széria, kollekción, vagy egyszerűen példány). Hallottam, amint egyszerűbb emberek így érdeklődtek egymástól: „Mindig ott dolgozik? (Vous travaillez toujours la?) Az egy igen jó *firm*“ (és nem használja a magyarban elég általános firma alakot, talán éppen a „jó firma“ szólásmóddal való egybeesés elkerülése végett.)

Hivatalos szók, műszók és mesterség-szók, ezek a nyelvi környezet eredményei, minden különösebb stílushatás, affektív háttér nélkül. Hozzájuk közel állnak, de már átvezetnek a következő csoport felé azok a szólásmódok és kifejezések, melyek a francia beszéd gyakori fordulatai, sőt állandó „tic“-jei. Aránylag ritka ugyan a *riest-ce pas*, amely helyett csakúgy, mint Magyarországon az *ugye* van szélteben-hosszában elterjedve, de igen használatosak magyar társalgásban: *pas de comparaison*, *c'est ca*, *ca va*, *ca depend*, *parfaitement*, *d'accord*, *eh Men*, *enfin*, *hon!*, *pas tout á fait ca*, stb.² Ezek nem feltétlenül szükséges átvételek, de sok esetben kényelmes, rövid és főleg kijegecesedett kifejezésformák, melyeknek általános érvényű magyar megfelelője nem mindig akad. A *ca depend-t* például lehet ugyan „*attól függ*“-*féle* *calque*-kal legalább némileg megmagyárosítani (ezt a formát néha tényleg hallottam), de mégis legtöbbször a könnyebb megoldást „preferálják“, vagyis részesítik előnyben: úgy, ahogy van, átültetik a francia kifejezést magyar beszédjünkbe.³ Érdekes

¹ A *dikte* (< *dictée*) szót leírva is megtaláltam H. I. Parisban élt magyar leány egyik levelében, nem is franciaországi dolgokra vonatkoztatva.

² „A ce n'est pas le cas“ mellett ennek pontos *calque*ja: *ez nem az eset* is hallható. Példa az efféle mondatokra: „*Pas la peine*, hogy neki küldjek egy meghívót“ (V.).

³ Némely esetben az átvétel alakja is igazolja, hogy

feljegyezni, hogy amint itt egy bizonyos logikai tartalom kifejezéséül a *ca depend* alakhoz folyamodtak, éppúgy létezett Pesten, legalább is néhány éve, az angoltól átvett „depends“ szólásmód *dipenc* ejtése, majdnem felkiáltásszerű használatban. Amint itt elterjedt a „*sans blague*“, úgy mondtuk Aradon diákkorunkban: „*ohne Witz*“, anélkül, hogy e kifejezések megmagyarosítására valaha is gondoltunk volna.

Így jutunk át két további megállapításhoz: az egyik logikai, a másik affektív jellegű. Sok francia szó, mint a föntebb elemzett „*ca depend*“ azért honosodott meg a párizsi magyarságban, mert magyar megfelelője nem volt kellő világossággal jelen a beszélő egyén tudatában. A párhuzamosan, egyidejűleg felmerülő nyelvi képzetekkel dolgozó nyelvtudat nem tudta elvégezni az átértékelés feladatát s inkább, „*laute de mieux*“ a francia szónál maradt. Az idegen szó bizonyos pillanatban világosabban merült föl tudatában, mint annak magyar nyelvi szinonái. Sok esetben azért lehetséges ez, mert a francia szót egy bizonyos pontosan meghatározott értelemben, többé-kevésbé felnőtt korban tanuljuk meg, léhát ennek értelmi köre gyakran tisztább mint a különféle emlékképektől és asszociatív kapcsoktól körülhálózott anyanyelvi szavaké. R. említette egyszer, hogy ő határozott különbséget akar tenni *franc* és *sincere* között. A „*sincérité* szükséges“, mondta, „a franchise ostobaság“. Ehhez hozzáteendő, hogy az ő értelmezésében a *sincérité* abban áll, hogy amit mondunk, az mindig igaz, viszont a *franchise* szerinte feltételezi,

francia beszélnyelvi alakról van szó: sokszor hallható magyarok szájából a beleegyezés kifejezésére ez a szó: *tantandü* (ilyen kiejtéssel), ami persze a *c'est entendu* mondatfonetikai tagolásából származik. A párizsi magyarság kölcsönzéseinek alapja a legtöbb esetben a beszélt nyelv, az „*ear-language*“ (l. Harrison, Anglia, VII. 233 l.) és nem az írott francia szöveg. Kivételt képez pl. a •!(). 1. 2. jegyzetben idézett *asurál*, mely az írott szókép magyaros olvasására megy vissza (v. ö. magyar cselédeknél: *Sevres-Babiloné*, a helyes „szévr-babilon“ helyett).

hogy mindent megmondunk. „Nem tudná ezt magyarul mondani“ — kérdeztem erre — „hisz ott van a „franc“ visszaadására pl. a *nyíltszívű*“. Erre nevetni kezdett, mert a magyar szót bizonytalan értelműnek, ritkának s talán kissé túl irodalminak találta. Eredmény: beszélgetésünk csak megrögzítette, tudatosította R.-ban azt az addig többé-kevésbé homályos meggyőződést, hogy a „franc“ és „sincere“ között a magyarban nem lehet különbséget tenni.

Ez a nyelvi átvételek bizonyos csoportjának a nyelvi háttere. Ehhez hozzájárul az affektív színeződés. Az első két csoport szavai nem keltettek bizonyos érzelmeket. Itt már gyakran a franciás jelleg kidomborítására használják azt az olcsó fogást, hogy magyar beszédjüket franciás szavakkal, francia társalgási formákkal tűzdelik. Egy *toute de mérne* felkiáltással bevezetett magyar mondat, legalább is a beszélő egyén számára, a francia szellemhez való adaptáció illúzióját keltheti. Ugyanez volt megfigyelhető más nyelvterületeken is, például a Parisból Romániába visszatért franciáskodó ifjúságnál, az ú. n. *bonjurist-oknal*,² s hogy a magyarban is régóta ismert tény, arra nézve elég utalnunk a XIX. század elejének külföldieskedő mágnására, erre a sokszor felhasznált vígjátéki alakra.

Ahol megvan ez az affektív (és sokszor affektált) alap, ott aztán a gallicizmusoknak se szeri, se száma. Az ember, ha este elmegy hazulról, *szórtál*, *szórtól*, *szortizik* (< *sortir*),³ de persze semmi esetre se „szortíroz“. Ha valaki folyton a nyakamon ül, arra azt mondom, párizsi nyelvszokás szerint, hogy ez az ember állandóan *ambettál* (< *embéter*).⁴ Ha nehéz

¹ V. ö. e francia jogi kifejezésekkel: *rien que le vérité, toute la vérité*.

³ Azért hívták őket így, mert az oláh „bunä ziuă“ köszöntés helyett is *bonjurt* mondtak.

³ Hasonlóképp van a *changer* igéből *sanzsolni*, *sanzsézni* és *sanzsálni* (*sanzsol a metrón*, de *métier-t sanzsal*.)

⁴ R. G. állítása szerint a kettős tt bizonyos fokú nyomaieket fejez ki, tehát affektív eredetű. „Nem is lehetne egy t-vel mondani“ — jegyezte meg.

helyzetbe kerülünk, iontos, hogy valahogyan *debrujjaljuk* magunkat (< se debrouiller). Ha metrón utazunk, azaz, ha *vesszük* a metrót, megérdeklődjük ismerősünktől, hogy hol „*sanzsolunk*“, Sévres-Babylonnál vagy Montparnassenál. Elhatározásunkban néha szívesen *perszeuerálunk*, sőt nem félünk egy kis *enzisztálástól* sem. Kellemetlen, unalmas ismerőseinkre a legjobb akarattal mondjuk: „egy ilyen *samó* ¹* s unjuk a beszélgetést, mert „nem *degazsálódik* (se *dégager*) belőle semmiféle praktikus haszon“ (R.). Néha éppen szellemes franciaságunkkal örvendünk, hogy barátainkat *epatálni* (< épater) sőt *epatírozni* tudjuk s nagyon előkelőnek tartjuk, ha egy váratlan hírre vagy egy tetszetős előadás láttán így kiálthatunk fel: *épatant*. Néha előfordul, hogy *ruszpetálni* kell a /Zi/iMcel, ki megvető mozdulatokkal könyvel el átkozott *météque-Tiek*, mire mi viszont a lovagiasság szabályai szerint gyűlölettel gondolunk a *szürkékre* s csak az a tény vigasztal, hogy közeledik az elseje és bemehetünk a bankba *tusálni* a pénzünket. Fölvettünk már ugyan belőle *á compte-ra*, de talán mégis lehetővé teszi majd, hogy *egalizáljuk* adósságainkat.

Mindezt naponta mondjuk, ha nem is ilyen gyakran és nem is ilyen feltűnően. Ellenkezőleg: a legfontosabbak azok a gallicizmusok, melyek nem szándékosan fitogtatásból merülnek fel. B. E.-től, budapesti tanítónő, hallottam például ezt a mondatot: „Ugye ki tudja olvasni a nevemet, nem kell *eplézni* (épeler)? Nem lehet stílushatásokat és különösebb affektáltságot, keresettséget arról az egyszerű bejárónőről sem feltételezni, aki, mint B. T. barátom állítja, a *lavoár-ba* megy mosni, a *marséra* vásárolni s a *police-ra* megy *papírért* (< fr. papiers). Ilyenkor mindig az átfordítás meg nem oldott nehézségeire bukkanunk, tehát lélektani, nyelvtudatbeli indítékokra.

Külön tanulmányt érdemelne és a párisi magyar-

¹ *Flic* a francia rendőr népszerű elnevezése.

francia kétnyelvűség lélektani hátterére mélyebb világot vetne a kis iskolásgyermek nyelvvállapotának vizsgálata: ez is a nyelvkeveredés sajátos tényeihez szolgáltatna számos új adalékot. Mindazok, akik behatóbban foglalkoznak a magyar nevelés kérdésével Franciaországban, tehát lelkészek, tanítók, sok-sok érdekes részlettel gyarapíthatják a nyelvkeveredésnek eddig amúgysem túlságosan biztos alapokon nyugvó elméletét. Mert mindig vannak nyelvlélektani okai annak, hogy miért mond itt a kisgyerek efféleket: „*a szamaritánus leszállt a műiéről*“ (< fr. mulet) vagy „*a tanító anfutált a levegőbe*“ (R. G. közlései).

Külön megfigyeléseket lehetne szentelni a nyelvi kölcsönzések szociális feltételeinek: milyen magyar társadalmi réteg vagy foglalkozás ág milyen francia kifejezéseket vesz át magyar beszédébe. Csak munkásember mond például efféle mondatot: „Amikor megérkeztem, nem lehetett mozogni, hatalmas *ambutejjás* (< embouteillage) volt. Aki ismerős a helyzettel, azonnal érzi, hogy ezt a mondatot lehetetlen volna pl. diák-ember szájába adni. Rendkívül érdekes feladat lenne meghatározni, milyen viszonyban áll az átvett szókincs a „français populaire“-rel és az „argot“-val. Nem végeztünk e téren elég beható kutatásokat, de eddigi megfigyelésünk alapján úgy látszik, hogy elsősorban a „français populaire“ hat bizonyos magyar társadalmi osztályok nyelvére s nem az igazi argot, mely idegen számára lényegesen kevésbé hozzáférhető. E ponton aztán nem szabad szem elől téveszteni, hogy egyes népies francia szavak a magyar beszélő egyén tudatában sajátosságos viszonyba léphetnek. Csak egy példát idézünk. Az *engueuler* igének H. Bauche szerint számos jelentése van (injurier, accabler d'injures, l. Le français populaire, 1928, 219 l.). A magyarba átkerült *angólézni* igét csak egyetlen egy jelentésben hallottam: „feleselni, szájalni“, sőt „pofázni“ értelemben. Felesleges részletesen bizonyítani, hogy a beszélő tudatában ilyen lelki elgondolás keletkezett:

gueule: engueuler = száj; szájal

s ez a párhuzam, illetve szimmetria-érzés („lelki arány“) okozta a jelentésszűkülést.¹

Talán sikerült néhány sorral rámutatni a kutatás fontosságára: talán sikerült felhívni a figyelmet a párizsi magyarság nyelvi konfliktusaira, erre a leíró szempontból igen jelentős ténykomplexumra. Ezeket a nehézségeket szigorú purizmussal, elvszerű nyelvtisztítással nem lehet megoldani; de nem is szabad. Kár volna eltörölni egy-egy franciás kifejezés hangulati értékét, egy színnel kevesebb maradna párizsi benyomásainkból. Tény viszont, hogy a nyelvkeveredés megkezdődött, ezzel sajnos gyöngül a magyar nyelvérzék s csak kevesen tudnak ellenállni a többségi nyelv csábításainak. — Nagyon sietünk és nem érünk rá megválogatni szavainkat. Valamit feltétlenül tenni kell, hogy legalább az itt felnövő új magyar nemzedék nyelvérzékét a lehetőség szerint szilárd alapra helyezzük. Nem érhetjük be azzal az örömmel — egyáltalán ki gondol erre, egy-két filológus hajlamú ösztöndíjason kívül? — hogy gallicizmusokkal a nyelvkeveredés bűvárai számára új meg új adatokat szolgáltatunk. A cél csak egy lehet: *nyelvünknek és az ettől elválaszthatatlan nemzeti öntudatnak csorbítatlan megőrzése.*²

Dr. Gáldi László.

¹ Érdekes változat *legölézni*: a munkás *legölézi* a *patront* (R. G. közlése.)

² E célból igen kívánatos lenne a Parisba jövő diákok és ösztöndíjasok figyelmét felhívni a nyelvkeveredésnek s a nyelvérzék gyöngülésének veszélyeire.

A franciaországi magyar sajtó jelen állása

A franciaországi magyarság bizonyos tekintetben való összefogására és közvéleményének sajtó útján való irányítására az első lépéseket a párizsi emigránsok és kommunisták tették meg, 1923-ban. Két évvel utóbb a Párizsi Magyar Szövetség, majd a Magyar Ház (1928) felállításával ez a kezdetben egyoldalú állapot javuló irányt vett és a nemzeti gondolat is kibontakozhatott. Újabbban, kb. 1931 után, e két irány közé egy harmadik is ékelődött, melynek képviselői szinte kizárólag üzleti érzékükről és szellemi elevenségükről közismert honfitársaink közül kerülnek ki. Ma ez a csoport adja meg színezetét a francia fővárosban megjelenő magyar újságok legjelentékenyebbjeinek.

A párizsi magyar sajtó megszületése tehát a következő okokra vezethető vissza: 1. világnézeti és politikai befolyásra való törekvés; 2. üzleti szempontok, amihez 3.-nak az egyesületi hírek közlésének szükségessége is járult. A franciaországi magyar sajtó megszületésében így általános szellemi tükörkép nyújtására és az olvasók általános érdeklődésének kielégítésére való törekvés nem játszott szerepet.

Vannak természetesen Parisban mélygondolkodású magyarok, akiket ez az állapot sohasem elégitett ki. Ezek magasabb nemzeti, etikai, pedagógiai szerepet szánnak a magyar újságírás szerény eszközökkel rendelkező előőrseinek. Ajtay Miklós dr.

adott hangot ennek a napi események felett álló sajtóelképzelésnek „*A párisi magyar sajtó feladatai*“ című cikkében. Ajtay a szétszórta élő és alacsony nemzeti öntudattal rendelkező franciaországi magyarság énjének szintézisét, az itteni magyar öntudat kialakulását és a szükséges lelkiközösség megteremtését tűzte ki a franciaországi magyar sajtó közvetlen feladatául. Ezen kívül pedig, mivel az Önálló politikai élettől a franciaországi magyarság el van vágva, ennek a publicisztikának feladatává tette, hogy a nagy magyar politikai gondolatot is számon tartsa, azt a gondolatot, amely túlnő a napipolitika apró-cseprő megnyilatkozásain. Továbbá ki kell, hogy aknázza ama változások pedagógiai tanulságait, amelyeken a francia földre, a francia élet légkörébe került magyar lélek keresztülmegy s amelyek legfőképpen a lelkiismereti szabadság kivételesen kedvező környezetben való fejlődésnek magasabb humánusra emelő hatásában nyilvánulnak meg.

Ez a cikk, amely ilyen magasra emeli az újságírói toll feladatait, a legsikerültebb és egyben időtálló terméke a maga által rajzolt ideálnak. Ez magyarázza meg, hogy több év eltelte után változatlanul kerülhetett újból kinyomtatásra az 1934 őszén megindult „Párisi Magyar Figyelő“ első számában. Ez a filozófiai alapvetéssel megírt cikk érvényes marad mindaddig, amíg Parisban és Franciaországban magyarok élnek. A franciaországi magyar sajtót ezen az örökérvényű mértékben fogjuk az alábbi lapokon olvasóink elé tárni.

Hazai hírekkel és hazai események kommentálásával a franciaországi magyarokat is elsősorban a *budapesti lapok* látják el, amelyeknek árusítása az egész országban kitűnően meg van szervezve. Majdnem azt mondhatjuk, hogy Párizsban a boulevardok újságárus bódéinak falán a külföldi újságok közül a magyaroké a számbeli elsőség. A helyzet hasonló más városokban is, egész Nizzáig, sőt a határmenti Mentonig. Az utódállamok magyar nyelvű újságjai ellenben elég ritkák.

A párisi és franciaországi magyarok, mint jeleztük, természetesen más szükségletekkel is rendelkeznek, mint amelyeket a hazai újságok ki tudnak elégíteni, hisz a hazai anyag jórésze kívül is esik érdeklődésükön. De a *francia lapok* sem meríthetik ki teljesen érdeklődésüket, elsősorban már a nyelvi nehézségek miatt sem. Igen sokszor megtörténik pl. az is, hogy párisi és francia dolgokról, eredményekről pesti újságokból értesülnek, amelyeknek párisi tudósítói, úgylátszik, jól működnek. így, a sajátos franciaországi magyar feladatokon túl a két nagy sajtóbirodalom közti közvetítő szerep betöltésére is a *franciaországi magyar újságok* hivatottak. Ez újságokban a magyarországi, valamint a francia és egyéb vonatkozású anyag 50%-os arányban van képviselve.

Nem könnyű azonban összeállítani ennek a néhány lapnak a statisztikáját. Nem pedig azért, mert egy-kettő közülök állandóan a megszűnés küszöbén áll. Néha hónapokig szünetelnek s mikor már látszólag véglegesen letűntek a látóhatárról, újra megjelenik belőlük egy-két szám. Vannak közöttük persze biztosabb alapokon állók is, amelyek rendszeresen megjelennek. Ezek a következők: a hetenként megjelenő *Párisi Hírlap*, mely ez évben a VI. évfolyamában jár, a *Párisi Magyar Figyelő* (II. évfolyam), a havonta megjelenő és egyesületi értesítő-féle *Párizsi Magyarság* (IX. évf.) és az ugyancsak havonta megjelenő *Párisi Magyar Katolikus Tudósító* (IV. évf.). Nagyobb zökkenőkkel, néha hetenként néha hónapos szünettel jelenik meg a párizsi kommunista munkásújság, amelynek legutolsó címe: *Új Igazság*. 1934-ben még megjelent egy másik időszakos lap is a *Párisi Futár* (III. évf.). A sort a francianyelvű, évenként két-három számra terjedő dunakonföderalista „havilap“ a *Le Danube* zárja be (II. évf.).

Hazai szemmel nézve e lapok legfeltűnőbbike a *kommunisták közlönye*. A háború utáni években a Franciaországba özönlő magyar munkásság beszer-

vezése új lehetőségeket nyitott a Bécsben már talajtvesztett emigráns vezetőknek. Franciaországba tették át tehát többen a székhelyüket és a munkásság körében folytatott agitációjuk, valamint a C. G. T. U. vezetőségével kötött megállapodás folytán sikerült is magyar csoportokat felállítani a francia kommunista szakszervezet keretén belül. Így ez a kommunista orgánium a franciaországi és belgiumi dolgozók egyetlen hivatalos jellegű forradalmi lapja címen igyekszik hatást elérni.

E lap az utóbbi tíz év alatt a következő címekeket viselte: Oszályharc, Riadó, Párisi Munkás, Új Harcos, Fáklya, Szikra, Proletár, Munkásélet, Munkás Szemle. Legújában Új Igazság a neve és ki tudja meddig hívják így? — Illetve jól tudjuk: a legközelebbi betiltásig, amikor a helybeli közigazgatási hatóságok megsokallják a francia állapotok szidalmazását. E kommunista lap terjedelme négy oldal, a francia napilapok szokásos lepedő formátumában. A szovjet-orosz rendszer magasztalása, valamint a világ többi részén található állapotok bírálata vagy szidalmazása tölti meg a lap túlnyomó részét. Az általa kipécézett országok közt természetesen Magyarországé az elsőség, mely ellen a marseilles-i merénylet következményei és a Rákosi-pör tárgyalása még hangemelési is lehetővé tettek. Munkáskérdésekkel is bőven foglalkozik. A különböző franciaországi sztrájkokról, üzembeszüntetések-ről, szakszervezeti harcokról az egyes üzemekben és gyárakban dolgozó levelezőik rendszeresen beszámolnak. Ámbár világszerte kedvezőtlenül alakul a hangulat a III. Internacionálé programjával szemben s maguk is hasábokat kénytelenek szentelni számaikban a „fasiszta reakció“ vérengzéseinek, a gazdasági elnyomásnak, de azért saját forradalmuk győzelmében való hitet mégsem adják fel. Mindenünnen biztató földalatti mozgolódásokat jelentenek, amelyek ma vagy holnap meghozzák a világ megváltását. Magyarország sem kivétel s ez az egyetlen pont, ahol felenged fékezetlen magyargyűlöletük. Működésükre

jellemző, hogy a szerkesztőségnek legutóbb már a sovinizmus vádjai ellen kellett tiltakoznia, mert „bizonyos forradalmárok“ és „trockista banditák“ a Rákosi-pör sok helyet elfoglaló ismertetését kifogásolták.

Olvasóközönségük a Franciaországban élő magyar munkásság jelentékeny részéből toborzódik. Ezek ugyan nem mind kommunisták, hiszen sokan közülük a mérsékeltabb szakszervezetnek, C .G. T.-nek tagjai, vagy pedig nincsenek is benne semmiféle szervezetben. Ez a fajunkban mélyebben gyökerező munkásréteg, amelyik nem lovalta bele magát a kommunizmus eszméibe, ma is szeretettel gondol vissza Magyarországra, ha ott sok változást is óhajt. Ezek eszménye a szociális népköztársaság, amelyben az emberi méltóság több megbecsülésben részesülne és ahol a munkásember legalább olyan társadalmi helyzetet foglalna el, mint Franciaországban. E jobbérzésű kisebbség tagjai az integráns magyar állameszmének törhetetlen hívei és legfőbb vágyaik közé tartozik a magyarságnak revízió révén való egyesítése. A franciaországi gazdasági élet válságával azonban egyre többet veszítenek erejükből s munkanélkül maradván többen hazamennek, mások pedig alig tengetik életüket. Munkanélküli segélyt kevesen kapnak. Az az idő már rég elmúlt, amikor a párisi magyar munkás 30—60 frankos helyet is megtudott fizetni az Operában, ha az olcsóbb helyek elfogytak. . .

A másik jellegzetes orgánuma a franciaországi magyar kolóniának a *Párisi Hírlap*. Típusa ez az olvasóközönség ízléséhez alkalmazkodó és üzleti elgondolásoktól vezetett, nézeteiben egyáltalán nem következetes vidéki hetilapocskának. Hat évfolyama alatt alakját többször is változtatta: legutóbb négy nagy oldalon jelent meg. Szellemét és társadalmi hátterét egy, a Magyar Háztól elkülönült egyesület-csoport alkotja, amelyben a kolónia zsidói tömörültek. Ezek foglalkozásra nézve jobbára iparosok és kereskedők, szellemi vezetőik pedig a numerus

clausus folytán tanulmányaikat itt végzett és valami módon ittragadt intellektüelek. Az emigránsoknak egyre kevesebb a befolyásuk erre a csoportra, amely élénk eszmei és szellemi kapcsolatot tart fenn a hazai liberális és demokrata körökkel. A polgári radikalizmus forradalmi szellemét táplálják magukban tovább, az újabban kijövő zsidó diákság irányításáról ebben az értelemben gondoskodnak és reménykedve várják az otthoni rendszer felfordulását. Ha odahaza az állami és társadalmi összetartó erőkből időnként valaminő válság mutatkozik, ezek rögtön mozgolódnak és készülődni kezdenek, hogy adott alkalommal mindjárt vonatra ülhessenek... Az újabb időben azonban harci kedvük sokat veszített a régi hevességből, amit a Párisi Hírlap Magyarországgal szemben egyre lojálisabbá váló hangja is mutat.

Ez a lap a világpolitikai, a világgazdasági, valamint a francia belpolitikai élet fordulatai iránt tanúsít különösebb érdeklődést. A radikális ideológia ködképétől vezetve a hivatalos magyar külpolitikát is célttévesztettnek tartják. Szerintük a francia-barátság és a szomszédokhoz való közeledés inkább megfelelne Magyarország érdekeinek.

A magyar külpolitika bírálatára vonatkozólag, de általában az egész franciaországi „baloldali“ magyar sajtó hangjára nézve is meg kell jegyeznünk azt a hamar megnyilatkozó nagyhangú dilettantizmust, mely a cikkekből kitűnik. Mindent mindenkinél jobban akarnak tudni. A marseilles-i merénylet genfi tárgyalásakor például teleszájjal kürtölték, hogyan ejtette el Magyarországot Olaszország. A római megegyezéskor pedig, hogy most aztán tényleg befellegzett a magyar revíziós külpolitikának. Ma, az olasz fasizmussal a francia politika új irányát követve, annyira-amennyire már megbarátkoztak, de a hitleri Németország még mindig fájó sebe önértéküknek. A német rendszer barbárságáról és gazdasági katasztrófájáról állandóan írnak, közeli összeomlását jósolgatják és támadnak mindenkit,

aki engedékeny, vagy éppen barátságos lépésre kész Hitlerékkal szemben. Magyarországot szintén féltik a német befolyástól, ezért a dunai államok közeledésének szükségességét, hirdetik. A kisántánttal szemben azonban már nem táplálnak túlzott illúziókat.

A francia belpolitikában fasiszta mozgalomtól tartanak, ami többek közt az idegenek ellen is irányulna.

A hazai belpolitikai életet hazai lapokból vett szemelvényekkel ismertetik, legtöbbször az erősen baloldali újságok véleményeire támaszkodva. A magyar politikai életet vigasztalanul alacsony nivójúnak és tisztességtelennek látják, éppúgy, mint az itteni kommunisták a hazai szociáldemokrácia vezetőit.

De nemcsak politika kell e lap olvasóinak. Kiabáló címekkel különböző szenzációs gyilkosságok hátborzongató részletezése, vagy a kispolgár mindennapi életén túli egyéb rejtelmek: ékszerek, hercegnők, légionisták stb. történetei is. A „Párisi Hírlap“ e tekintetben bőséges táplálékot nyújt. Aztán itt van Paris, ez emberek imádott városa, amelyet sohasem lehet eléggé kiismerni. Ez is folyton újabb és újabb érdekességeket, hangulatokat tár fel a figyelmes cserkészőnek. Külön probléma a munka engedéllyel, rendőrséggel és különböző munkásügyekkel kapcsolatos rendelkezések és egyéb gyakorlati tudnivalók nyilvántartása, az elmaradhatatlan francia nyelvtannal együtt.

Mindeme felsorolt problémák előfizetők toborzását szolgálják, éppúgy, mint a bőséges egyesületi hírek és körükhöz tartozó ügyfelek sokszor ingyenes reklámjainak közlése. A szerkesztőség és munkatársak néha autóra kapnak, s kimennek a vidéki magyar telepekhez, vacsorákat rendeznek, ahol jó francia szokás szerint újságjukat is árusítják. A következő héten természetesen képekkel megtűzdelt színes riportokban számolnak be az illető magyar telep életéről. Illusztrációk dolgában néha egészen jól állnak, egyidőben Pérely Imre az ittlévő kiváló

magyar grafikus is munkatársuk volt, néha talán kifogásolható eszmei tartalmat adva.

Politikai és világnézeti tekintetben nem sokat különbözik a „Párisi Hírlap“-tói a *Párisi Futár* (Le Courrier de Paris), amelyik harmadik, esetleg utolsó évfolyamát végezte az 1934. évvel. Eleinte kéthetenként, aztán nagyobb időközökben jelent meg, mindig négy nagy oldalon. Jobb esetben a lap fele, máskor kisebb része francia szövegből állt. A francia-magyar kulturális és politikai közeledés elősegítését vallja főcéljának. Magyarországtól radikális frontváltozást vár. Célját francia személyiségektől kicsikart interjúkkal, kétnyelvű cikkekkkel, a magyar külpolitikát kontrakarrírozó közleményekkel és a belpolitika befektetésével igyekeznek elérni. Kimondottan emigráns orgánum, Körösi László szerkesztésében. Erősen támadja a magyar revíziós törekvéseket is. Különben a magyar népet, amelyet sem Körösi, sem pedig munkatársai nem ismernek, igyekeztek szimpatikusán bemutatni. Ellenben az összes franciaországi hivatalos magyar szervezet, a követséget, a Magyar Házat, csakúgy, mint a Tanulmányi Központot sorozatosan támadják. Ebben a romboló munkában régebben a „Párisi Hírlap“ is segített, azt híván, hogy a kolónia érdekében cselekszik. Kapcsolataikra fényt vet, hogy budapesti rémhíreik egyik-másikat amerikai emigráns forrásokból vesznek. Szenzációik itt sem hiányoznak: „Albrecht főherceg... a kormányzó utóda...“

Néhány elég változatos, tartalmas számot is találunk a lap példányai között, amelyek Bölöni Ady-könyvének részleteit hozzák. Néha még egy kis keserűségből fakadó humor-félét is fel lehet fedezni benne.

Jobb magyar érzéstől áthatott a középeurópai konföderációt sürgető *Le Danube*, mely francia nyelven négy oldalon jelenik meg. Szerkesztője: Kemény Árpád, jóhiszemű idealista, aki bátran hirdeti a maga konföderációs felfogását: Magyarország mondjon le revíziós igényeiről, igyekezzék gazdasági

és politikai egyesülést létrehozni az utódállamokkal, a monarchia örökösével és akkor a Duna-völgyében megszűnik minden nemzetiségi villongás, általános jólét kezdődik. A lelkes szerkesztő nem veszi észre, hogy utódállamokbeli munkatársai is milyen tartózkodó álláspontot foglalnak el a sokszor nem elég felkészültséggel írt javaslatokkal szemben. Úgylátszik azonban, hogy nincs olyan jelentéktelen vállalkozás, amibe francia politikusoktól, íróktól, néhány soros cikket ne lehetne szereznii. Ennek a dunai konföderációs tervnek eddigelé egy kidolgozott pontja van: az alkotmányterv. Noha az egész franciaországi magyar sajtó a dunai blokk gondolatának népszerűsítésén fáradozik, az itteni magyarok közt nincs nagy sikere e tervezetnek.

Ha most az eddig ismertetett lapok mögött álló párisi magyarság csoportját nézzük, könnyen megláthatjuk azt a felemás helyzetet, amiben élnek. Magyarországról vagy politikai okokból voltak kénytelenek elmenekülni, vagy nem tudták megkeresni kenyerüket, vagy a harmadik részük, jobb megélhetést jött keresni a francia földre. Magyarországon tehát többé-kevésbbé talajtalanok, s a magyarság számára már részben el is veszték. Bennük a szülőföld, az anyaország iránti szeretet már erős csorbát szenvedett. Éppen ezért a hazai állapotokra vonatkozó véleményeikben igen sokszor nem a javító szándék, hanem a gáncsoskodó, gyűlölködő kritika nyilvánul meg. Ezek a lapok az Ajtay-féle mértéken bizony csak nagyon alacsony pontot jelentenek.

A magyar gondolat központi jellegét és a magyar érzés erősítését a Magyar Ház kiadásában havonként megjelenő *Párisi Magyarság* lett volna hivatva fenntartani. Mivel azonban feladatköre jóformán az egyesületi értesítő szerény szerepére van kárhóztatva, nem tudott hatásos lenni. A hozzátartozó, egyesületek közleményei, franciaországi magyarokat illető hivatalos és gyakorlati tudnivalók és néhány ünnepi elmefuttatás, vagy az esetleges támadásokra adott válaszok — ez az egész tartalma. Sem napi

politikával, sem pedig nemzeti kérdésekkel nem foglalkozik, s mint hivatalos jellegű közlöny, a követ-séggel, a Magyar Tanulmányi Központtal és a Párisi Magyar Diákegyesülettel egyetemben sok meg nem érdemelt támadásnak van kitéve.

Élénkebb, de még mindig fejleszthető volna a franciaországi magyar katolikus miszsiók havi értesítője, a *Párisi Magyar Katolikus Tudósító*. Nyolcadrétű, 24 oldalas, színes képekkel ellátott kis füzet, csak az a kár, hogy az igazán élvezetes, szórakoztató szellemi táplálékot, a nevelést nyújtó szép képekkel ellátott részét egy ívnyi francia nyelvű betét képezi, amit, úgylátszik, nagy tömegben állítanak elő vallásos lapok mellékleteként. Ellenben a borítókkal együtt 11 oldalnyi magyar rész nagyobb felében csak egyszerű egyesületi közleményeket, beszámolókat, felhívásokat, egyházi előírásokat találunk s csak a megmaradó része jut hitbuzgalmi fejtegetésekre, vagy a katolikus kolónia közérdekű, általános szellemi eseményszámba menő ünnepeire.

A katolikus magyarok közt van egy kisebb csoport Parisban, amely a „legitim“ királyság híve. Egyébként francia hittestvéreiktől sokat tanultak és nem annyira a politikára, mint inkább szociális kérdésekre irányítják figyelmüket. A közömbösséggel a vallás iránt itt minden felekezetnek kétségbeesetten kell küzdenie s a vallásos eszmékkel karöltve jelentkező politikai felfogásnak itt nehéz volna hálás talajra találni.

A párisi magyarság azonban nemcsak munkásokból, politikai menekültekből és szerencsevadászokból rekrutálódik. Élnek itten a magyar szellemiségnek olyan képviselői, akiket tanulmányaik, ideiglenes megbízásaik, vagy a sors valamilyen kiszámíthatatlan fordulata vetett ide. Vannak továbbá olyanok, akik véglegesen hazát cseréltek, de Magyarország és a magyar nép ügyét továbbra is változatlan szeretettel szolgálják új honfitársaik között. Ezek az értékes emberek az indították meg legújában

a hazai radikális „Szabadság“ c. hetilappal karöltve a *Párisi Magyar Figyelőt*, ezt a nemzeti irányzatú lapot.

E lapnak eredeténél fogva is, tekintettel kell lenni hazai olvasóközönségére is s ezt a közönségei a francia élet különböző kérdéseivel megismertetni s a francia szellem befolyását a magyar gondolkodásra szélesebb rétegekre kiterjeszteni. Ez a nemzetvédelmi koncepció kiegészítést talált a kettős radikális orgánum külpolitikai felfogásában, amely meging a francia politika irányába mutatott és németellenes volt. Eltekintve a Drittes Reich és összes történelmi elődei részéről Magyarországot fenyegető és a magyarság elnyomását célzó törekvések némi nagyításától, ez az újság dunavölgyi politikájában még annyira sem kívánja Magyarország engedékenységét, mint a többi franciaországi lap. Magyar-francia politikai, kulturális és gazdasági kapcsolatok kiépítése és megteremtése, az a kérdés csoport, ami még a „Figyelő“ érdeklődési körébe tartozik. A Magyarországról szóló francia könyvek ismertetése, íróktól, politikusoktól intervjúk, francia lapszemle, Paris, francia szokások leírása változatos anyaggal töltik meg e szenzációkra alig pályázó és a napi aktualitásoktól nagyobb részben távol álló komoly lapot, amelynek az az előnye is megvan, hogy a hivatalos intézményekkel nem áll harcban és mérsékletével a franciaországi magyarság összetartozásának ügyében lojálisán dolgozik. Néha kissé szabadabb a hangja, de a jószándékot és a komoly színvonalat nem lehet tőle megtagadni.

Az a körülmény, hogy két hónap múlva az „Új Barázda“ égisze alá került, főleg csak külső formáján változtatott. El kell azonban ismerni, hogy szellemével rokonabb volt a Szabadság. Hetenként nyolc oldalon jelenik meg a hazai lapok nagyságában és szedési formájában.

Legújabb fordulat: a „Figyelő“-t is elérte a franciaországi magyar lapok végzete, megszűnt, illetőleg cégért kellett változtatnia. Az „Új Barázda“-

val való szövetség felbomlott s új nevet vett fel: a *Párisi Kurír* nevet. Most már szellemi tekintetben is süllyedt, nemzeti színezete meghamisítódott. Munkatársakat nem tud többé a magyar kolónia nemzetibbrétegetől kapni s szellemi irányát tekintve most már alig van különbség közte és a „Párisi Hírlap“ közt. Ezzel a fordulattal, mely az egyetlen kielégítőnek mondható helybeli magyar lapot is elsöpörte Paris boulevardjainak kioszkjaiból s helyette a nem kívánatos lapok számát eggyel megnövelte, *nincs többé a franciaországi magyarságnak olyan orgánuma, amely nemzeti és nagy magyar érdekek szempontjából a reá váró szerepet méltóan betölthetne.*

Gyáni Sándor.

Magyar irodalom Franciaországban

Amint a magyar szellemnek általában minden jelentősebb franciaországi megnyilvánulása Parisban játszódik le, úgy a magyar irodalom is ebben a gigászi embervadonban lüktet a legélénkebben. — Magyar szempontból kis harmincezer lakosú vidéki városka ez, amelynek éppúgy megvan minden társadalmi és szellemi osztálya, mint akármilyen más magyar városnak. Annyi talán csak a különbség, hogy olyan sok „szélsőséges“ elem fordul elő benne, amennyit sehol másutt nem lehetne találni. Nem csoda ez, mert jórészt idemenekültek mindazok, akik a háború utáni zavaros időkben nem tudták végiggondolni azt, amit mondtak.

A városka kulturális élete igen erősen fejlett: újságok, könyvek jelennek meg, előadásokat tartanak. Ez a kultúra kettős gyökérből táplálkozik: az otthoni emlékekből, meg az újonnan szerzett élményekből. A kettő szakadatlanul birkózik egymással. A párisi magyarok lelkében élnek a régen olvasott szellemi kincsek és szeretnének átadni valamit belőle a franciáknak. Egy kis önzés is vegyül ebbe a vágyba: hadd lássák, hogy mi sem vagyunk olyan ágrólszakadt senkik. De ez inkább amolyan nemzeti büszkeség-féle. Van a dolognak természetesen üzleti háttere is: jó lenne mindenképpen egy kis propagandát csinálni a magyar irodalomnak.

A háború utáni ellenséges érzés soká nem engedte, hogy a magyar irodalom szóhoz juthasson Parisban s Franciaországban általában. 1929-ben

jelent meg a *Két fogoly* francia fordításban s bár ennek nem volt túlnagy közönség-sikere, a következő években mégis emelkedett a magyar fordítások száma. 1930-ban már négy magyar regény jelent meg a francia könyvpiacra: Babits, *Le fils de Virgilé Timár*; Móricz, *Derrière le dos de Dieu*; R. Markovits, *Garnisons sibériennes* és Zilahy, *Printemps mortel* c. regénye. A következő évben jött Karinthy, *Voyage en Capillarie* és Márai, *Les révoltés* című kötete. Ezzel aztán meg is állt a fordítások szépen indult sora. Hogy miért, nehéz volna megmondani. Valószínűleg kapcsolatban áll ez a megszakadás a pénzügyi nehézségekkel, amelyek ekkortájt kezdődtek és azóta csak fokozódtak. Két magyar anthologia jelent még meg, az egyikben a modern magyar próza, a másikban a modern magyar költészet mutatkozott be. Egy irodalomtörténet, a Hankiss—Juhász-féle egészíti ki e pár nevet s ezzel beborult Franciaországban a magyar irodalom ege.

Nézzünk végig egy pillanatra e lefordított műveken. Vájjon véletlen, hogy éppen ezeket fordították le, vagy pedig ezek volnának a mai magyar irodalom reprezentáns művei?

A *Két fogoly* meglehetősen nagy port vert fel odahaza. Túlnagyot. Kispolgári körökben úgy emlegették, mint az utóbbi idők legjobb regényét. Állítólag hivatalos helyről is támogatták a francia kiadást. Sikere azonban nem lett a könyvnek. Hogy miért, annak több oka is lehet. Ezek első és legsúlyosabbika a franciák közönye mindennel szemben, ami idegen. Ezzel a közönnyel legnehezebb megküzdeni. A másik ok talán a tárgyválasztásban rejlik. Ez a könyv ugyanis oly speciálisan magyar oldalról mutatja meg a katona férj és az itthon maradt feleség sorsát, hogy ez a franciát alig érdekelheti. Illetve érdekelhetné, ha — és itt érkezünk a harmadik ponthoz — a könyv jó volna. Csakhogy az író sem a pszichológia, sem pedig a stílus terén nem alkotott semmi különösebbet.

Mi lenne hát az, amivel érdemes lenne legalább

megkísérelni ennek a közöny-falnak áttörését? Véleményem szerint csak olyan műveket kellene lefordítani, amelyeket mi magunk is jónak tartunk. Itt természetesen nehéz összeegyeztetni a különböző véleményeket. Tárgy választás szempontjából kétféle könyv érdekelhetné a francia közönséget: először az olyan, amelyet ők szoktak olvasni, olyanféleképpen megírva és felépítve. Mászóval a franciás magyar írók műveit. Másodsorban pedig, inkább exotikumképpen, tipikusan magyar paraszttörténeteket.

Az első csoportba tartoznék a *Tímár Virgil fia*. Az öregedő vidéki tanár France-i figurája közel áll a francia lélekhez. Az író művelt européer, aki — legalább is az én érzésem szerint — franciának is születhetett volna. Szellemi alkatát teljesen átította a középeurópai humanizmus; amit alkotott, megállná helyét a világ bármely más kultúrnyelvén is.

Jó választásnak találom a *Kapilláriát* is. Képet ad Karinthy bizarr egyéniségéről, hol kacagtató, hol keserű humoráról. A kép, melyet az író a nőkről rajzol, nem túlságos hízelgő, mint ahogy egyetlen karikatúra sem lehet az. De célt tévesztenénk, ha ezért a magyar lovagiasságot igyekeznének felelősségre vonni, mint néhány begyöpösödött fejű íróntette.

A *Lázadók* is megfelel a francia ízlésnek. Azt hiszem, hogy ha valaki száz év múlva megírja a mai irodalom történetét s a mai sémák szerint „iskolákba“ osztja be az írókat, Márait föltétlenül a franciások közé kell majd bevennie. Nemcsak a tárgyválasztás tipikusan francia jellegű nála, hanem a megírás módja is. Stílusa mindig a francia szövegelemzés által kihámozott kristálytisztára csiszolt prózaideál, ahol minden szónak megvan a maga helye s ahol az író sem többet, sem kevesebbet nem mond a szükségesnél. Nem ártana lefordítani Márai másik könyvét *Az idegen embereket*, bár aligha lenne sikere. Mert úgysem hinné el egyet-

len francia sem, hogy a leggyönyörűbb Parisrajongást és francia-imádatot is megölheti az ő tapintatlan viselkedésük az idegenekkel szemben. Ugyanezért a francia diákok alighanem nyilvánosan fogják elégetni Kuncz Aladár lélekbemarkoló könyvét, ha valóra válik egy sokszor hallott álhír s a Fekete kolostor valóban megjelenik franciául.

Markovits Rodion *Szibériai garnizonjának* sikere jóval kisebb lett annál, mint amit vártak tőle. Ez a könyv, amely annyi magyar hadifogoly emlékeit elevenítette föl, ismét nem számíthatott sehol másutt oly nagy és oly kevésbé megérdemelt sikerre, mint Magyarországon. Fölkerestem Gara Lászlót, a Szibériai garnizon, a Kapillária és az Isten háta mögött fordítóját és kikérdeztem, milyennek látja a magyar könyv, a magyar irodalom helyzetét Franciaországban.

— Szomorú az a közöny — mondta —, amellyel a franciák minden nem-francia könyvet fogadnak. Egészen kivételes, úgyszólván páratlan dolog Remarque sikere. Mert őket csak saját életük érdekli s az is csak bizonyos keretek között. Valami hosszú, lélekelemző regényt például el sem kezdene a francia olvasó, mert egyszerűen nincs ideje hozzá. Az élet sokkal vadabbul vágat itt, mint otthon, s ha valaki egy leültében nem tudja befejezni regényének olvasását, hozzá se fog. Mert ki tudja, mikor lesz ideje a folytatásra. Ez volna az egyik baj a magyar könyvekkel, amelyeknek a terjedelme csaknem kivétel nélkül meghaladja az átlagos francia regény terjedelmét. A másik nehézség az — folytatta Gara —, hogy a könyvkiadók lektorai nem tudnak magyarul s így mielőtt elfogadnák, az embernek egy tekintélyes részt le kell fordítania, számolva azzal, hogy esetleg hiába dolgozott. Meg aztán — őszintén szólva — a megjelent magyar könyveknek csak erkölcsi sikere volt, az is csak kisszámú elitnél. Nagyon szép kritikák jelentek meg, de ehhez képest aránytalanul kevés példány fogyott el.

Csak egy olyan magyar könyvet tudok, amely-

nek anyagi sikere volt, de viszont az nem regény, hanem útleírás. Kittenberger Kálmán írta. A címe franciául: *Chasse et capture du gros gibier dans Vest Africain*. Az ilyenféle könyveknek ugyanis megvan az állandó nemzetközi vadászközönségük. Itt aztán csakugyan nem számít, hogy a kaland elbeszélője milyen nemzetiségű.

— Nem volna valamilyen mód, vagy lehetőség arra, hogy egy kis propagandát csináljunk? Például egy havonta, vagy félévenként megjelenő francianyelvű *Bulletin*, vagy *Compte rendu des livres hongrois*, amelyben részletesen ismertetnők a kiválóbb magyar könyveket?

— Nem hiszem — felelte Gara habozva —, hogy sikere lehet az effélének. A külföldi mű sikerével nem törődnek a franciák. Az ilyenfajta újságot esetleg olvasatlanul dobnák félre.

Talán kissé nemtörődömnek találhatjuk ezt a lemondást. Elfogadnék álláspontul, hogy a franciáknak nem igen kell magyar regény, hiszen nincs olyan életbevágóan szüksége egyiknek a másikra. De viszont ha egyszer elkezdjük irodalmunk propagálását, félúton, félsikerrel megállni, meghökölni és visszafordulni nem volna férfias cselekedet, nem is érdemes, de meg sem engedhető. Tárnyilagosan megállapíthatjuk, hogyha mennyiségben nem is, de minőségben versenyezhet az átlag magyar regény a franciával, vagy akármelyik középeurópaival, éppen mert ez is, amaz is, átlagjában csak kérészéletű tömegcikk. Minden év a főlészínre dob néhány szenzációt, a következő évben úgyszólván csak a címére emlékszik vissza az ember. Irodalmunk jóhírnevének megóvására és nagyobbítására talán a következőket kellene tennünk:

1. Létesíteni egy már fentebb is említett francianyelvű magyar irodalmi tájékoztatót, olyanféle szellemben, mint a *Nouvelles Littéraires*, vagy a *Toute l'Edition*, vagy a *Pologne littéraire*; újságalakban, fényképekkel. Ezt elküldhetnők aztán nemcsak kiadóknak és lektoroknak, hanem íróknak, tanároknak,

kritikusoknak, egyszóval mindazoknak, akiket a francia „homme de lettres“ néven foglal össze. Egy ilyenfajta lap elsősorban a magyar kiadók érdekeit szolgálná. Ezért talán össze is tudná adni az előállításához szükséges összeget az az öt-hat pesti kiadó, akiket a dolog legközelebről érint. Nem kell túlzott illúziókat fűzni egy ilyenféle vállalathoz, de az bizonyosnak látszik, hogy idők folytán mégiscsak belekerülne a köztudatba, hogy van magyar irodalom.

2. A „Nyugatban“ gyakran jelennek meg franciából fordított novellák, versek. Ennek alapján felmerülhet az gondolat, nem lehetne-e kölcsönösségi alapon bejuttatni valami magyar novellát, vagy verset pl. a Nouvelle Revue fran?aise-be, vagy akár-melyik irodalmi revue-be? Ez az út bizonyára járható, mint Rónai Pál néhány sikerrel elhelyezett novellafordítása is jelzi. Ennél sikerültebb, de nehezebben megvalósítható ötlet lenne egy csereszám létesítése. Valamelyik hazai folyóiratunknak például egyik egész számát a csereviszonyba lépő francia revue adná, helyette pedig az adna ki egy teljesen magyar számot. Ennek az ötletnek szerencsés voltát nem kell részletezni. A nehézségek viszont nyilvánvalók. Csak akkor lehet megindítani egyáltalán a dolgot, ha van az érdekelt folyóirat munkatársai közt olyan valaki, akinek személyes kapcsolatai vannak valamelyik revue szerkesztőségével. Ilyenféle kapcsolat hiányában természetesen sokkal nehezebb a dologhoz hozzáfogni.

3. Személyes kapcsolatot kellene teremteni a magyar és francia írók közt. Egyik ága: francia írókat hívni Budapestre, a másik: visszaadni a látogatást. Járt már nem egy francia író nálunk s valamennyi elragadtatva beszélt a kedves fogadtatásról, mint legutóbb Claude Farrère is. Ha ez az elragadtatás csakugyan őszinte, bizonyára vállalkoznék az ittjárt író egy-egy magyar íróársának bemutatására. Parisban mindenfajta előadásnak van közönsége, ha ügyesen készítik elő.

E gondolatok megvalósításához mindenesetre járatos emberre van szükség, aki a kezdet nehézségeit elsimíthatná.

Eddig otthon élő írókról volt szó, akiknek műveit franciaországi magyarok fordították franciára. Hogy képünk teljes legyen, beszélnünk kell a kolónia eredeti irodalmi munkásságáról is, nevezetesen a franciaországi magyar íróknak itt megjelent könyveiről.

Mindenekelőtt a Bölöni-házaspárról kell szólnunk. Az asszony, mint Ady tréfásan elkeresztelte, Itóka, írói nevén Kémeri Sándor, éveken át Anatole France titkárnője volt. Emlékeit a nagy író halála után összeírta s *Anatole France sétái* címen kiadta. A könyv érthetően nagy sikert ért el s legutóbb angolul is megjelent. A férjnek, Bölöni Györgynek nem régiben jelent meg nagy Ady-könyve *Az igazi Ady* címen. A tanulmány csakugyan az „igazi“ Ady, nem mint az eddigiek javarésze. Ez a könyv főleg ott érdekes, ahol az író és a költő barátságáról s közös élményeiről van szó. A mű sok olyan körülményt emel ki Ady Endre életéből, amelyet az irodalomtörténet eddig egyáltalán nem ismert, vagy ha ismert is, igyekezett felejtetni. Erre a könyvre szüksége volt az utókornak, hogy minél több és több féle szempontból tekintve alkothassa meg a maga eklektikus ítéletét. Bátor írás, amely aligha jelenhetett volna meg Magyarországon. A sok érdekes dokumentum közé a teljesség kedvéért egy mosószámla is becsúszott.

— Az ember el sem gondolná — mondta Bölöni György —, mennyi akadállyal kellett megküzdeni, amíg a könyv megjelenhetett. Itt vannak a fényképek. Amikor először mentünk el lefényképezni a „Parisba beszökött az ősz“ motívumát, nem tudom miért, nem sikerült a felvétel. Az előhívás késett egy kicsit s amikor kiderült, hogy a kép rossz, nem akadt már a fákön egyetlen falevél sem. Az elkövetkező őszön Kertésznek, a fényképésznek, Londonban volt dolga. Az azután következőn meg én nem

voltam itthon. Végre aztán egyszer mégis sikerült. A szedőasztalhoz is bizony nem egyszer magamnak kellett odaállnom megmutatni, hogy mit akarok. Szerencse, hogy nyomdatulajdonos volt az apám s én is megtanultam tördelni.

Álmélkodva hallgatom e történetet s valahogy mindig a könyv hőskora jár eszemben, amikor nem volt elég írónak lenni, hanem akárhányszor oda kellett állni a szedőasztal mellé is.

Bölni volt a megszervezője a *Monde magyar kiadványainak* is. Három magyar s három idegen író regényének kiadása után ez a vállalkozás megállt. A megjelent kiadványok a következők: Gergely Sándor, *Szű*; Szilágyi András, *Új pásztor*; Gyomai Imre, *Halállégió*; Rodionov, *Csokoládé*; Glaeser, *A kilencszázkettesek*; Hasek, *Svejk* (3 kötet). Ezekben a könyvekben lehetetlen észre nem venni a tiszta irodalmi szempontnál fontosabb tendenciózus irányzatot. Mert akár Glaeser könyvét nézzük, amely a háború utáni nemzedék kemény naturalizmusával mond ki és hangsúlyoz keserű igazságokat és durva szépségeket, akár a derék közkatona, Svejk hamarosan disznólkodó, mulatságos összekoccanásai a K. u. K. hadsereg tisztjeivel és fegyelmével, akár az Új pásztor, a háború utáni falusi proletár eszeveszett küzdelmeit — vagy a sorozat többi hasonló szellemű könyveit —, az az érzése az embernek, hogy a mondanivaló jellege tézis s a regény csak bizonyíték. Ez a bizonyíték aztán lehet művészi, mint az Új pásztor, meg a Csokoládé; lehet meggyőző, mint Svejk kalandjai, vagy egyszerűen művészietlen, mint Gergely Sándor könyve, az impresszió csaknem mindig azonos: ez nem tiszta irodalom.

Benedek András.

A magyar diák külföldön egykor és most

A népek kultúrája különböző összetevők eredménye. Kétségtelen, hogy alapját a faji tulajdonságok, a nép lelkének titokzatos, belülről való revelációi adják meg és fundamentuma ott alapozódik azokban a rejtélyes, misztikus mélységekben, amelyeknek aprólékos analízise, megfejtése és megmagyarázása sohasem sikerülhet egészen és amely titokzatos, ősi tulajdonságok adják meg egyúttal azoknak a különbségeknek határozóit is, amelyek a népi kultúrákat egymástól elválasztják. Egy-egy népi törzs akkor emelkedik a nemzetté szerveződés magasságába, ha primitív civilizációja helyébe ki tudja építeni magának a kultúra, a maga sajátos, egyéni kultúrájának palotáját. Ennek megépítésénél — újból hangsúlyozzuk — kétségbevonhatatlanul faji tulajdonságok, a verség misztikus erői hatnak közre, de bizonyos az is, hogy bármennyire nagyszerűt, különlegest és a többtől elütőt tud is produkálni valamely nemzet a kultúra terén, hogy ez a kultúra necsak önmagában való érték legyen, hanem közös kincsévé válhassék a többi nemzetnek, az egész emberiségnek, nem szabad az elzárkózás, a splendid isolation álláspontjára helyezkedni, egyenesen bűn volna a kulturális autarkia irányában berendezkedni, hanem ellenkezőleg, meg kell nyitni az országhatárokat azok előtt a nagy szellemi áramlatok előtt, amelyek alkalmasak arra, hogy mint tavaszi hímpor a búzamezők végtelen tábláit, megtermékenyítsék, magot érlelő kalászbá szökkentsék nemcsak a sajátmaguk,

hanem a határokon túli népek kulturális vetéseit is.
 És valóban: évezredekre visszamenően felsorolhatnánk azoknak a kulturális hatásoknak hömpölygő tovaterjedését, amelyek hol az asszíriai birodalom szikladomborműiről és téglakönyveiből, hol az antik kultúra peloponézosi fókuszaiából, hol az Örökváros többször elomlott és mindig újra épült falai közül, majd a gall szellem szajna menti központjából, ismét később a német egyetemi városokból és legújabban az északamerikai kutatóintézetek laboratóriumaiból és könyvtáraiból elindulva, nagy hullámokkal gyűrűzve érik el egymásután a különböző országok határait és átcsapva azokon termékenyre öntözik az idegen földeket.

Hóman Bálint írta egy helyütt: „A magyar nemzeti művelődésnek is ez a jellemvonása: egészében ősi, fajilag determinált és külföldről, más népektől kölcsönzött művelődési elemeknek eredője. Művelődésünk évezredes egészséges fejlődésének, nagyraemelkedésének és haladása folytonosságának titka éppen abban van, hogy a magyarság sohasem szakadt el az ősmagyar lélekben kivirágzott nagy nemzeti hagyományoktól, de lelke mindig tárva áll a Nyugat és Délnyugat felől ideáramló nagy eszmeáramlatoknak és a faj asszimiláló ereje mindig fel tudta szívni és magáévá tudta tenni az idegenből tudatosan átkölcsönzött és kölcsönös érintkezések során szakadatlanul beszívargó kultúrértékeket.“

Nyugat-Európa kapujában itt, már első királyunk felismerte annak szükségességét, hogy Keletről magunkkal hozott kulturális értékállományunkat fel kell frissíteni az európai népek szellemi kincseinek állagával. Bajor és olasz szerzetesek meghívásán kívül, Rómában zarándokházat alapítva, már akkor lehetővé tette, hogy a pogány magyarság soraiból kikerülő fiatal papjelöltek az Örökvárosban szívják magukba a kereszténység eszméit. Az Árpádok idején Franciaországba papok és udvari lovagok többször jártak, az Anjouk és Hunyadiak alatt Itália renaissance kultúrájának értékeit kívánták

áttelepíteni hozzánk Olaszországot megjárt humanistáink, a reformáció vezetői nagyrészt a német és különösen a wittenbergi egyetemen tanult magyar diákok és teológusok voltak, majd a XIX. század elején a nemzeti reformpolitika hirdetői közt ott találjuk az angol kulturális központokat megjárt fiatalokat, hogy végül Trianon után szerte Európában magyar ifjak százai jussanak túl a határokon és igyekezzenek odakünn ne csak a vendéglátó országok műveltségét elsajátítva, abból minél többet hazahozni, hanem egyúttal hirdetői legyenek a megcsúfolt magyar igazságnak is.

Érdekes, hogy a külföldön iskolázó magyar tanulókról legrégebb híreink éppen *Párizssal* kapcsolatosak. A párisi Notre Dame székesegyház iskolája már a XII. században kitűnő névre tett szert. III. Béla király 1175 körül értesülést nyert egy ott tanult *Bethlen* nevű diák haláláról. Szülői, úgylátszik, jómódú emberek voltak, mert kívánságukra vizsgálatot indítottak, hogy nem maradt-e a fiúnak adóssága. Az egyetem által kiküldött vizsgálók között három magyar papot is említenek, akik akkor ugyancsak az egyetem hallgatói voltak. A fiúnak visszamaradt fehér lovát végül is az egyetemnek ajándékozták, amelyet aztán az iskola új épületének emelésekor teherhordásra használtak fel. A XIII. században már nagyszámú magyar hallgatóság járhatott a párizsi egyetemre; okleveles emlékeink vannak u. i. hogy a királyi kancellária keretében a francia nyelvet is használták. A magyar-francia kapcsolatok tervszerű kiépítésének megnyilvánulása volt az is, hogy többször ültek francia papok magyar püspöki székekben.

Ugyancsak még az Árpádok alatt találunk magyarokat a nagyhírű *bolognai* egyetemen is, ahol 1265-ben találjuk az első magyar neveket a matrikulában. A diákok közül a nem-olaszok, az ultramontánok, külön testületet alkottak, amelyeknek rektori tisztét 1316-ban Miklós nyitrai főesperes, majd utána még többen, más magyarok is viselték.

Sőt az egyetem tanári karában is voltak magyarok; tudunk egy magyarországi Pálról, aki a kánonjog tanára volt, majd a XV. század folyamán magyar volt az orvostannak, a logikának és a csillagászatnak tanára is.

Egy 1209-ből való oklevél a *vicenzai* egyetemen is ad magyar diákról hírt; 1231-ben pedig a *padovai* egyetemnek is volt már magyar hallgatója. Mátyás uralkodásáig 97 magyar diáknak nevét ismerjük innét, Mohácsig pedig újabb 226 magyar tanuló iratkozott be; közöttük Janus Pannonius, Garázda Péter, Thurzó Zsigmond és mások. De nagy szerepet játszott a padovai egyetem még a XVII. században is a magyar kapcsolatokat illetően, mert annak következtében, hogy az egyetemen nemcsak katolikusok, hanem protestánsok is szerezhettek doktórátust, különösen nagyszámú erdélyi fiatalember kereste fel; ekkor járt itt: Sztáray Mihály, Verancsics Antal, Thurzó Ferenc, *Báthory* István, a későbbi erdélyi fejedelem és lengyel király, Zsámboki-Sambucus János, Kovacsóczy Farkas, Pálffy Miklós. A *ferrari* egyetemre is sokan jártak ki a magyarok közül, különösen Mátyás idejében; ismertebb nevek: Geréb László, Pelényi Miklós, Kalocsay György, de megfordult Janus Pannonius és Garázda Péter is itt.

A magyar egyházak a német püspökökkel együtt 1552-ben Rómában viszont megalapították a *Collegium Germanico-Hungaricumot*, amelynek első magyar növendéke a híres *Arator* István jezsuita páter volt.

A XIV. századtól kezdve azonban az olasz egyetemek árpádkori szerepét lassan az újonnan alapított prágai, krakkói és bécsi egyetemek vették át. A *bécsi* egyetemen már alapításának második esztendejében külön „*Natio Hungarorum*“ nevű diáktestületet találunk, amelybe ugyan a szláv hallgatókat is beosztották, mégis az első száz évben majdnem 3000 a kétségkívül magyarországi diákok száma, akik közül legtöbben Brassóból, Budáról, Nagyszebenből, Kolozsvárról, Pozsonyból, Nagy-

váradról kerültek ki. A következő kétszáz évben a magyar hallgatók száma valamivel csökkent, úgylátszik elszívta őket a sok protestáns színű német egyetem. 1453—1630 között 2500 a magyar diákok száma, legtöbbször természetesen a Dunántúlról. Az alapítástól két századon át 129 magyar ember jutott katedrához is; még a XVII. század folyamán is találunk az egyetemen magyarországi tanárt, sőt volt magyar ember az egyetem dékánja és rektora is. Bécs később is megtartotta vezetőszerepét, sőt a hallgatók száma állandóan növekedett még akkor is, amikor már idehaza is kiépült felsőoktatásunk szervezete, így 1881—1891 között a hallgatók száma évenként 700—1200 között váltakozott, akik között 50—70 volt a teológusok száma, 130—200 a jogász, 460—820 az orvostanhallgató, míg a bölcsészek száma 60 és 150 között váltakozott.

A többi ausztriai egyetemeken is találkozunk magyarokkal, 1369-től kezdve a prágai egyetemen is, azonban a diákok száma itt sohasem lett jelentősebb. Mindössze a katolikus jellegű *gráci* főiskolát keresték fel többen a XVI. század második felében, amelynek tanári karában *Pázmány* Péter is szerepelt. A jezsuiták által vezetett *olmützi* akadémián fennállása alatt 112 magyar tanulóról tudunk, akik részére XIII. Gergely pápa convictust is állíttatott.

A Nagy Lajos óta politikai és gazdasági téren egyre élénkülő lengyel-magyar kapcsolatok abban is megnyilvánultak, hogy a *krakkói* egyetemet a XV. században igen nagyszámú magyar látogatta. Feljegyzéseink 1401—1526 közötti időben összesen 1448 magyar diákról tudnak, akik a XV. század utolsó negyedében már külön convictust, Bursa Hungarorumot is létesítettek. Később ez az érdeklődés azonban rohamosan ellanyhult úgy, hogy a múlt század említett évtizedében a krakkói és lemergi egyetemeken már csak mutatóban látunk egy-egy magyar diákot. Érdekes azonban, hogy *Csernoviczban* ugyanakkor évenként 4—18 között váltakozik a magyarországi hallgatók száma.

Egyre nagyobb jelentőséghez jutottak viszont a XVI. századtól kezdve a németországi egyetemek. A protestantizmus a külföldjárásnak kétségtelenül nagy lendületet adott.

A *wittenbergi* egyetemen 1521-ben iratkozik be az első magyar diák és rövid nyolcvan év alatt 818 hallgató fordult meg a városkában, ahol Luthernek és Melanchtonnak volt tanítványa Heltai Gáspár, Honterus János, Dévai Bíró Mátyás és Szegedy István is. Idejártak a kálvinista teológusok is, mindaddig, amíg 1529-ben a választófejedelem ki nem tiltotta az irodalmi háborúskodással békét bontó kálvinista hallgatótársaságot, amely erre *Heidelberg* egyeteméhez pártolt át, ahol harminc év alatt 186-an immatrikuláltatták magukat. A tanulók között láthatjuk Szenei Molnár Albert, Alvinczy Péter és Geleji Katona István, 1619-ben pedig Bethlen István nevét is. Nagy számmal keresték fel a magyarok különösen a XVIII. században a *jénai* egyetemet, amelyen a múlt század 80-as éveig közel két és félezer magyarországi diák fordult meg. Nagy szerepe volt a *hallei* egyetemnek is a magyar iskolázás kialakításában, ahová még a múlt század végén is évenként állandóan 6—15 protestáns teológus iratkozott be. Találunk magyar diákokat azonban az összes többi német egyetemeken is: a XIX. század utolsó negyedében a legnagyobb számmal immár a *berlini* karokon, ahol évenként 30—50 között váltakozik számuk akkor, amikor *Lipcse* kivételével, ahová 8—20 diák iratkozott be évenként, a többi egyetemre alig került két-három magyar. Ebben az időben a német egyetemekre és műegyetemre beiratkozott hallgatók száma 120—170 között váltakozott.

A heidelbergi egyetemnek 1622-ben történt pusztulása után a református fiatalság kezdett *Hollandia* egyetemeire is ellátogatni; így nagyszámú magyar diákokat találunk a XVII. században a franekeri, a leideni és az utrechti egyetemeken. Az előbbi hallgatói között láthatjuk Pápai Páriz Ferencet és Bod Pétert, míg az utóbbin Apácai Csere Jánost. Ez

az érdeklődés azonban a XIX. századtól kezdve jóformán egészen megszűnik.

A svájci egyetemek közül a baselit, a genfit és a bernit keresik fel a magyar diákok a XVII. században, hogy aztán onnét is elfordulva, megint csak a múlt század vége felé jussanak ki néhányan a helvét köztársaságba, ahol Bernben, Zürichben, Baselben és Lausanneban találunk magyar diákot, akiknek száma azonban mindössze legfeljebb 20-ig emelkedik. Kivétel a zürichi műegyetem, amelynek évenként 30—40 hallgatója akad Magyarországból.

Elvértve, a XVIII. és XIX. században *Anglia* egyetemeire is eljut egy-egy magyar fiatalember, de számuk és érdeklődésük sohasem válik olyan mértékűvé, hogy az angol kultúra rajtuk keresztül különösebb hatást gyakorolhatott volna a magyarság szellemi arculatának kialakulására.

Láthatjuk tehát, hat századon át szakadatlanul tartott a magyar ifjak járása a külföldi kultúrcentrumokba, hogy onnét tudománnyal s az illető államokban és társadalmakban kialakult szellemi, politikai és vallási áramlatoknak eszméivel megteremtett visszahatásuk és idehaza kisebb-nagyobb sugárú körben mécsesei vagy világítótornyai legyenek a nagy nyugati kultúráknak. Ez a külföldrejárás nem csak a magyar parlagra hatott megtermékenyítően, hanem alkalmat adott arra is, hogy a sokszor hosszú évekig kint tartózkodó és egyetemről egyetemre járó ifjakból lassan férfiemberre serdülő diákok ismertté tegyék népünket és országunkat a külföld művelt közvéleménye előtt. Az a gazdag külföldi irodalom, amely a XVI. és XVII. században hazánkkal és a magyar kérdéssel foglalkozik, nem utolsó sorban tulajdonítható annak az érdeklődésnek, amelyet tudósokban és tanároknak magyar hallgatóik keltettek. Ahogy a XVIII. század második felétől kezdve ez a külföldre irányuló diákvándorlás abbamarad — amelynek oka részben Mária Teréziának a protestáns ifjak kiutazását megakadályozó rendelkezései, másrészt azonban a magyar

egyetemnek fokozatos fejlődése is—, szinte egyszerre megszűnik a külföld érdeklődése is a magyarság és problémáink iránt. A XIX. század második felének magyar diáksága ugyan még mindig szép számmal tanult a külföldi egyetemeken, 1881—1891 között, csökkenő tendenciával, évenként 1409—1273 a számuk, de az út, amit megtesznek, már sokkal rövidebb: rendszeren *csak Bécsig terjed*, vagy kevés kivétellel legfeljebb Svájcig és Németországig. Velük együtt eltűnik az érdeklődés homlokteréből a törökdúlta és szabadságharcok hősi színterét jelentő magyar föld s népe iránti rokonérzés és kialakul egy más érdeklődési téma a nyugati közvélemény előtt és ez: *a magyarországi nemzetiségi probléma*, amelynek viszont több európai egyetemen akad már magyar-ellenes propagátora. A XIX. század első felének magyar nemesi középosztálya, az „Extra Hungáriám. ..“ vallója és hirdetője talán tudatosan nem küldte, később — elszegényedve — nem küldhette már fiait külföldi iskolákba és ezzel öntudatlanul okozója lett annak, hogy az azelőtt mindenütt szívesen látott magyar ifjakon keresztül szimpatikussá vált magyar nemzeti törekvések helyett a külföld nemzetiségeink propagandája következtében tőlünk az ő táborukhoz szegődött.

Pedig nem mondhatnánk, hogy az 1868-ban újjáalakult magyar közoktatásügyi kormányzat nem igyekezett volna a tanárképzés színvonalának emelése és a főiskolai tanári kar utánpótlásának biztosítása szempontjából elősegíteni a külföld felé irányuló tanulmányutakat. Már az 1868-i első költségvetésben 12.000 forint volt beállítva külföldi utazási ösztöndíjakra és külön 1.200 forint két tanárjelölt tanulmányi útjára. Ezt az összeget kiegészítették még azok a költségvetési tételek, amelyek a Mária Terézia által alapított *Theresianum*, a nemesi lovagiskola néhány növendékének a költségvetés terhére való tartását voltak hivatva fedezni; évenként 9 volt azoknak a bánáti és erdélyi terézianista növendékeknek száma, akiket a magyar kormány az

alapítványi helyeken kívül Bécsben tanított. 1871-ben az utazási ösztöndíjak összege már 20,000 forintra emelkedett, 1880-ban azonban 16,000-re, majd 1883-ban 12,000 forintra csökkent, ugyanekkor azonban a Nápolyban akkor alapított és azóta világhírűvé lett *Stazione Zoologica* keretében magyar dolgozóhely fenntartására 2,000 franknak megfelelő 952 forintot is beállítottak, egyelőre három-éves szerződéssel biztosítva magyar biológusok részére egy állandó munkahelyet. Ezt a dolgozóasztalt, amelyre szánt Összeget két év múlva már 1252 forintra emelt fel a kormány, azóta állandóan fenntartjuk; később a kiküldendő tudós útiutsegélyével együtt évi 4,504 korona van beállítva e célra, amely összeget ott találjuk még az 1917—18. évi háborús kultuszköltségvetésben is, az olasz-magyar tudományos kapcsolatok tartós voltának bizonyítékául. Jelenleg is fizetjük a 2,500 svájci frankot kitevő illetéket, évenként egy-egy magyar zoológus vagy biológus részére adva meg ezáltal a lehetőséget olyan kutatások folytatására, amelyet idehaza elvégezni nem tudnak. Az utazási ösztöndíjak összegében a millénium esztendejében történt bizonyos változás, amikor egyelőre újból 16,000 forintra emelve, kiegészült még a *bécsi Keleti Akadémiára* kiküldendő két ösztöndíjas 3,000 forintjával. 1906-ban azután *Apponyi* Albert gróf ezeknek az ösztöndíjaknak fedezésére 50,000 koronát állított be, ahogy az indokolásban mondja: „Azt tervezem, hogy egyöntetű elvek, jól átgondolt és megvitatott javaslatok alapján gondoskodhassam úgy a szép előképzettségű tanárjelölteknek, mint a szakmájukat behatóbban s irodalmilag is művelő tanároknak külföldre kiküldéséről.“ 1908-ban már 66.000 korona állt rendelkezésre és külön 6.000 korona arra a célra, hogy a 80-as években Grenoble egyeteme által kezdeményezett ú. n. nyári egyetemi tanfolyamokra Angliába és Franciaországba 8—40 kitűnő magyar egyetemi hallgatót küldhessen ki. Ez az összeg rendelkezésre állt ezentúl évenként a háború kitöréséig,

megtoldva még 3—5.000 koronával a kereskedelmi iskolai és a tanítóképzőintézeti tanárjelöltek, illetve tanárok külföldi útjaira. Ezekkel az ösztöndíjakkal kiküldött fiatal kutatók, tudósok és tanárjelöltek számáról, sajnos, pontos adataink még nincsenek, de kétségtelen, hogy az ösztöndíjakkal kiküldött fiatalok soraiból rekrutálódott azután az az új tanári generáció, amely a századfordulóra közép- és főiskoláinkon egyaránt a nyugati iskolák maradéknélküli színvonalára emelte a magyar közoktatás-ügyet.

Az ösztöndíjasokon kívül — bár, mint említettük, általában megállva a Monarchia határán — elég tekintélyes számú diák tanult ezekben az időkben is külföldön. 1891—1900 között átlagban 1175, 1901—1910 átlagban 1283, 1911—1914 között évenként 1500 körül volt a külföldi főiskolákra beiratkozott magyarhonos hallgatók száma, ami körülbelül az összes magyar főiskolai diákság 10%-ának felelt meg.

A külföldre igyekvő ösztöndíjas diákoknak intézményes irányítása ebben az időben még nem alakult ki. Mindössze a nápolyi dolgozó asztal, melyhez 1909-ben a Boulogne sur Seine-ben alapított Marey-féle fiziológiai intézetben évi 1,000 frankért bérelt dolgozóhely csatlakozott — amely intézmény azonban a háború alatt felszámolt, — volt az a két állomáshely, ahová magyar tudósok rendszeresen kiküldettek. 1913-ban azután *Fraknoi* Vilmos történettudósunk felajánlotta a magyar állam részére *Rómában* lévő villáját egy Történeti Intézet elhelyezésére, amelynek könyvtárát is megvetette, és ahová a berendezésnek kiegészítése után a magyar kormány 5,000—5,000 koronás ösztöndíjakkal évenként két-két tudósra kiküldetését határozta el. Fraknoi adománya lehetővé tette, hogy az Árpádok, az Anjouk és Mátyás király alatt kiépült széles utakon újból egymás felé indulhasson a két nemzet. Az 1914 őszi tervezett megnyitást a háború kitörése miatt el kellett ugyan halasztani, de a trianoni béke-

szerződés kapcsán az olasz államnak jutott épületet Mussolini már 1923-ban visszajuttatta a magyar állam tulajdonába, amikor is akkori kultuszminiszterünk, gróf *Klebelsberg Kuno*, *Gereuich Tibornak*, a Nemzeti Múzeum osztályigazgatójának közreműködésével, rögtön hozzáfogott az intézet újra való megszervezéséhez. A római levéltárak, könyvtárak és múzeumok, a Vatikán átvizsgálatlan kéziratgyűjteményei kimeríthetetlen forrásanyagát nyújtják különösen a török háborúk ideje történetének úgy, hogy kézenfekvő volt, hogy az első ösztöndíjasok nem annyira egyetemi hallgatók, mint inkább fiatal tudósok legyenek. 1924—25-ben nyílt meg a Történeti Intézet és ettől az időtől a folyó tanévig összesen 56 történészünk dolgozott Rómában. Munkájuk során ismeretlen Corvin-kódexek, nagyértékű kéziratok, Janus Pannonius írásai, a magyar humanisták és olasz tudósok levelezése kerültek napvilágra. Újból megtalálták a XVII. század óta elveszettnek hitt ú. n. vatikáni magyar krónikát és általában sok új adattal gazdagították a magyarországi humanizmus és a magyar-olasz történelmi kapcsolatok anyagát. A Történeti Intézet tagjai közül, ösztöndíjas évük letelte után, négyen lettek már egyetemi tanárok, köztük egyik a nymwegeni katolikus egyetemen, négyen pedig megszerezték az egyetemi magántanári fokozatot. Sajnos, munkálataik közzététele mindaddig anyagiak hiányában nem történt olyan ütemben, mint ahogy az kívánatos volna.

Alapítása idejét tekintve második, sajnos rövidéletű, külföldi tudományos intézményünk a *konstantinápolyi Magyar Intézet* volt. 1917 januárjában nyílt meg egy konstantinápolyi bérházban azzal a céllal, hogy „az egyetemes történelemmel, főleg a bizánci-magyar és török-magyar érintkezések kutatásával, a klasszika és keresztény archeológiával, Byzanc és az islam művészetének történetével, végül a keleti, elsősorban a török-magyar összehasonlító nyelvészettel foglalkozó szaktudósoknak kutatásaik helyszíni folytatására módot adjon, ezzel az említett

tudománysszakok hathatósabb fejlesztését intézményesen biztosítsa s egyszersmind a hazai tudományosságnak a török szellemi élettel való kapcsolatát erősítse.“

Az intézet igazgatója dr. *Hehler* Antal egyetemi magántanár volt, jelenleg a budapesti tudományegyetem művészettörténeti professzora; ösztöndíjasok pedig Oroszlán Zoltán nemzeti múzeumi gyakornok, aki most a Szépművészeti Múzeum igazgatóőre, Luttor Ferenc pápai káplán, jelenleg pápai prelátus és vatikáni követségünk kánonjogi tanácsosa, Fehér Géza gimnáziumi tanár, aki most már a debreceni egyetem címzetes nyilvános rendkívüli tanára és kulturális attasé a szófiai magyar követségen, valamint Kós Károly építőművész, a jó névre szert tett erdélyi író. Az intézet másféléves fennállása alatt értékes tudományos munkásságot fejtett ki, kutatásainak eredményét 8 füzetben közölve. 1926-ban az intézet könyvtárát a konstantinápolyi Német Archeológiai Intézetbe szállították át, ahol újra való megnyitásáig, ami a magyar tudományos élet szempontjából pedig igen nagyjelentőségű volna, egyelőre elraktározták.

Abban az épületben, amelyet Bécsben Fischer von Erlach barokk alkotó művészete 1710-ben Trautson hercegnek épített, hogy később a magyar nemesi testőrségnek legyen otthona, jelenleg két magyar tudományos intézmény is helyet talál. Amikor a Monarchia megszűnésével a testőrpalota rendeltetése is megszűnt, gróf *Klebelsberg* Kuno, mint a Magyar Történelmi Társulat elnöke, felvetette azt a gondolatot, hogy a bécsi gazdag levéltárak anyagának felkutatása céljából magyar történelmi intézetet kellene itt szervezni, amely a Gárdapalotában nyerhetne elhelyezést. A terv valóra is vált és a halála után immár róla elnevezett „*Gróf Klebelsberg Kuno Bécsi Magyar Történetkutató Intézet*“ eddig 63 olyan tudósnak nyújtott munkahelyet, akik több mint egy félévig dolgoztak ott kint, és több mint 500 olyan kutatónak, aki ennél kevesebb ideig foly-

tátott levéltári vagy egyéb kutatást. A 63 ösztöndíjas közül 6 lett eddig egyetemi tanár és 10 szerzte meg a habilitációt; közülük egy fiatal történet-tudós — *Baráth* Tibor dr. — a Parisban székelő Nemzetközi Történettudományi Bizottságnak titkára, egy a Teréziánumnak tanára és egy volt ösztöndíjas pedig a budapesti egyetemi leánykollégium igazgatónöje lett. Az intézetben folytatott munkásság tette lehetővé, hogy a Magyar Történelmi Társulat nagyszabású „Magyarország újabkori történetének forrásai“ című kútfő kiadmánya hatalmas és sűrű egymásutánban megjelenő kötetekben hagyhatta el a sajtót. Azáltal, hogy a bécsi nagy levéltárakban a tudományos kutatás egészen 1894-ig szabaddá vált, kutatóinknak alkalma nyílt, hogy olyan területekre is kiterjesszék munkásságukat, amelyeknek anyaga alapján esetleg egész korszakokról alakulhat ki az eddigtől eltérő felfogás. Az intézet élén a magyar historikusok legkiválóbbjai közül Károlyi Árpád, Szekfü Gyula, Eckhardt Ferenc és Angyal Dávid állottak, akik — mondhatjuk — szinte új iskolát alapítottak és rövidesen egész generációt állítottak be a magyar történetírók gárdájába. Különösen megfigyelhettük ezt az intézet 1934. évi immár negyedik évkönyvében, amelyet *Hóman* Bálintnak, a történettudósnak ajánlva, ennek az iskolának fiatal tanítványai írtak nagy felkészültséggel és elismerésre méltó tudással.

A másik bécsi intézményünk, a *Collegium Hungaricum*, 1924 őszén nyílt meg, élén Lábán Antal igazgatóval, a bécsi Teréziánum magyar nyelvi és irodalmi tanárával. Az ösztöndíjasok száma az első esztendőben 19 volt; ez a szám 1928/29-ben már 42-re emelkedett, hogy a gazdasági krízis következtében azonban folyton csökkenő tendenciával évi 10—42-re süllyedjen alá. Az elmúlt tíz esztendő alatt összesen 291 ösztöndíjjal tanultak kint Bécsben, főleg németszakos tanárjelöltek, jogászok és egyéb humaniórákkal foglalkozó kutatók, míg a

természettudományi szakosok közül főleg orvosok. Közülük Bécsből való visszatérésük után 16-an habilitáltak, egy ösztöndíjas a szegedi egyetemen a jogbölcselet ny. r. tanára lett, egy pedig tanár lett a miskolci jogakadémián. Közülök került ki a berlini és a müncheni egyetem magyar lektora és egy teréziánumi tanár is.

Az intézetben végzett munkák publikálására 1927/28-ban „Bécsi Kollégiumi Füzetek“ címmel kiadványsorozat indult meg, amelynek immár 15 száma látott napvilágot. Az ösztöndíjasok által írt publikációk száma pedig meghaladja a 750-et, amelyek közül számos munka bécsi tudományos intézetek kiadványaiban került közlésre.

A *németországi* tudományos körökkel a magyar kapcsolat akkor vált bensőbbé századunkban, amikor a porosz kormány 1916-ban a magyar nyelv és irodalom számára tanszéket állított fel és erre néhai *Gragger* Róbertet, a budapesti polgáriiskolai tanárképző főiskola jeles tanárát hívta meg. *Gragger* kezdesére 1924/25-ben nyílt meg a bécsivel egyidejűleg Berlinben is a *Collegium Hungaricum*, amelynek az első esztendőben 10 ösztöndíjas tagja volt. A következő években 1930—31-ig 30 körül járt évenként az ösztöndíjasok száma, hogy legutóbb itt is 10 ösztöndíjas helyre apadjon le. Fennállása óta 236 ösztöndíjat adott ki a kultuszminisztérium Berlinbe, ideirányítva főképp a természettudományi szakos kutatókat. A berlini ösztöndíjasok közül immár négyen kerültek egyetemi katedrára, ketten lettek jogakadémiai, illetve főiskolai tanárok, és 13-an habilitáltak. Berlini ösztöndíjas volt az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója, a szegedi báró Eötvös Lóránt Kollégium igazgatója és innét került a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetének titkáráként Párizsba *Lajti* István dr. is.

Az Olaszországgal mind szélesebb keretekben kiépülő politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok következménye volt, hogy a csak néhány ösztöndíjas elhelyezésére alkalmas Fraknói-villa helyébe a

magyar kormány 1927 őszén új épületet, az 1640-ben épített Palazzo Falconierit vásárolta meg, amelyben 1928—29. tanévvel megnyílt a Collegium Hungaricum. Ezzel a római Történeti Intézet a Collegium egyik osztályává alakult át, amelyhez csatlakozott egy külön papi osztály, művészeti osztály, valamint elsősorban olasz nyelv- és irodalomszakos tanárjelöltek részére főiskolai osztály. Ilyen tanárjelölteket ugyan évenként 2—4-et már kezdettől fogva küldött Rómába a magyar kormány, nagyobb számban mégis ebben az évben mentek ki ösztöndíjasok, összesen 37-en. Számukat kiegészítette az olasz állam által évenként adományozott 8—10 hely, amelyekkel együtt, az időközben itt is sajnálatosan évi 8-ra lecsökkent ösztöndíj ellenére is, eddig 207-en járták meg Rómát, közülük 4-en a páviai Collegi Borromeoban találva otthont, amelynek vezetőségével a magyar kormány csereakciót létesített. A Collegium Hungaricum ösztöndíjasai elsősorban olaszszakos tanárok, azután katolikus teológusok, de legnagyobb számmal művészek voltak, akik mindegyikének újabb munkásságán tapasztalni lehet Róma művészi és kulturális levegőjének termékenyítő hatását. A zártabb, plasztikusabb formák, a verőfényes megvilágítás, a monumentális stílusra törekvés jellemzik a hazatérőket. Aba Novak Vilmos, Erdei Dezső, Jálics Ernő, Kuzmik Lívia, Miklós József, a grafikus Molnár C. Pál, Nemes-sányi Kontuly Béla, Patkó Károly, Szőnyi István, Istókovich Kálmán, Kákai-Szabó György, Vilt Tibor, Sárkány Lóránt, Gábor jani Szabó Kálmán, Ispánki József, Jeges Ernő, Mészáros László, vitéz Szabados Béla járták már meg ösztöndíjjal Rómát, nevek ők, akiket kiállításokon sokszor láthattunk és munkájukkal igazolták római kiküldetésük helyességét.

Parisba a francia kormány már 1921-től kezdve adott ösztöndíjakat, főleg franciaszakos tanárjelölteknek; ilyen ösztöndíjjal összesen 92-en tanul-tak a Sorbonne-on. 1925-től kezdve — amikor 13-an nyertek magyar állami ösztöndíjat francia-

országi tanulmányokra — 140 ösztöndíjat adtunk Párizsba. Sajnos, magyar kollégiumot nem sikerült itt építeni, de 1927-ben a kultuszminisztérium megszervezte a Franciaországi Magyar Tanulmányi Központot, amelynek igazgatója az ösztöndíjasok pénzének kezelésével és tanulmányuk irányításával foglalkozva, biztosítja, hogy idejüket eredményesen használják fel a kiküldöttek. A volt párizsi diákok közül ketten lettek egyetemi tanárok, és heten szereztek meg az egyetemi magántanári, illetve a rendkívüli tanári címet. Dr. Tóth Béla nemzetközi pályázaton, elsőként vizsgálva, főtisztviselője lett a Genfben székelő Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak. 1927-ben „*Almanach des Etudiants Hongrois*” címmel Párizsban végzett tanulmányaikból kötetet jelentettek meg, újabban pedig a Központ gondozásában megjelenő *Revue des Etudes Hongroises* hasábjain látnak napvilágot az ösztöndíjasok munkái.

Angliába 1925-től 101 ösztöndíjat adott ki a magyar állam, amelyeknek élvezői Londonban, Oxfordban, Cambridgeben és Aberdeenben folytattak tanulmányokat. A visszatérők közül egy főiskolai tanár lett és négyen habilitáltak már.

1926-tól kezdve *Genfbe* is mennek ki magyar ösztöndíjasok, az első években 3—4-en, újabban sajnos, csak 1—1 ösztöndíjas. Nagyrészüik református teológus, kisebb részük jogász, akik a Nemzetek Szövetsége intézményeit voltak hivatva tanulmányozni. Eddig összesen 25-en voltak kint Genfben.

1928-ban néhai Haris Pál, görög eredetű budapesti kereskedő nagyösszegű alapítványának terhére a görög kormánnyal egyetértésben szervezett ú. n. *Hariseion-alapítványból* sikerült az első két ösztöndíjast *Görögországba* kiküldeni. Az alapítvány elsősorban görögkeleti teológusok, azután görögnyelvszakos tanárok és byzantinológusok, valamint régészek számára áll nyitva. Jelenleg évek óta két teológus tanul kint és rajtuk kívül még 30-an kaptak hosszabb-rövidebb tanulmányútra ösztöndíjat.

A visszatérők közül egy lett egyetemi tanár és két tudós szerezte meg a magántanári címet.

De a tengerentúlra, *Amerika* felé is korán fordult a háború után a magyar ifjúság figyelme. 1924—25-ben dr. *Bobula* Idának, aki akkor a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségében volt a női-osztály vezetője, sikerült a Bryn Mawr Kollégiumtól ösztöndíjat kapni, amelyet a következő évre is meghosszabbítottak, és így elsőnek lépte át magyar diákként a háború után az Északamerikai Egyesült Államok határát. Utána hosszú sor következett. Az idei évvel együtt eddig 79-en kaptak amerikai egyetemről ösztöndíjat, 20 ösztöndíjat adott a *Rockefeller-alapítvány* az orvostudományok és társadalomtudományok kiváló művelői részére, és 21 fiatal technikus élvezte a *Smith Jeremiás-alapítvány* ösztöndíját, amelyet Magyarország pénzügyi szanálásának ellenőrzésére kiküldött népszövetségi főbiztos, az egykori gazdag bostoni bankár fel nem vett és 240,000 pengőt kitevő tiszteletdíjából alapított a Kormányzó Úr Öföméltósága. Az Amerikából visszatérők közül öten habilitáltak már, míg négyen a newyorki Columbia egyetemen, a pittsburgi egyetemen, a floridai egyetemen és a washingtoni Brookings Institut-ben lettek egyetemi tanárok.

De jutott magyar diák más országra is. Klebelsberg Kuno gróf 1930 tavaszán körutazott Svéd-, Finn-, Ész- és Lengyelországban, amikor az egyes kormányokkal diákcsere-re vonatkozóan kötött megállapodást. Ennek során azóta Lengyelországba 10, Svédországba és Finnországba 5—5 és Észtországba 4 fiatal magyar ember járt kint, akik közül ketten, visszatérésük után, már magántanárok is lettek. De ez a csereakció kiterjeszkedett Németországra is, ahová az 1930—31-ben Münsterbe kiküldött két katolikus teológussal együtt, valamint az *Alexander von Humboldt-Stiftung* által magyarok részére ajánlott ösztöndíjából 35-en jutottak ki.

Ezt a számot növeli még a törvényhatóságok,

városok és vármegyék ösztöndíjasainak száma, amelyek Klebelsberg Kuno gróf kezdeményezésére egymásután rendszeresítettek költségvetéseik keretében külföldi ösztöndíjakat, az elmúlt években 6& diákat küldve külföldre — a városok régi stipendiumait elevenítve fel ezzel.

Hogy ezekből az adatokból immár a végső eredményeket kihozzuk, megállapíthatjuk, hogy az ösztöndíj-akció megindulása óta az idei tanévig bezárólag *a magyar állam 1109 ösztöndíjai adott ki*, amihez csatlakozik 66 törvényhatósági, 293 külföldi állami és 89 ú. n. kézi ösztöndíj, amely utóbbiak összege meghaladja a 75,000 pengőt. A kéziösztöndíjjal külföldre kiküldöttek között egy fiatal nyelvészünk egy évig a kairói arab könyvtárak kéziratait tanulmányozta, egy másik pedig a nagyhírű párizsi Ecole des Langues Orientale Vivantes meghívott előadója, 3 éven keresztül Mongoliában volt tanulmányúton. Ez alatt a 11 év alatt összesen tehát 1557 ösztöndíj adományoztatott, mégpedig a legtöbb: 371 Bécsbe, 296 Németországba, 244 Franciaországba és 216 Olaszországba.

Mint előbb említettük, még Apponyi Albert gróf gondolt minisztersége idején az állam pénzén külföldre küldendő ösztöndíjasok tervszerű és céltudatos kiválasztásának megszervezésére. Ezt intézményesen biztosítani azonban csak Klebelsberg Kuno grófnak sikerült, aki az 1927. évi XIII. törvénycikk megalkotásával életrehívta az *Országos Ösztöndíjtanácsot*. Beszédében, amelyben a törvényjavaslatot előterjesztette, a szakszemponatokon kívül, amelyek szükségessé teszik egy ilyen véleményező testület megalkotását, mert hiszen a jogászokból álló minisztériumi bürokrácia természetyszerűen nem lehet hivatott abszolút mértékben lemérni pl. a természet-tudósok, vagy művészek érdemességét, a tanács megszervezésének egyik főokául *a protekció kiküszöbölését* állította be, utalva arra, hogy hazánkban annyira felburjánzott a protekcionizmus, hogy a parlamentáris pártok nyomása alatt a felelős minisz-

ter csak úgy tudja ez alól magát kivonni, ha a kiválasztást független intézményre bízva és magának csak megerősítést, vagy adott esetben a vétó jogát biztosítja. S valóban: ez a törvény mindkét célját elérte, mert mind az ösztöndíjasok szakszerű kiválasztását, mind pedig — az első évek protekciós hullámainak elsimulta után — az adományozásnál valóban figyelembe nem vehető rokoni, baráti, vagy pártszempontok szabad és recensust nem kelthető visszautasítását biztosította a miniszter részére. Olyan nagy testület az Ösztöndíjtanács és olyan független férfiakból áll, hogy nemcsak eddigi, hanem jövőbeni működése is csak még inkább elő fogja segíteni, hogy megvalósuljon közreműködésével Klebelsberg gróf kultúrpolitikájának egyik főtétele, amelyik így hangzik: Minden ország irányítását a szellemi, politikai és gazdasági élet terén 2—3000 ember végzi. Az a fontos tehát, hogy ennek a 2—3000 embernek kiválasztása tervszerűen és céltudatosan, az igazi szelekció elvei alapján történjék. Ennek a 2000 új szakembernek a különböző munkaterületekre való beállítását egy-két évtized alatt biztosítani kellene és akkor hiszi, hogy az új Magyarország nyugodt fejlődése hosszú időre biztosítva lesz.

Ha vigégnézünk azoknak a névsorán, akik az elmúlt évtizedben ösztöndíjat kaptak, akkor azt látjuk, hogy a tanárok, a tudományos intézmények tisztviselői, a művészek és az orvosok között ez a kiválasztódás nagyon szépen halad előre és a volt ösztöndíjasok mind nagyobb számban foglalják el azokat a pozíciókat, amelyeket képzettségük és elhivatottságuk számukra biztosíthat. Két téren kellene még céltudatosabb kiválasztásra törekedni; ez a köztisztviselői kar, különösen a központi igazgatás vezérkarainak, a minisztériumok fiatal tisztviselőinek kiválogatása, illetve azoknak kiképzése terén és másrészt a gazdasági és ipari életben elhelyezkedőknél, mert a kiküldött ösztöndíjasok között aránylag csekély számmal szerepelnek jogászok, közgazdászok és technikusok, már pedig az ösztöndíj-

törvény maga is kimondja, hogy „e kedvezmények adományozásánál a tanár-, tudós- és művészképzés szempontjain kívül figyelemmel kell lenni arra is, hogy minden téren, úgy mint a kormányzat, a külképviselet, a közegészségügy, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technika stb. terén kellő számmal legyenek olyan legmagasabb kiképzésben részesített szakemberek, akikre a nemzeti élet nagy kérdéseinek szakszerű megoldása érdekében szükség van“. Hogy az ösztöndíjasok eloszlása így alakult, annak talán oka különösen az, hogy az 1924-ben végrehajtott középiskolai reform kapcsán nagyobb számú új nyelvszakos tanárra volt szükség és a külföldi tanulmányokkal való felfrissítést célozta az ösztöndíjtörvénynek az a rendelkezése is, amely törvényileg biztosította a Gyűjteményegyetem tisztviselői kara 5%-a részére évenként az ösztöndíjat. Az első évek során azonkívül sokan még egyetemi hallgató korukban nyerhettek el ösztöndíjat és csak később alakult ki az a helyesebb felfogás, hogy a külföldi ösztöndíj *továbbképzésre* szolgál s most már csak az oklevélnek hazai egyetemen való megszerzése után lehet elnyerni.

Én tovább mennék ennél is, miután azt látni, hogy többször közvetlenül a diploma megszerzése után, minden nagyobb előtanulmány nélkül már is ösztöndíjban részesül egy-egy jelesebb diák. Azt tartanám helyesebbnek, ha inkább az életkor 35 évről 40-re való felemelésével mód adatnék arra, hogy az az ösztöndíjas, aki methodikai és didaktikai gyakorlat nélkül került ki külföldre annak idején, szinte egyedül a nyelv megtanulásáért és esetleg épp ezért nem is tudta talán kellőképp hasznosítani ösztöndíjas évét, jónéhány év múlva ismét folyamodhatnék ösztöndíjért, szép tanítási eredménye, vagy újabb tudományos munkássága alapján. Bizton hiszem, hogy az ilyen érettebb fővel és az illető ország nyelvét ismerő és viszonyaival már tisztában lévő, ottani kapcsolatokkal rendelkező ösztöndíjas sokkal jobban tudná kamatoztatni ezt a második évet, mintha

fiatalabb korában egyszerre akár két-három évet tölt is kint egyfolytában.¹

Ezt az álláspontomat talán igazolja az 1924—25. és 1928—29. évek közötti ötévnyi évkörnek statisztikája, amelyet az ösztöndíjasok életkorára nézve állítottam össze és amely szerint ezekben az években kint volt 17—24 éves ösztöndíjas összesen 310, 25—30 éves 204 és 31—40 éves 121, megjegyezve, hogy akadt közöttük két 17 éves, három 18 éves, tizenegy 19 éves és negyvenegy 21 éves fiatalember, akiknek külföldi tanulmányainak eredményességét illetően nem igen lehetünk valami nagy bizalommal.

Az ösztöndíjasoknak legmegfelelőbb kiválasztása pedig már csak abból a szempontból is igen fontos, mert a háború után igen tekintélyes összegeket fordított a magyar kormány a külföldi intézetek felállításának, berendezésének és fenntartásának költségeire, valamint az ösztöndíjakra. Az 1922—23. és 1934—35. év között — nem számítva az intézeti tisztviselők fizetését — összesen 8.175,000 pengőt. Olyan szám ez, amely minden szegénységünk ellenére messze világítóan igazolja, hogy a nemzeti közvélemény és a mindenkori parlament a kultusztárcát valóban honvédelmi tárcának tekintik és nem sajnálják, mert kötelességüknek érzik, rendelkezésre bocsátani azt az összeget, amely a nemzet szellemi vezérkarának kiképzéséhez szükséges.

Természetes azonban, hogy a háború után éppúgy, mint az azt megelőző években, nemcsak ösztöndíjjal tartózkodtak külföldön, hanem a saját pénzükön is meglehetősen nagyszámú diák kereste fel a külföldi főiskolákat. 1920—21-ben 1143 magyar diák

¹ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az 1935/36. évi pályázati hirdetményben — fenti elgondolásmat magáévá téve — a következőkép intézkedett: „Olyan pályázóknál, akik már külföldi állami ösztöndíjat élveztek, a korhatár 40 év, amennyiben ösztöndíjas évük után különösen elismeréseméltó tudományos tevékenységet fejtenek ki, vagy a nyelvtanítás terén szép eredményt értek el.“

tanult az európai egyetemeken, ezeknek a száma 1930—31-ben érte el a csúcspontot, ekkor 1887-en tanultak kint. Az 1932—33. tanévben ez a szám már 1480-ra csökkent főleg valutáris okokból. Kétségtelen, hogy a csonka ország népességéhez viszonyítva nagy számnak tűnik fel ez a létszám, de ha arányba állítjuk a békében külföldön tanultak számával, úgy azt állapíthatjuk meg, általában most is kb. a hazai főiskolások 10%-ának felel meg a külföldön tanulók száma és így — bár túlnyomó többségükben azokból az elemekből kerülnek ki — mégsem lehet azt állítani, hogy egyedül a numerus clausus — bizonyos vonatkozásban az 1928. évi XIV. törvénycikkkel egyébként is megszüntetett tendenciája — volna az egyedüli oka a külföldre való áramlásnak.

Ezek közül a diákok közül a legtöbbben most is úgy, mint a háború előtt, *Ausztriát* keresik fel, ott is inkább Bécs egyetemét. Itt a számuk 285—541 között ingadozott évenként, legtöbb közülük az orvosi fakultásnak volt a hallgatója. *Németországban* 1922—23-ban még 619-en tanultak, a múlt évben számuk 195-re csökkent. Legnagyobb részük Berlinben tanult, de volt hallgatója különösen Lipschének és Hallenek.

Paris új vonzóerőt gyakorolt a magyarságra. A háború alatti ellenségeskedést francia részről elnyomni nehezen tudó, idegenkedő szellem volt az oka, hogy 1922—23-ban még csak 20 magyar diákot találunk itt, 1931—32-ben azonban számuk már 217-re emelkedik, sőt a többi francia főiskolán is tanul 61 diák. Legtöbbben, 155-en, a Sorbonne hallgatói. *Svájc* egyetemeire 1920—21-ben 53-an iratkoztak be, amely szám 1932—33-ra 110 növekedett, köztük 47-en a zürichi Műegyetemnek voltak hallgatói.

Mintha csak felelevenedett volna az Árpád-kori Itália-járás, 1925—26-tól egyre nagyobb számban mennek a magyar diákok *olasz* egyetemekre. Számuk ebben az évben 204 volt, ami 1931—32-re 297-re növekedett. Érdekes, hogy a diákok közül csak 22-en

tanultak Rómában, míg 80-an a padovai, 78-an pedig a bolognai egyetemnek voltak hallgatói. E diákok háromnegyedrésze orvostanhallgató.

Végül még annyit, hogy — és ez talán csakugyan a numerus clausus következménye — külöriösen megnövekedett a *prágai és brünni* egyetemek magyar-állampolgárságú hallgatóinak száma. 1925—26-ban 218, 1928—29-ben már 381 volt a számuk, akik közül 181-en tanultak Prágában és közel 200-an Brünnsben az ottani német műegyetemen. 1932—33-ra azonban már 265-re olvadtak le.

Ezek a diákok természetesen, megszerelve oklevelüket, igyekeznek mégis csak idehaza elhelyezkedni. Érdekes azonban, hogy a honosítás céljából benyújtott oklevelek száma nem olyan nagy, mint ahogy az előbb említett számok után gondolnánk. 1920—1933 között mindössze 287 oklevelet nostrifikáltak egyetemünk. Ezek közül Németországban szereztek 125-öt, Ausztriában 100-at, Svájcban 35-öt, Csehszlovákiában 15-öt és Olaszországban 6-ot. Az oklevelek közül 4 volt jogtudományi, 40 orvosi, 162 műegyetemi és 31 gazdasági akadémiai. Ez az aránylag alacsony szám azzal magyarázható, hogy a nostrifikálási szabályok szerint legtöbbször még hazai fél éveket is le kell hallgatni a kérelmezőknek és így azok — ha sikerül beiratkozniuk — az összes vizsgák letevésével inkább új hazai diplomát szereznek, mintsem hogy külföldön szerzett honosított diplomájukat használják.

Kétségtelen, hogy akár ösztöndíjjal, akár ösztöndíj nélkül, de a világháború után külföldi főiskolákon tanult fiatal nemzedék új szellemi áramlatok, világfelfogások, tudományos, szociológiai és politikai elméletek eszméivel telten érkezett haza. Az ösztöndíjas évek alatt egymáshoz melegedett, egymást megismerő és a kollégiumokban egymást váltó nemzedékek érezni kezdték, hogy kötelességszerűen részesei kell hogy legyenek annak a hadseregnek, amely a béke eszközeivel és építőmunkájában az elomlott állam és a meggyöngyült nemzeti társadalom

újraépítésére és felemelésére kell, hogy csatasorba szerveződjenek. Az egy célra törekvők akaratával, hitével és — merjük talán mondani — magabizásával a múlt év tavaszán megalkották nagy szervezetüket, a *Collegium Hungaricum Szövetséget*, amely központi hatalmas reservoirja kíván lenni mindazoknak az erőknek és értékeknek, amelyek az ösztöndíj - akció során az egymást váltó generációkból kitermelődnek. Ezer kiművelt emberfő van együtt ebben a szövetségben: historikusok és építészek, nyelvészek és orvosok, jogászok és biológusok, teológusok és mérnökök, közgazdák és filozófusok és a nemzeti kultúrák színét, ízét, zamatját adó művészek, mind készen arra, hogy nemzetünknek további kiművelését, lelkének formálását, színezését, az új idők követele feladatok szerint való átgyúrását egyetlen céljuknak tekintsék.

A vén világ most újulásra vár. A világtörténelem óriási színpadán egy titokzatos, hatalmas rendezői kéz az emberiség történetének új felvonását készíti elő. A kísérőzenéhez minden népnek hozzá kell járulnia a maga muzsikájával. Szekfü Gyula, a magyar historikusok egyik legragyogóbb tollú mestere, ettől a mi negyedik nemzedékünkől várja az új magyar szimfónia hangszerelését. És én csakugyan úgy érzem, hogy mi valamennyien húrok vagyunk a magyar hárfán, sípok a magyar orgonán, amelyen fel kell hogy zúgjon ennek az ezeréves hazának minden szenvedése, fájdalma, de minden hite és csillogó reménye is. És én biztos vagyok benne, hogy akár a felbúgó sípok, amelyek szordinós alaphangja onnét csuklik fel a magyar múlt és tradíciók mélységéből, akár a felzendülő húrok, amelyek egy új világ, egy magyarabb élet igéit zengik, mind tiszta, csengő és messzehallatszó hangot fognak adni és lüktető ütemű, vérforraló melódiává egybeolvadni. És nem hiszem, hogy a magyarság milliányi tagú orchesterében eltűnnék a hangunk, bizton tudom ugyanis, hogy rajtunk kívül nemcsak néhány száz, de sok ezer, tízezer megfeszült húr várja, hogy végre meg-

zendülhessen ugyanazon a hangon, amely a mi fiatal szíveinkből előtör.

Visszanézve a múltba, végigtekintve a jelenen és előrepillantva a jövőbe, elmúlt idők tanulságai, a jelen erőfeszítései és a jövőendő vágyai mind azt mutatják, hogy egy nép nem mondhat le fiatalsága erőiről, feszülő izmairól, munkakészségéről és tettvágytól sarkalt ambícióiról. Teljes tisztelettel az öregek bölcsessége, tapasztalata és megfontoltsága iránt, hirdetem: e vajúdo korban a fiatal szívek vérenek lüktetése kell, hogy dobolja az ismeretlen, de szebbnek álmodott jövőendő felé dübörgő ifjú légiók marsának zenéjét; hirdetem: egy elomló világ közepette legyengült és megtaposott népünk erőt, hitet, reménykedést az elesettség és megaláztatás napjaiban csak az ifjú lelkek pünkösdi tűznek lángolásából meríthet, állítom: államéletünk elomlott bástyáinak újraépítését és szervezetlenné mállott nemzeti társadalmunk igazi egységbe való összefogását csak ifjú karok feszülő izmai tudják elvégezni és megvalósítani; nem szabad, sőt bűn veszendőben hagyni annyi energiát, munkakészséget, tettvágyat, ami ma a 20 és 30 éveseknek a nemzeti munkából eddig kiiktatott soraiban felhasználatlanul raktározódva dohosodik, hogy később elernyedte rugóként már talán feszülni se tudjon.

Mi, a „reformnemzedék“ fiataljai nem akarunk semmi mást, csak dolgozni, munkálkodni, álmainkat megvalósítani, mert erős a hitünk, hogy a mi generációnkra, a negyedik nemzedékre vár valóban a feladat, hogy felépítse vérből és vasból, de lélekből és szellemből is azt az új Magyarországot, amely ott él mindnyájunk lelkében — innét és túl a határon.
Budapest, 1935 január 19.¹

Dr. vitéz Nagy Iván.

¹ A Magyar Paedagógiai Társaságban tartott előadás.

Magyar diákmozgalmak Franciaországban

Magyar diákok a francia főiskolákon.

Ab anno millesimo. . . jegyzik a francia egyetemi anyakönyvek azoknak a hazánk fiainak nevét, akik évről-évre elzarándokoltak ebbe az országba, főként a Szajna partjára, az egykori Lutetia Parisiorumba, hogy fölkeressék az európai tudományok fellegvárát és leróják egy távol Keletről jött nemzet adóját az egyetemes emberiség e szellemi oltárán. Kisebbség nagyobb megszakításokkal folytonosnak tekinthető e kulturális érintkezés körülbelül a porosz-francia háborúig, 1871-ig, ami után az összefonható szálak mindjobban elvékonyodnak.¹ A politikai eseményeknél talán mélyebben ható lelki okok és okozatok ma még beláthatatlan szövődéke, egy bizonyos irányú szellemi beidegzettség játszottak közre, hogy ez a közel félszázados űr létrejöhesse. A nagy világfelfordulás azonban itt is gyökeres változást hozott

¹ „Egyetemi továbbképzés céljából külföldre járó ifjaink közül a háborút megelőző negyven év alatt minden ezer ifjú közül átlag csak nyolc kereste fel a francia és még kevesebb az angol egyetemeket“, írja Müller Lipót, *A magyar kultúra párizsi intézete* című cikkében, a Debreceni Szemle 1933 májusi számában, 163. 1. A külföldi magyar diákság összlétszámára és országoként való megoszlására vitéz Nagy Iván dr. nyújt történeti áttekintést, és pontosan értesít a jelenlegi helyzetről is. Ebbe a keretbe beillesztve tanulmányainkat, rendkívül éles perspektívában látjuk a franciaországi magyar diákmozgalmak átütő erejét és kulturális jelentőségét.

Az 1922-1923. tanévtől kezdve ugyanis rohamos emelkedésnek indult a Franciaországban, elsősorban Parisban tanuló magyar ifjúság létszáma. Paris háború után hirtelen megnövekedett presztízse volt bizonyára az az egyik fontos emeltyű, amely a magyar hallgatók létszámát idekint magasra lendítette. De természetesen ennél nagyobb fontosságot kell tulajdonítanunk azoknak a kárpátmedencebeli mozzanatoknak, amelyek a magyarság háború utáni kultúráját a függetlenség vágányain új irányba terelték.

Az alábbi statisztika helyes értelmezéséhez tudnunk kell, hogy az elszakított területek kezdetben aránylag nagyobb kontingenst szolgáltattak, mert ott a magyar főiskolák máról-holnapra megszűntek. Pozsony, Kolozsvár, Kassa.. . kirekedt diákjaiból tehát sok került ide is. Csak a kisebbségi sors újabb megfogalmazása, a kisebbségi nacionalizmus világosabb korvonalozódása után irányulnak idegen uralom alatt élő testvéreink saját országuk kulturális gócpontjai: Bukarest, Belgrád, Zágráb, Prága és Brünn egyetemei felé.¹ Elszakított területről jövő diákjaink mellett nem becsülhetjük magasra azok számát, akik a hazai egyetemeken életbe léptetett arányossági törvény, az u. n. numerus clausus miatt jöttek külföldre, elsősorban Franciaországba, az utolsó liberális hagyományokat ápoló országba. Külön azonban ezek létszámát sem tudjuk részletezni, mert a francia statisztikáknak nincs vallási rovatuk. Az itt közölt statisztikában egyetlen kritérium érvényesül: a magyar nemzetiség. A „magyarnak“ feltüntetett főiskolai hallgatók létszámából le kell számítanunk azt a néhány egyént, akik voltaképpen nem főiskolá-

¹ Erre vonatkozó pontosabb megállapításokhoz tudnunk kellene a jelzett egyetemeken tanuló magyar hallgatók számát. Tájékoztatást nyújt vitéz Nagy Iván idézett cikke és Debitzky István, *A Kós Ferenc-Kör diákosztálydnak tíz éves története* c. dolgozata az Erdélyi Fialatok 1935 tavaszi számában (VI. évf. 1.)

sok, akik tanulmányi eredményre nem törekcszenek, hanem csupán azért iratkoztak be valamilyen főiskolára, hogy franciaországi tartózkodásuknak jogcíme legyen s hogy így kenyeret kereshessenek.¹ Körültekintéssel kell tehát eljárunk akkor, amikor a franciaországi főiskolákon tanuló összes magyar nemzetiségű hallgatók statisztikáját valamilyen speciális irányban értelmezzük. Átlag azonban jogosan tesszük évenként 250—300-ra az itt tanuló magyar ifjúság létszámát.

Ez az egyetemi magyar „náció“ zömében a közép- és alsó néposztályból toborzódik, utóbbiból főleg a megszállott területen. Történelmi nevet viselő alig akad köztük s ha van is, a diákságnak sem a szellemi, sem pedig a társadalmi életében részt nem vesz. A tapasztalható elkülönülésnek nem is szociális, hanem faji, helyesebben fajtörténelmi rugói vannak. Eszerint két kristályosodási magja van diákmozgalmainknak: magyar és zsidó. Ezek alapul szolgálnak ahhoz is, hogy körülöttük két különböző politikai koncepció alakuljon ki: a nemzeti-európai és a nemzetközi-világpolgári. — E csupán irányában megjelölt politikai koncepciókon belül természetesen bőséges árnyalati eltérés van, melyre később még visszatérünk. Ha e két szembenálló diáktábor egymáshoz való viszonyát keressük, akkor a magyar nemzetiséget első helyen ápoló és a világpolgárszerű hallgatókat — ezúttal a vallás számításán kívül hagyásával — hozzávetőlegesen 5: 3-hoz formulával arányíthatjuk, ami 300-as alap esetén 187-5: 112-5-öt ad eredményül.

Amint statisztikai adataink magyarázatából is látható, mi diáknak tekintjük mindazokat, akiknek főfoglalkozása a magasabb stúdiumokkal való törődés és akiket emellett valamely egyetem, vagy főiskola kötelékébe bejegyeztek. Ám a diák szónak ezt az értel-

¹ Ilyen hallgatókkal leginkább Paris főiskoláin kell számolnunk, lévén a fővárosban legkönnyebb munkái találni.

**Paris egyetemén tanuló magyar nemzetiségű
hallgatók létszáma.**

Év	Jog-	Orvos-	Ter- mészet-	Böl- csé- szet-	Gyógy- szeré- szet-	Férfi	Nő	Összesen
	tudományi karon							
1920	---	---	---	---	---	---	---	---
1921 ¹	---	---	---	3	---	3	---	3
1922 ²	a magyar		hallg	atók	nem	részle	tezett	ek
1923	2	---	2	12	---	16	---	16
1924	16	7	---	27	---	45	5	50
1925	22	12	34	35	---	89	14	103
1926	40	20	40	74	---	152	22	174
1927	40	33	25	99	---	151	46	197
1928	42	40	15	77	---	129	45	174
1929	25	46	18	89	---	131	47	178
1930 ³	40	53	25	101	---	167	55	222
1931	24	55	15	146	---	189	51	240
1932	13	47	2	153	2	165	52	217
1933	12	44	23	119	---	153	45	198
1934 ³	21	41	25	102	---	134	56	190

A kö ölt t ti tikát A dé i d P i l éltá áb

z s a sz az ca me e ars ev r an

állítottuk össze. A statisztika lezárása minden év július 31-én történt. Az „1926“-os év tehát az 1925—1926. egyetemi évet jelenti.

¹ Az 1920—21. tanévre vonatkozólag a statisztikai lapok még „Autriche-Hongrie“ rovatot is tartalmaznak a „Hongrie“ rovat mellett. Ebben a jogi karon 12, az orvosin 1, a természettudományin 5, a bölcsészeten 1, a gyógyszerészeti karon 1 hallgató — 18 férfi és 2 nő —, összesen 20 személy szerepel. Feltételezhető, hogy ez a rovat csupán „Autriche“-re vonatkozik, mely mellől elfeledték az „Hongrie“-t kihúzni. Ekkor ugyanis még a régi statisztikai lapok voltak forgalomban.

² 1921—22-ben csupán Autriche-Hongrie rovata van a statisztikának, az alábbi részletezéssel: a jogi karon 17, az orvosin 4, a természettudományin 5, a bölcsészeten 7 hallgató; ezek közül 32 férfi, 1 nő, összesen 33 személy.

³ Az 1929—30. és az 1933—34. tanév folyamán a párisi egyetemhez tartozó reimsi „Orvosi főiskolán“ is volt magyar hallgató. Az előbbi évben 3, az utóbbi évben 1 férfi. Ezeket a hallgatókat az illető évek statisztikai végösszegébe befoglaltuk.

Magyar hallgatók Franciaország egyetemén													Tegyanakkor idegen hallgató volt									
Tanévben	Páris	Aix	Alger	Besançon	Bordeaux	Caen	Clermont	Dijon	Grenoble	Lille	Lyon	Montpellier	Nancy	Poitiers	Rennes	Strasbourg	Toulouse	Összesen	Féligész	Féligész		
																			Fürőpából egyvűll	vűllgról egyvűll		
1920-21																		3	5.086 ¹	6.477		
1921-22				2														2	1.212	5.927		
1922-23	16																	16	4.013	5.868		
1927-28	171			3	1	1	1	1	31	1	2	2	2	1				19	5	243 ²	11.159	11.368 ³
1930-31	210	1		1	5	4	1	6	29	2	3	2	10	5				8	3	323	13.118	17.281
1931-32	217	1	1	2	6	3		4	30	1	5	2	6	7				8	3	296	12.295	16.277
1933-34	190	1	1	2	2	3	1	3	21	3		3	1	11				8	1	254	?	14.425 ⁴

¹ E tanévben a magyar hallgatók létszámát 24 más európai nemzet hallgatóinak létszáma mutta felül: mi tehát a 25. helyen állunk. A következő felülméleti években a magyar hallgatók létszáma az európai eredetű idegen hallgatók sorában rendre a 26., 21., 12., 9. és ismét a 9. helyet foglalta el.

² Ez évben Németország egyetemén 162; technikai főiskoláin azaz műegyetemén pedig 85 magyar hallgató tanult; összesen 247. A német egyetemeken az európai nemzetek közt a 10.; a technikai főiskolákon pedig a 7. helyet foglalták el. Ugyanakkor az összes idegen főiskolások száma 5917 volt. Ugyanekben az 1927-28. tanévben az angol egyetemeken tanuló magyar diákok száma 29, az európai nemzetek közt a 7. helyet foglalta el. Az olasz hall-

mezései néhányan nem fogadják ei s ellene legszámossabban éppen a világpolgári eszméket; valló táborból tiltakoznak. Azt állítják, hogy valaki csak addig diák, amíg valamely főiskolán, vagy egyetemen diplomát nem szerzett s ha magát tovább képz, beiratkozik és éppúgy tanul mint a többi, már nem az.¹ Hogy ez a magyarázat mennyire nem helytálló, azt a magyar nyelv „diák“ szavának elemzése világosan megbizonyítja.² De erre utal az „étudiant“ és „Student“ szavak vizsgálata is, úgyszintén a tényleges „diákegyesületek“ elemzése, valamint a diák-kérdésekkel foglalkozó állami szervek illetékességi köre. Egyszóval a diák-fogalmat saját nyelvünk és az egyetemes európai fejlődés egyképpen a mi szóhasználatunkban értelmezi.³

gatók száma egyezett a magyarokéval. Az idegen hallgatók összlétszáma 5168 volt. Ugyanabban a tanévben az az amerikai egyetemeken 65 magyar diák tanult. Helyük az európai nemzetek sorában a 13. volt. A spanyol hallgatók létszáma egyezett a magyarokéval. Az idegen hallgatók összlétszáma 8932 volt.

³ Az 1927—1928. tanévre vonatkozó adatainkat a *Cooperation Intellectuelle* e. folyóirat 1929, 1. évi., október 15-i számából vettük.

⁴ Franciaország egyetemein tanuló idegen hallgatók összlétszáma a fel nem tüntetett években a következő módon alakult: 1918—19-ben: 6044; 1919—20-ban: 5081; 1925—26-ban: 12,011; 1926—27-ben: 11,729; 1928—29-ben: 14,973; 1929—30-ban: 16,251.

Statisztikai adatainkat, az 1927—28. tanévet kivéve, a francia nemzetnevelésügyi minisztérium Statisztikai Hivatalában (*Bureau Universitaire de Statistique*) gyűjtöttük össze.

¹ V. ö. Párisi Hírlap, 1932 december 21. sz.

² Erre az elemzésre Gáldi László dr. munkatársam volt szíves vállalkozni.

³ A probléma azonban európai síkon is felvetődött. Az Értelmi Együttműködés párizsi osztálya éppen jelenleg foglalkozik e kérdéssel. Az 1935 május 3—4-én tartott *Troisième reunion des directeurs de l'enseignement supérieur* alkalmával kiadói (ronéografált füzet 23. oldalán az E parag-

A Párisi Magyar Diákegyesület megalakulása és első hivatása.

A szentistváni magyar államterület háború utáni szétesése és a társadalmi erők megbomlása, mint ismeretes, a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók vezető egyéniségeiben is megérlelte azt a gondolatot, hogy a régi elveken felépített magyar állam az új szükségleteknek többé még javítgatva sem felelhet meg. Következésképpen gyökerekig hatoló reformokat óhajtottak. Az idősebbek alkotásának e bírálata és a nemzet megmentésére kidolgozott pozitív program voltak tehát azok az ösztönző erők, amelyek az egész magyar ifjúságot táborba szólították és hazánk fiait a nemzeti-keresztény világnézet zászlója alatt harcba indították. E csoportosulások leghatalmasabbjai a „Turul Bajtársi Szövetség“ és a „Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége“ (MEFHOSz) lettek, amelyek alsó tagozatai helyi problémák megoldásával is foglalkoztak. Egyetemes magyar és helyi jellegűek voltak tehát az ifjúsági csoportosulások célkitűzései.

Amikor e két eszmei ágból fakadó hazai főiskolás csoportosulások egyik vezető egyénisége, vitéz Nagy Iván dr. tanulmányai során Franciaországba került, itt az akkori magyarság körében az emigráció tüze szinte minden nemzeti gondolatot elhamvasztott és még eleven erővel működtek azok a nemzetközi tényezők, amelyek országunk szétesését előmozdították. Ilyen körülmények közt szinte parancsoló

rafus egyenesen ilyen címet visel: „La definition de l'étudiant“. E füzet szíves átadásáért és a sok értékes támogatásért ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki dr. Lajti István úrnak, a Cooperation intellectuelle egyetemi ügyosztálya vezetőjének.

erővel jelentkezett egyetemes magyar gondolkodási síkon, hogy a magyar főiskolásokat összekovácsoló nemzeti és keresztény gondolat itt is testet öltjön és megkezdje győzelmes útját. E nagyszerű felismerésből született meg a „Párisi Magyar Diákegyesület“ (P. M. D.) megalapításának gondolata.

Az 1924—1925. tanévben francia állami ösztöndíjjal Parisba került dr. Deák Ferenc, a MEFHOSz külügyi osztálya volt elnöke. Először lazább keretben ő fogta össze az ösztöndíjasokat és az itt tanuló többi magvai' diákot. Ebből a csoportosulásból, mint magból, hívta életre 1925 tavaszán vitéz Nagy Iván a Párisi Magyar Diákegyesületet, mely ideiglenesen mint a MEFHOSz-nak „párisi alosztálya“ működött s vele már akkor kapcsolódott egy másik, a franciaországi magyar diákok strassburgi csoportja is. Egyidejűleg szöbakerült két újabb alosztály létesítése: a Grenobleban és Nancyban tanuló magyar diákok egyesülete. E papíron maradt alosztályok helyett kárpótlást kapott a P. M. D. röviddel utóbb, amikor a „Besanconi és Dijoni Magyar Diákegyesület“ mint a P. M. D. alosztálya 1930—31-ben megalakult. A P. M. D. tehát kezdettől magába foglalta a franciaországi magyar diákság egyetemét s annak képviselőjeként szerepelt.

A P. M. D. párisi magva 1925—26-ban mintegy 62 állandó tagot számolt, 1926—27-ben 89-et, a következő években átlag 50-et, 1930—'31-ben, a menza megalapításának évében, 110 körül járt a tagok száma, azontúl csökkent s jelenleg 40—50 körül ingadozik. A vidéki alosztályok létszáma is változó, Strassburgban pl. 1926—27-ben 20 tagot említenek a jegyzőkönyvek, egyebütt 10—15-öt. Együttvéve tehát a P. M. D. keretébe tartozók számát jobb időkben 150-re, rosszabb gazdasági viszonyok közt 80-ra becsülhetjük. Ez a helyzet azt mutatja, hogy a P. M. D. a Franciaországban tanuló magyar diákságnak körülbelül felét vagy harmadát, a nemzeti gondolat aktív híveinek pedig mintegy 85—65%-át

legalább is névleg kereteiben tartja. Az egyesület ügyeit szívükön viselő diákok száma, hogy úgy mondjam a „fődiákok“, mint minden egyesületben, úgy a P. M. D.-ben is kisebb, évenként átlag 20—25, néha 30. Ezek szabják meg a gondolati irányokat, ezek képezik a kristályosodás magvát évről-évre, nemzedékről-nemzedékre.

A P. M. D. mint a franciaországi magyar diákság autonóm képviselői szerve alakult meg, tisztikarában és választmányában levő diákképviselők állása nobile officium. Az alapszabályok végleges formába való öntése 1927 január 28-án történt meg s a francia hatóságok jóváhagyását megnyerte. Noha az alapszabályokban az egyesület vidéki alosztályairól kimondottan nem történik említés, ténylegesen azok is beletartoztak és ma is beletartoznak az egyesület kereteibe. Az alapszabályok szerint ugyanis: „Rendes tagok lehetnek mindazok a *magyar nyelvű* egyetemi, vagy főiskolai hallgatók, akiket a választmány két régi egyesületi tag ajánlatára rendes tagnak felvesz. Ugyancsak felvehetők rendes tagnak azok az egyetemet, vagy főiskolát végzett egyének, akik tanulmányi úton, vagy kiküldetésben vannak *Franciaországban* s valamely francia egyetem, vagy főiskola kötelékébe fölvetettek.“ A P. M. D. tehát — sem állampolgársághoz, sem városhoz nem kötve — az összmagyarországi franciaországi diákjainak egyesülete, amely a diák szó az imént kifejtett formában értelmezi s él az idősebb bajtársak pedagógiai is értékes közreműködésével.¹

Annak ellenére, hogy az egyesület szinte állandóan irodahelyiség hiányában szenvedett, tízéves múltjában több el nem halványuló fényes emléket őriz: a magyar-francia szellemi kapcsolatok szüksé-

¹ Az egyesületnek megalakulása óta sincs az egyetemhez közel fekvő és teljesen megfelelő helyisége, ahol igazán otthon érezhetné magát. Ez a körülmény természetesen folyton érezte bénító hatását.

gességét Franciaországban először ő fogalmazta meg és igyekezett ennek érdekében a munkát elindítani; ugyancsak a P. M. D. volt az az intézmény, amelyik a magyar diákságnak tanulmányi ügyekben az első felvilágosításokat nyújtotta s a vele kapcsolatos primer funkciókat elvégezte; végül ez az intézmény volt az, amely első missziójának idején embereivel a franciaországi magyar kolónia nemzeti irányú megszervezését a Párizsi Magyar Egyesülettel karöltve elindította. Mint tehát a hazai főiskolás mozgalomban, akként itt is egyetemes magyar és helyi jellegű feladatok megoldásának szüksége egyidőben merült fel.

Mindezt az alapszabályok is kifejezik, melyek az egyesület alapításában fogant kettős céljának elérésére az alábbi módozatokat írják elő: „előadások, összejövetelek, kultúr- és táncestélyek rendezése; a Parisban tartózkodó magyar diákok részére tanulmányi és egyéb természetű felvilágosítások nyújtása; könyvtár és egyéb diákjóléti intézmények létesítése; magyar évkönyv és egyéb ismerető kiadványok megszerkesztése, minden egyéb eszköz, mely céljainak elérését elősegítheti“. A programban tehát a szellemi téren végzendő munka minden egyéb tevékenységet felülmúlt. így volt ez a gyakorlatban is.

Az első évkönyv, az *Almanach des Etudiants Hongrois 1927*, vitéz Nagy Iván dr. szerkesztésében, a két Tharaud elnöklete alatt 300 főnyi hallgatóság előtt lezajlott „Jókai-ünnep“, a „Petit Larousse“ magyar szempontú átvizsgálása, könyvtár létesítése az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ támogatásával, a franciaországi sajtóról való előadás, a magyar sajtó figyelemmel kísérése, a párizsi Magyar Akadémiával való szoros együttműködés s általában „olyan egyéni kapcsolatok létrehozása, amelyek az egyetemi élet által adottakat túlhaladják s azoknál maradandóbbak“, stb. mind ezt bizonyítják. A Párizsi Magyar Diákegyesület utazási irodája (alakult 1926 nyarán), mely ilyen

néven 1931-ig működött, olcsó diákvonatai révén, az ösztöndíjasok szűk körén kívül, a magyar ifjúság széles rétegének adta meg a lehetőséget arra, hogy a francia szellemmel újra közelebbi kapcsolatba kerülhessen. Forgalma évről-évre emelkedett: 1927-ben 167; 1928-ban 317; 1929-ben 700; 1930-ban 1100-an vettek részt az Utazási Iroda több mint két ország távolságra rendezett tanulmányi útjain. A P. M. D. francia útjai révén állt elő az a kedvező hazai légkör, amelyben — a háború után első ízben — meghirdethető volt egy bizonyos franciabarát politikai elgondolás. A P. M. D.-en keresztül bonyolódott le kezdetben a francia és a magyar diákság első közeledése, a bolgár diákokkal való kézfogás, „ismertetése a magyar ügynek, jelenlegi helyzetünk feltárása, államunk kulturális voltának ismertetése, vendégeknek meghívása Budapestre, stb.“ „Mint állandó magyar diákszervezetnek azután automatikusan feladatává vált, összeköttetései révén az újonnan Párizsba érkező magyar diák útbaigazítása tanulmányi téren éppúgy, mint a mindennapi élet kérdéseiben.“ Az egyesület kalauzolta az első ösztöndíjasokat, látta el ajánlólevelekkel, fizette ki a követség meghagyására ösztöndíjaikat, továbbította kérvényeiket, stb., általában mindazt a teendőt végezte kicsinyben, ami egy „Collegium Hungaricum“ munkakörét alkotja, beleértve még a lakásügyek intézését és — szükség esetén — az erkölcsbírói kényes tisztséget is. E széleskörű program és kezdet a párisi magyar kolónia irányában végzett munkával egészült ki, mely éppen a diákegyesület első éveiben kezdett nagyobb tömegben összeverődni s az emigránsok vezetésével szellemileg túlságosan bal felé eltolódni. A P. M. D. munkája a kolónia szempontjából kettős volt: negatív és pozitív. Azzal ugyanis, hogy kereteiben az intellektuális elemeket egyesítette, éppen a legjobban felhasználható egyének bevonhatásától fosztotta meg a forradalmi és nemzetközi színekben mutatkozó radikálisokat. Köz-

vétlen részét pedig akkor vette ki a kolónia munkájából, amikor az alapítási év tagjai sorából három igen kiváló szervező erejű egyént, Ajtay Miklóst, Honti Ferencet és Varga Zsigmondot mind a mai napig terjedő hatállyal a kolónia rendelkezésére bocsátotta.

Ez a széles program, amelynek megfogalmazója a P. M. D. alapító és örökös tiszteletbeli elnöke, vitéz Nagy Iván dr., túlnötte azokat a szokványos méreteket, amelyekben egy-egy diákegyesület működését el szokták képzelni. Ilyen hatalmas programot évről-évre változó emberekkel és rendes költségvetés nélkül csak elkezdni lehetett, de megoldani nem. De ne feledjük el, hogy itt a külföldi magyarság viszonyaiba kell helvezkednünk, ahol a specializálódás szinte kizárt s ahol egy intézménynek gyakran a diszparát dolgok sokaságával kell foglalkoznia. Nem volt akkor még sem Magyar Ház (épült 1928-ban), sem Magyar Tanulmányi Központ (ilyen néven 1933-tól, 1927-től Francia Magyar Egyetemi Tájékoztató Iroda), sem azok a speciális hazai szervek nem alakultak még ki teljesen, amelyek vele e feladatokban osztoztak volna. 1925-től 1928-ig azonos itt a helyzet az utódállamok kisebbségi magyarjainak helyzetével, ezért egyetemes magyar síkon a P. M. D. erőfeszítéseit akkor fogjuk felhíven történeti jelentőségéhez, ha a kisebbségi magyar intézményekhez mérjük. Mert amint a franciaországi magyarság szellemi fejlődése jórésztben azonosnak mutatkozott az elszakított területen élő „külföldi“ magyarság fejlődésével, akként a körükben létrejött intézmények hivatása is rokon volt. Az elszakított területeken a diákegyesületek keretéből nőttek ki s részben még ma is ott működnek a „szemináriumok“, „otthonok“ és „könyvtárak“, ugyanonnan indult el a „falumunka“, a széles néprétegek öntudatosítása.¹ Ugyanígy Franciaország-

¹ V. ö. Debitzky István, *A Kós Ferenc-Kör diákosztályúinak tíz éves története*, id. h.

ban, közelebbről Parisban, kb. 1928-ig teljesen ebben az irányban haladt a fejlődés. A franciaországi magyarság a kisebbségi sors fejlődési törvényei alól a hazai speciális szervek, a Magyar Ház fölépítése és a Franciaországi Magyar Tanulmányi Központ kialakulása után vonta ki magát. A helyi viszonyokat figyelembe véve láthatjuk tehát csak igazán a P. M. D. első programjának nagy horderejét, amelyben voltaképpen le van fektetve az az eszményi cél, melynek érdekében ma már szakszerű intézmények dolgoznak. A problémák összefogása, a munkák kezdetleges megindítása miatt tehát, melynek folytatását az alábbiakban látjuk, a Párisi Magyar Diákegyesület joggal megérdemli, hogy a magyar szellem első várának tekintessék, mely a háború utáni Franciaország szívében fölépülhetett.

Aki a hivataltörténetben kissé is jártas, tudja, hogy milyen viszontagságos sorsnak van alávetve az olyan intézmény, amelynek sem állandó helyisége, sem állandó költségvetése nincs s emellett még tisztikara is hagyományok nélkül működik s szinte évről-évre kicserélődik. Ilyen intézmény volt a P. M. D., amelynek első nagyszerű koncepciója úgyszólván tisztán egy személyhez, az alapító elnök személyéhez volt kötve. A nagy pozíciók, melyeket az első évjárat kivívott, a következő években rendre elvesztek s úgylátszott mintha a P. M. D. végzetes lejtőre jutott volna.

Mióta a Magyar-Francia Egyetemi Tájékoztató Iroda, mint a hazai közoktatásügyi minisztérium párizsi kirendeltsége, ez a hagyományképző, rendes költségvetésű állandó szerv megalakult, tehát az 1927—28. tanévtől kezdve, azóta a P. M. D. „Collegium Hungaricum“-pótló szerepe rohamosan megfogyatkozott. A Magyar Ház fölépülésével és a P. M. D. régibb tagjainak kiválásával a kolóniában játszott korábbi vezérszerep is tarthatatlanná lett. A MEFHOSz is fölvette a francia diákalakulatokkal a közvetlen kapcsolatot és 1928-tól szintén a

P. M. D. közbeékelődése nélkül intézte erre irányuló politikáját. A külföld felvilágosítását meg a Revíziós Liga vette kezébe s Párizsban külön szervet létesített. E specializálódott intézményekkel szemben a verseny felvételének gondolata is irreális volt. A magyar szervekkel szemben a gyenge anyagi erejű P. M. D. nem maradhatott meg „mindenes gazdának“. Ezt a keserű következményt azonban nehéz volt tudomásul venni.

De ezekben a válságos években mégis megcsilant már a P. M. D. tagjai előtt az egyesület új, speciálisan diákjellegű hivatása. Szó került menza létesítéséről, francia nyelvtanfolyamok bevezetéséről és tankönyvekkel felszerelt speciális diákkönyvtár fölállításáról. Mindez azonban csak kis mértékben valósulhatott meg,¹ mert a helyiség megoldatlan problémája, a pénzszerzés állandó gondjai, az egyesületi fegyelem fenntartása és főként az utazási ügyek intézése, teljesen lekötötték az egyesület erejét. E válságos időben maga a választmány állapította meg a keserű igazságot: „Az egyesület vegetál, semmi pozitív munkát nem végez.“² A válságból egyetlen kiút lett volna: elismerni a specializált magyar intézmények, elsősorban a Magyar Francia Tájékoztató Iroda és a Magyar Ház munkakörét és a P. M. D.-nek a változott körülmények közt új hivatást adni.³ Ezen az úton később járni is kellett, de

¹ 1929—30. tanév végén az egyesületnek 16 kötet orvosi könyve volt; az év folyamán 23 ebédsegélyt adott ki; a francia tanfolyamon nyolc diák vett részt; az egyesület tagjai ingyenes orvosi kezelésben részesültek.

² 1928 február hó 2-án felvett jegyzőkönyv.

³ A Magyar-Francia Tájékoztató Iroda, illetőleg a Magyar Tanulmányi Központtól ebben a kötetben külön cikket nem közlünk, minthogy róla a közelmúltban kimerítő közlemények jelentek meg. Szerepét egy ízben röviden így fogalmaztuk meg: „Magyar és francia tudományos, irodalmi és művészeti kapcsolatok ápolására hivatott intézmény, mely Párizs egyetemének szükséges kiegészítő szerve

az egyesület hivatásához képest úgy, hogy függetlenségét megtartsa.

A Magyar Francia Tájékoztató Iroda hirtelen megnövekedett tekintélye folytán a P. M. D. egyes tagjai már 1928 tavaszán úgy találták, hogy a vele való kapcsolatba lépés jelenti a válságból kivezető utat. Ez annál is inkább kívánatos volt, mert az ösztöndíjasok akörül csoportosultak. Az egyesület vezetősége azonban, melyet az utazási ügyek erősen igénybevettek s melyet az 1925—26. évi fényes szereplés emléke erősen faszcinált, a Francia Magyar Tájékoztató Irodában nem a felemelő jóbarátot pillantotta meg, pedig most már az képviselte a franciaországi magyar diákság igazi érdekeit, mert figyelő tekintete a hallgatók összességére kiterjedt. Nagyon jól látott annak vezetője, amikor száznál több gondozatlan diákokról beszélt s amikor a P. M. D.-ről, 1929 áprilisában ezeket írta: „Felszerelésük néhány magyar és francia napilap, pár használaton kívül álló könyv; félszáznál több tagot tart nyilván az ösztöndíjasokkal, tényleges munkára azonban — a téli bálokat kivéve — ezeket nem tudja együtt tartani.“ Tudatában volt az Iroda vezetője tennivalójának is, hogy t. i. a „Collegium

1927-ben alakult s a növekvő szükséglettel kapcsolatban folytonosan fejlődött. Könyvtára jelenleg 8000 kötet művet és folyóiratot tartalmaz.“ „Az intézet legfőbb feladata az, hogy a magyar tudományosság jelen és eljövendő képviselőit a megfelelő francia szakkörökkel személyesen is kapcsolatba hozza és így a két nemzet közt messzemenő szellemi együttműködés alapjait vesse meg.“ „A párizsi magyar intézet másik nagy feladata a Franciaország területén, főleg Párizsban tanuló magyar főiskolás hallgatóság erkölcsi támogatása. Az érdekeltek ugyanis a magyar intézetben mindenféle egyetemi tanulmányi ügyben megkaphatják a szükséges felvilágosításokat.“ *Párizsi Magyar Évkönyv* 1935. A Központ munkakörét legrészletesebben Müller Lipót írta le, *A magyar kultúra párizsi intézete* címen, a Debreceni Szemle id. számában. — A Magyar Ház és általában a Franciaország Magyar Szövetség szerepéről bővebb felvilágosítást nyújt a *Párizsi Magyar Egyesület* 1925—1927 már idézett mű és Molnár Sándor ugyancsak id. m.

Hungaricum“-ok, melyek sorába az Iroda, később a Tanulmányi Központ is tartozott, természetes központjai kell, hogy legyenek a külföldön tanuló magyar ifjúságnak. Ezek a körülmények indították arra, hogy az egyesületbe az újabban elmaradozó ösztöndíjasokon kívül az addig fel nem vett izraelita vallású hallgatókat is beléptette s az egész intézményt a Magyar Házban — mint azidőben annak ügyvezető alelnöke — állandó helyiséghez juttatta, szerény költségvetést is szerevezve neki. Maga pedig ugyanakkor, mint az egyesület főpártfogója, annak tanárelnökévé lett. Látva e kezdődő radikális fordulatot, mely a diákság egyetemes érdekeinek azonban megfelelt, a P. M. D. utolsó régi szellemű vezetősége, mielőtt helyét véglegesen átadta volna, utódaira is kötelező erejű fogadalmat tett az alábbi szövegezésben. „A P. M. D. Választmánya, tudatában annak, hogy a P. M. D. fennállása nemcsak a tagok érdekében fontos, hanem hazafias és nemzeti érdek és tekintve azt, hogy a P. M. D. jelenlegi válságának kedvező megoldása egyelőre bizonytalan, kifejezésre juttatja azon kívánságát, hogy a P. M. D. alapszabályainak megfelelően és céljaihoz híven — a jövőben is minden párt- vagy egyéb befolyástól menten, a Párizsban tanuló magyar ifjából álljon és azok által vezettessen — a legünnepélyesebben kimondja, hogy a P. M. D. önállóságát minden körülmények között és mindenkivel szemben meg fogja védeni.“¹ Ezt a nyilatkozatot utolsó óhajául tekinthetjük a régi programú P. M. D.-nek, mely az 1930. év végén megszűntnek tekinthető. A következő tanévben bevonuló ösztöndíjas vezetőség ugyanis az adott viszonyokkal számot vetve, új elgondolással nyitott utat a következő öt év fejlődésének.

¹ 1928 február hó 13-án felvett jegyzőkönyv.

A P. M. D. mint a franciaországi magyar diákság autonóm szerve.

A P. M. D. újabb öt éves ciklusát rendezett körülmények közt 1930-ban kezdette meg. Mint a Franciaországi Magyar Szövetség tagja, állandó otthonra talált a Magyar Házban¹ és a működéséhez szükséges minimális budgetjét is nagyobbította.² Tanárelnökének személyén keresztül, aki tapasztalatait és befolyását az egyesület érdekében érvényesíti, mentes maradt a megrázkódtatásoktól, mert az ő személyében bizonyos folytonosság is jellemzője lett az egyesületnek.

Míg az egyesület első programja idején inkább a nemzeti nagy célok megoldása felé fordította figyelmét és elsősorban kulturális intézmény volt, addig az újabb ciklusban elsősorban diákszociális intézmény lett, anélkül azonban, hogy alapító elnökének magas célkitűzéseit feledésbe merítette volna. Az 1930—31-es év munkatervének alapelve: „Minden munkát úgy beállítani, hogy annak gyümölcsei a diákság szociális viszonyaiban javulást idézzenek elő, de emellett gondoskodni kívánnak arról is, hogy a népek szellemi versenyében se maradjanak el.“³ Diákszociális és önművelési célkitűzés mellett azonban a franciaországi magyar kolóniáról sem feledkezett meg, mely az ő „falumunkájának“ igazi objektuma. Ezért „állandóan arra törekszik, — olvassuk másutt — hogy a felszaporodott magyar kolónia szellemi szükségletének kielégítésében hozzá méltó részt vegyen. Nemcsak a nemzeti ünnepek

¹ A Franciaországi Magyar Szövetség 1930 november 3-i végzése értelmében a Diákegyesület „hivatalos órák, összejövetelek és tanfolyamok megtartására“ termet kapott. A Szövetség alapszabályainak értelmében pedig, mint tagegyesület, használhatja a Magyar Ház nagytermét és könyvtárát is.

² Előbb havi 800, utóbb havi 1200 frankot kapott. 1934—35-től kezdve ebből az összegből havi 300 frankot külön a mag varországi izr. diákok segélyezésére fordítunk.

³ Párisi Magyarország 1930 december 20-i (IV. évf. 12.) sz.

megrendezésében működik közre a hagyományos szokás szerint, hanem felolvasásokat, előadásokat tart s általában igyekszik a legkülönbözőbb párizsi magyar egyesületek szellemi magva lenni.¹

A P. M. D. működési súlypontjának szociális irányba való eltolódása nemcsak amiatt vált szükségessé, hogy itt Párizsban speciális szervek létesültek, melyek jórészen átvették a diákok által ideiglenesen ellátott feladatokat. Szükséges lett ez az áttájékozódás a folyton erősödő válság miatt is, mely a diákságot sem kímélte meg a dolgozók közös sorsától. Mint a franciaországi magyar munkanélküliség statisztikájából tudjuk, a válság első erős hulláma Franciaországban éppen az 1930—31. év telén köszöntött be. Nagyon is időszerű volt tehát, hogy a P. M. D. vezetősége és pártfogói felkészüljenek a közelgő veszedelemre.

A védekezés első lépése a már 1929—30-ban felvetett menzakérdés sikeres megoldása volt. Mert bármennyire furcsán hangzik is közép európai fülnek, Párizs diákegyesületei nem ismerik a diákasztal intézményt. Itt ugyanis az egyetemi ifjúság kevésbé vagyonos és takarékosabb része az ú. n. „prix fixe“ vendéglőkben szokott étkezni, melyek silányabb kiadásai az osztrák polgári nivójú ú. n. „Mittella“-éttermeknek. A válság súlyosbodásával e prix fixe-es éttermek is drágának és egyben rossznak is bizonyultak, főleg az oly gyenge valutájú ország fiainak, mint amilyen Magyarország is. A párizsi magyar diákok sohasem fogják elfelejteni Kurcz Imre katolikus lelkész nevét, aki Ambró Ferenc követségi ügyvivő és Müller Lipót tanárelnök ügybuzgó fáradozásainak segítségével a diákmenza alapjait megteremtette. A menza előbb a „Kispipához“ címzett vendéglőben, majd 1935-től a „Magyar Csárdában“ nyert elhelyezést és 1930 Karácsony előestéjén nyílt meg. Forgalma rendkívül gyorsan megnövekedett, bizonyosságául szükséges voltának.² Az ebédsegély

¹ Debreceni Szemle, id. sz.

² A megnyitás napjától kezdve az év végéig a menzán

céljaira befolyt összegekből az egyesület híven mindenkori franciaországi szerepéhez, juttatott a mintegy 50—60 főnyi vidéki magyar diákságnak is segélyt, különösképpen Nancyban tanuló szegény testvéreinknek.

A diákasztal állandó működésén túl az egyesület vezetősége a rendelkezésre álló tagok erejéhez képest változó ügyességgel hol táncos teadélutánok rendezésével, hol népművészeti szerepléssel, hol fordítási iroda létesítésével igyekezett magának bizonyos bevételi többletre szert tenni. A szociális téren észlelhető bajokat úgy is igyekezett enyhíteni, hogy az egyetemen használt orvosi tankönyveket kézikönyvtárába beszerezte s ezzel sokakat mentesített azok megvásárlásától. Legújabban alkalmi munkák szerzésével is foglalkozott, melyeknek legkülönbözőbb fajtáival találkozunk.¹ E munkavállalatok során a diákegyesület mindennapi kapcsolatai szorosabbá váltak a kolóniával, az ő „falujával“, és — lévén „a nyomor senkinek sem privilégiuma“ — mintha ezen az úton az egyesületi tagok sorsközösségi tudata világosabbá, nemzeti érzésük pedig mélyebbé vált volna.

Miközben a diákegyesület hősei a kenyér kemény

6000-nél több ebédet szolgáltak fel. 1931 áprilisában 1345-öt. 1931—32-ben naponként átlag 40 diák ott étkezett. 1932—33-ban 6477 ebédet, 1933—34-ben naponként átlag 30 ebédet, 1934—35-ben pedig április végéig 3441-et tálaltak fel. A kérvényezők száma folyton növekszik; 1931—32-től kezdve a rászorultakat az egyesület nem tudja ki-elégíteni, havi 30 ebéd helyett fejenként csak 15—20-at oszthat ki, de azt is csak azoknak, akiknek havi jövedelme — a korábbi 750 frank maximális nívóról — legalább 300 (I) frankra szállt le. A nyomor ma óriási, s minden képzeletet meghalad.

¹ Ezeknek az alkalmi munkáknak a természetére az alábbi példák szolgálhatnak tájékozássul: magyaros varrottasok, hímzések árusítása, autómosás, reklámcédulák osztogatása az utcákon, tapétaragasztás, cukorkaárusítás, mosogatás, takarítás stb. A diákok végezte munkára l. Kovács József közölt cikkét és *Institoris Magyar diák Párisban* c. közleményét a Széphalom 1933. 41 sk.

harcát vívják, nem felejtik el pillanatra sem, hogy ők a napi penzum elvégzése mellett még a magyar kultúra külföldi képviselői is, akikre ezen a címen bizonyos munkatöbblet hárul. Megjelennek tehát az egyesület képviselői mindazokon a Közép- és Kelet-Európát illető tipikusan francia vitaestéken, ahol a megszentelt magyar igazságot idegen diáktársak előtt védelmezni kell. S itt főleg az ösztöndíjasok segítségével nem egy megérdemelt sikert arattak. Munkájukban nagy segítségükre van a Magyar Tanulmányi Központ gonddal összeválogatott könyvtára, amelyet újabban a T. E. Sz. ajándékaéppen saját használatukra szóló két magasszínvonalú folyóirattal, a Magyar Szemlével és a Nouvelle Revue de Hongrieval, azonkívül két hetilappal, egy egyetemi közlönnnyel, a külföldi magyarság sorsát is szemmel tartó Nemzeti Figyelővel, a francianyelvű Gazette de Hongrieval és a Magyar Egyetemi Híradóval egészítették ki.

A P. M. D. kulturális hivatása terén az ügyis nehézkesen végzett diákkülföldi kapcsolatok elvesztéséért bőséges kárpótlást nyert népművészeti program felállításával, a Renaissance Francaise nemzetközi munkájával kapcsolatban. Az évről-évre megisméltlődő nagy bemutatókon ugyanis, ahol az egyes nemzetek népviseletét, zenéjét és táncait csodálhatjuk meg, húsz-huszonöt nemzet között a magyarság színeit a P. M. D. ifjúsága hordozza végig a napos Riviérán, Paristól Nizzaig, Grenoble-tól Vichyig és Lyonig. Csak aki velük együtt járt, láthatta fényes ruháikat és megcsodálta pengő sarkantyújukat, csak az tudja megítélni, mit jelent nemzeti szempontból a P. M. D. egy-egy ilyen kirándulása, mely a résztvevők látókörét szélesebbé, magyarságukat pedig magyarabbá teszi. Büszkék lehetnek saját fajukra diákjaink, amikor Nizza város polgármestere úgy emlékszik meg róluk: „Ce sont les Hongrois qui me laissent le meilleur souvenir“.¹

¹ Az egyik délfraanciaországi út leírását Takáts Ödön élénk visszaemlékezéseiben alább olvashatjuk. A P. M. D.-

Ugyancsak állandó jellegű kulturális és nemzeti munka a P. M. D. „falumunkája“, amit az el őrebocsátottakból jórészt már úgyis ismerünk. Itt csak arra mutatunk rá, hogy a jelen kötet ennek a munkának szerves része, a szükséges „feltérképezés“, amely a jövő évjáratok számára kijelöli munkásságuk irányát.

E rövid áttekintés is meggyőzheti az olvasót arról, hogy a külföldi magyar diákegyesületek egyik legfontosabbika, ha ugyan nem a legfontosabbika, a fennállásának tizedik évfordulóját ünneplő Párizsi Magyar Diákegyesület, a franciaországi főiskolás magyar ifjúság e nemzeti gondolatokban fogant díszes testülete.

A P. M. D.-től szervezetenként különböző franciaországi magyar diákalakulatok is kapcsolatban vannak e főegyesülettel, mert vagy szorosán együttműködnek vele, vagy pedig következetesen támadják. A semleges magatartás talán csak egy diákegyesületnek volt kiváltsága, amely azonban ma már nem működik. A P. M. D. ugyanis sohasem volt megtestesítője semmiféle *actio privata*-nak, sem *religiosa*-nak, hanem mindenkor az *actio hungarica* letéteményese volt.

Innen van az, hogy benne kitűnő munkaalkalmat találtak azok az izraelita vallású honfitársaink is, akik ennek a mozgalomnak mindenek felett való elsőbbségét elismerték. Hogy az izr. vallású nemzeti érzésű hallgatónak a P. M. D.-tel való szerves kapcsolatuk idővel mégis felbomlott, annak nem annyira ideológiai, mint inkább folyvást megújuló gyakorlati súrlódások voltak okozói. Ezek legfontosabbika kétségtelenül a segélyezés kérdésének rendezetlen adminisztrációja volt, mely a P. M. D. számára lehetetlenné tette az ellenőrzést. így az 1934—35. tanévvel újra visszaállt az eredeti helyzet: a P. M. D.-ben csakis keresztény magyar hallgatók maradtak.

nek van egy alakulóban lévő népviseletgyűjteménye, amely azonban kiegészítésre szorul, noha néhány szép öltözetet is tartalmaz.

Ezzel egyidejűleg a „Párisi Magyar Zsidók Központi Irodájának“ (alakult 1933) vezetése alatt rendes egyesületi életet kezdett a korábban inkább csak papíron meglévő *Párisi Magyar Zsidó Diákegyesület*. Ez az egyesület „magyar-zsidó szellemi közösségben egyesíti“ Paris izraelita diákjait és azok szociális gondozásával foglalkozik. Miként a keresztény diákok, saját táborukban ezek is „résztvesznek a párizsi magyarság egységes kiépítésében“. Az egyesület a franciaországi magyar diákok hivatalos pénztárából évi 3600 frank külön támogatást kap. Jelenleg itt működnek a P. M. D.-ben régebben bentvolt nemzeti érzésű izr. honfitársaink is, akik legtöbbször szeretettel gondol vissza az *actio hungarica* régebbi tűzhelyére.¹ A P. M. Zsidó Diákegyesület szellemét tehát megnyugtatónak, az intézmény fenntartását pedig kívánatosnak tarthatjuk.

Szorosan együtt működött a P. M. D.-tel a *Magyar Népművészeti Bizottság* (1933), mely voltaképpen annak egyik célja érdekében létesült, feladatául tevéen az egyesület ruhatárának kibővítését tekintélyes férfiak segítségével. Szó volt egy *Comité de Patronage des Etudantes Hongrois* létesítéséről, mely francia mintára a diákok szociális ügyeivel törődött volna. Ez a gondolat később, 1934 jan. 15-én, „a diákság érdekeinek hatékonyabb támogatása céljából“, *Franciaországi Magyar Diákok Barátainak Szövetsége* néven meg is valósult. Főfeladatául azt tűzte ki, hogy

¹ Idézzük B. M. kollégánk P.M. D.-hez intézett búcsúzóleveléből (Milano, 1934 február hó 7.) az alábbi sorokat: „Miután a párizsi fakultást elhagyom, ezennel tisztelettel lemondok a P. M. D. jegyzői tisztségéről. Nem történhet ez meg anélkül, hogy legmelegebb köszönetemet ne fejezzem ki mindazoknak, akikkel szerencsém és örömöm volt több éven át az Egyesület kebelében együttműködni. Kívánom, hogy ez az év sikerekben és eredményekben gazdag legyen az Egyesületre nézve.

Befejezésül pedig ünnepélyes ígéretet teszek arra, hogy ha valaha olyan helyzetbe kerülök, hogy akármilyen formában segítségére lehetek a P. M. D.-nek, legkedvesebb kötelességemnek fogom tekinteni, hogy ezt a legnagyobb mértékben tegyem.“

„a franciaországi magyar diákság összes hivatalos eredetű anyagi javainak felosztását is végezze“, összhangban a P. M. D. eddigi gyakorlatával. Ezt a tervet azonban nem tudta megvalósítani, minthogy az izr. vallású hallgatók segélyezését nem tudta kezelésébe venni, sem pedig a helybeli volt P. M. D. tagokat — legalább is a mai napig — célja érdekében összefogni. Így jelenlegi formájában inkább csak papíron lévő intézmény. Elgondolásában a *Volt Franciaországi Magyar Diákok Szövetségének* tényleges tevékenysége sem lett volna más, mint a P. M. D. ellenőrzése,¹ minthogy ezek a tervezett vagy létrejött egyesületek többé-kevésbé csorbították volna a P. M. D. autonómiáját s az egyesületjelenlegi helyzeténél sokkal inkább adminisztratív géppé süllyesztették volna, azért ezekkel a P. M. D. inkább csak udvariasságból dolgozott együtt. A P. M. D. egyik oldalhajtása volt a *Magyar Francia Diákegyesület* (1933), melynek bélyegzőjén úgyszólván még az első festék sem száradhatott meg, egy deficittel végződő bál után máris megszűnt. Oldalhajtásnak tekinthetjük a *Párisi Magyar Katolikus Akadémikusok Körét* is (1934 I. 30.), melyben a P. M. D. katolikus tagjai, karöltve a régi diákokkal, a lelkes vezetője alatt hitéletük elmélyítése céljából katolikus szempontból vizsgálják a mai kultúra egyes problémáit. Programjába vette még a katolikus francia egyesületekkel való kapcsolatok létesítését és kezdetben a katolikus diákok szociális megsegítését is. Ez utóbbi tervét elejtette, nem akarván a P. M. D. ilyen irányú működését csorbítani, és így a franciaországi magyar diákok nemzeti táborába a hazai viszonyok közt is ártalmas felekezeti tagozódást megvalósítani.² Az *Association des Etudes Internationales*

¹ L. az első szövetség alapszabálytervezetében a 11., 13. f), 13. g) és 14. c) paragrafusokat és az Art. II. paragr. 4., ahol céljáról ez áll: „de préter son concours au Centre d'Etudes Hongroises en France.“ A túlságos hivatalos jelleg a VI. paragrafusban is kidomborodik.

² Céljairól bővebben felvilágosít a párisi *Katolikus Tudósító* 1934 januári száma.

diákegyesület került még szorosabb kapcsolatba a P. M. D.-vel. Ennek a politikai célzatú nemzetközi diákszervezetnek igazgatótanácsában tízéves fennállása alatt szinte minden évben, elnöki székében pedig három éven keresztül ült P. M. D.-beli magyar diák.¹

Távolabbról érinti a P. M. D.-t s a franciaországi magyar diákság szervezkedését az *Association des Etudiants de Transylvanie* nevű erdélyi diákegyesület, melynek létrejöttében speciális román viszonyok működtek elsősorban közre. Főként izraelita vallású erdélyi diákok szervezete ez, akik között természetesen sok a magyarnyelvű, s akikhez mindazok a román nemzetiségű szegénysorsú erdélyi diákok is csatlakoztak, akik a baloldali és nacionalista oláh diákegyesületekben nem tudták magukat jólérezni. Főcélja ennek az egyesületnek a szociális segítség és a hazai kormánynál bizonyos „revandikációk“ keresztülvitele. Mint a három-négy egyesületbe szétforgácsolt romániai diákok alakulatai általában, úgy ez az intézmény is munkaképtelen volt s másfél évi tengődés után meg is szűnt.²

Az Erdélyi Diákegyesület átvezet bennünket a baloldali magyar diákcsoportosulás legélénkebbjéhez, az *Union Fédérale des Etudiants* (U. F. E.) magyar alosztályához. Ez az alosztály az 1934 februári francia események hatása alatt, „az antifasiszta harc jegyében“ ismét nagyobb cselekvésre szánta el magát s „Szegény diák“ címen gépirással sokszoro-

¹ Az 1927—28. évben Perlaki Somogyi Gyula, aki egyidejűleg a P. M. D. elnöke is volt, majd kettős elfoglaltsága miatt utóbbi tisztétől 1928 február hó 2-án megvált; az 1931—32. évben Illyasevics Illés volt az elnök, nizzai utunk egyik irányítója; 1932—33-ban pedig Kemény Árpád, aki a jelenleg a Parisban megjelenő *Le Danube* szerkesztője. Az *Association des Etudes internationales* fennállásának 10. évfordulóján, 1933-ban, Kemény Árpád szerkesztésében tanulságos *Annuaire-t* adott ki, Paris, Ed. Internationales.

⁸ L. a „Szegény diák“ 1. számának „Az Erdélyi Diákegyesület“ c. cikkét.

sított lapot indított. A lap az első számnál tovább ugyan nem jutott, de ez is kellő világossággal megmondja mi is az az „U. F. E.“. „Az U. F. E. az egyetlen franciaországi diákszervezet — olvassuk ott —, amely a diákság egységesítését céljául tűzte ki, amely a numerus clausus elleni harcot a diákság antifasiszta harcának nemzetközi síkjára helyezi. Az egyetlen szervezet, amely egyforma harcot vezet a keresztény-nemzeti' jelszó mögé bújt antiszemitizmus (értsd P. M. D.), a 'zsidó önértet' néven hangoztatott gheztószellemű szektarizmus (értsd P. M. Zs. D.) ellen.“ Továbbá „az U. F. E. a diákság egyetlen szervezete, amely a tudományok materialista szemlélete alapján állva, a természet és történelem jelenségeinek objektív kutatási lehetőségeiért küzd“. Ami a magyar alcsoport speciális létjogosultságát megadná, az szinte szószerint a P. M. D. programjából való átvétel: „Az önálló diákmenza megteremtése, a segélyezések egységesítése. Ezeknekáproblémáknak megoldása elé gátat állít a diákság vallási és nemzetiségi (értsd állampolgári) alapon való szétdarabolása. Az egyik egyesület 'keresztény', a másik 'zsidó', a harmadik 'erdélyi' alapon szervezkedik, szétszaggatva a diákságot és megbénítva akcióképességét.“

A magyar U. F. E. egész tevékenysége úgyszólván abban merül ki, hogy a P. M. D. elpusztítására törekszik. Mióta a gazdasági válság a franciaországi magyar diákság körében nagyra nőtt s mióta vele párhuzamosan a P. M. D. programja szociális irányban kimélyült, tehát az 1930—31. tanévtől kezdve, azóta évről-évre változó taktikával folyton annak megrontására tört. 1930—31. őszén pl., amikor még az U. F. E. magyar csoportja több tagot számolt, idegen nemzetiségű elvtársai segítségével a tettelegességet is megkockáztatta.¹ A kapott lecke azonban egyszersmindenkorra szólt. 1931—32-ben az egyesületet meglepetésszerű gyors beiratkozással és szavazással belülről igyekeztek felborítani. Az elkövetkező

¹ V. ö. e kötet 28 l.

évben sajtó útján próbálták a P. M. D.-t lehetetlenné tenni.¹ 1933—34-ben külön szervezkedéssel igyekeztek célhoz érni, a jelen iskolai évben pedig mintha a „független kolónia“ vezérkarába óhajtanának jutni, ahol egyébként tárt karokkal fogadják őket.² Hogy miért támadja az U. F. E. a P. M. D.-t, annak magyarázatát e két egyesület általános szellemi irányában rejlő ellentét maga is eléggé megmagyarázza. De közelebbi mozzanatok is vannak. Mindjárt 1930—31-ben az, hogy a fölélnkült P. M. D. nagyobb számban vonta magához annak a tábornak embereit, amelyből az U. F. E. legfőképpen rekrutálódik: az izraelita vallásúakat. Sőt egyes volt U. F. E. tagok is elhagyták az egyesületet, amelynek ereje így csökkent. A P. M. D. — és újabban a P. M. Zs. D. — megsemmisítése vagy bevétele, tehát élet-halál probléma a magyar U. F. E.-re. Legjobb volna számukra természetesen az egyesület vezetését megkaparintani, mert akkor azt „nemzetközi szellemmel“ tölthetnék meg és alkalom nyílnék a franciaországi magyar diákság mozgalmát a bankzárlat és a numerus clausus elleni mozgalommá kiszélesíteni.³ Ebben a tekintetben is együtt dolgoznak „a numerus clausus ellen küzdő bécsi diákok csoportjával“, melynek híreit és memorandumait ők is ismerik.⁴ Az egész U. F. E. mozgalom magyar ágának nem sok a kilátása addig, amíg a P. M. D. folyton erősödő irányát megtartja és a P. M. Zs. D.-tel együtt a párisi fakultások összes magyar diákjait előbb-utóbb kereteibe olvasztja. Ezt az

¹ V. ö. Párisi Hírlap 1932 december 24. és 1933 január 14., Párisi Futár 1933 január 1. stb. és a rájuk megjelent P. M. D. válaszokat a következő számokban.

² „A nyelv és kultúra közösségének alapján álló és semmiféle nemzeti színezettel nem bíró“ egységesített „független kolónia“ szempontjából „különösen a kulturális csoport eredményes működése végett feltétlenül szükséges a diákok, általában a szellemi foglalkozásúak bevonása“ írja a Párisi Hírlap 1935 április hó 13-án. (VI. évf. 15. sz.) A meghívást az 1935 április 20-i (VI. évf. 16. sz.) megismétli.

³⁻⁴ Párisi Hírlap 1933 január 14-i száma.

U. F. E. vezetősége is tudja, ezért javasolja idestova másfél éve az összes párisi magyar diákegyesületek fúzióját, közös menza megteremtését. Javaslat, amit a P. M. D. nemzeti alapon rég gyakorlati valósággá tett.

Áttekintve a számos franciaországi magyar diákalakulatot, könnyű eddigi fejlődésükből megállapítani a szükséges következtetést: csak egy szervezetnek van jövője és létjoga, a nemzeti alapon működő Párisi Magyar Diákegyesületnek.¹

A sok nehézség közt is eredményesen kibontakozó és virágzó P. M. D.-nek kulturális irányban a „falumunkán“ kívül még egy sajátos problémaköre van, amelynek említése nélkül nem lenne teljes a róla rajzolt kép, ez a kisebbségi kérdés. E probléma körüli lassú munkája más belső tevékenysége mellett megfelel az ő „szemináriumának“. Amaz egyszerű tény következtében ugyanis, hogy ebben az egyesületben politikai szempontból kétféle eredetű: kisebbségi és önálló államisággal rendelkező diákok találkoznak, önmagától vetődik fel a nemzeti kötelesség megfogalmazásának szükségessége kisebbségi és önálló magyar viszonylatban egyaránt. E tekintetben az elmúlt évek fejlődése rendkívül sok tanulságot rejt magában, mert kicsinyben látható itt szinte mindaz, ami a mesterségesen szabott határokon innen és túl a szellemi élet terén nagyobb síkon játszódik le.

Emlékszünk rá élesen, 1930-ban kisebbségi testvéreink előtt részben még úgy állt a magyar nemzetiség problémája, hogy hívek-e a szentistváni állameszméhez, avagy nem. Az erősebb létszámú erdélyi kisebbség zöme azonban már ekkor „transzilvanista“ volt, a felvidékiek jelentékeny része pedig megbarátkozott az új politikai adottságokkal. A tran-

¹ Nem beszélünk a különféle délszláv és csehszlovák diákegyesületekben, valamint a román alakulatokban lévő magyar nemzetiségű diákokról, akik száma alig jelentős; amennyiben valami statisztika-szerep jut nekik, azt úgyis csak a magyarul beszélők, de nem a magyarul gondolkodók játsszák.

szilvanisták, meg a „sarlósok“ is a hazaitól független szellemiségről álmodtak s területi Trianon után kulturális Trianont készítettek elő. E mozgalmakat akkor sokan rossz szemmel néztük, mert az erők szétforgácsozását csak növelték. Ma szerencsésen már túlvagyunk legalább is itt Franciaországban, ezen a kezdetleges öncélúság felé törekvő állapoton. Mából visszaneézve azért megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy e különködésnek is megvolt a maga nemzeti értelme, mert hozzásegítette a leszakadt magyar államtesteket új hivatásuk öntudatosításához. Ma már közös az a meggyőződés, hogy csak egy magyar kultúra, csak egy magyar nemzetiség létezik, amelynek megvédése adott viszonyok között minden kisebbségi embernek is szent kötelessége. A kisebbségek megértik ma, hogy az ő élet-halál küzdelmük is ezzel a formulával adódik s hogy ennek a legfőbb célnak értelmében kell az új politikai fennhatóság alatt is berendezkedniük. Nagy politikai nyilatkozatokat, az államterület megváltoztatására vonatkozó hangos kijelentéseket, amelyekkel úgysem segíthetnek helyzetükön, ma már ritkán tesznek. Óvatosságuk ma már annyira automatikus, hogy a revíziós kérdésre már nekünk is úgy felelnek: „Hiszen úgyis tudod, hogy mi ebbe az ügybe nem szólhatunk bele, más feladataink vannak.“ Paris racionális és kritikai tartalmú műveltsége ezen a téren nagyszerűen megértette velük feladatukat, „toujours y penser, jamais n'en parier“, s talán ez az egyik legnagyobb plusz, amit a P. M. D. szemináriumából magukkal visznek hazájukba.¹

Más a csonkaországiak jól értelmezett nacionalizmusa. Kisebbségi testvéreiket ők is inkább megérteni akarják, a közös munkaterületet keresik, semmint céltalan kijelentető politikát üznek. A csonkaországi diák is megismeri itt a kisebbségi magyar sorsot és tudja, hogy kollégája úgy cselekszik egyetemes ma-

¹ Ezekre bővebben l. Mikó Imre cikkét, aki szakemberre valló alapos vizsgálatban tárgyalja e kérdést.

gyar érdek szerint, ha elsősorban önmagával és kisebbségével foglalkozik. Belátja a csonkaországi diák, hogy a kisebbségi kérdés kisebbségi szempontból elsősorban emberek kérdése, nem pedig a földé, vagy területé. Tudja azt is, hogy ott nem lehetnek olyan specialisták, aminőkkel mi büszkélkedhetünk. Nem veszi zokon, ha elszakított testvéreink bennünket kissé éleesebben bírálgatnak társadalmi rendszerünk miatt, mely amonnan, a „dekapitált“ társadalom szintjéről túlságosan is hierarchizáltak tűnik fel. Az igazságot ezért megszívleli maga is és az oktalan cirádák eltüntetésére, európaibb magyarságra törekszik, elérni emberségben és kultúrában a kisebbségek által is óhajtott eszményien magas célt. Megértve a kisebbségi nacionalizmust, a csonkaországi annál jobban látja az őhöz, a független magyar állam fiához illő nemzeti gondolat reális tartalmát: népének dunai helyzetéből, számszerű erejéből és történelméből fakadó nagy rendeltetést. Átérti azt, ha a kisebbségi testvéreinek nincs idejük speciális irányban dolgozni, akkor reájuk hárul az ilyen feladatok elvégzése. Illenek az ő eszmecseréjükből megtermékenyült gondolkodásra Ajtón Miklós szavai: „Magyarországra a kemény és erős hátvéd, a boltozatokat tartó oszlopok építése, a falanxba tömörült nemzeti erők irányításának szerepe vár. A vérző erdélyi lélek pedig csóva legyen a magyar égen.“¹ A P. M. D.-ben tehát a csonkaországi diák nem áll idegenül szemben kisebbségi sorsból való testvérével, sem fordítva. Itt öntudatlanul is valami nagy lelki egyensúly van kialakulóban, mely a célok meglátásában és rendkívül éles felismerésében jut kifejezésre. Valamennyien elérkeznek az öncélú magyarság gondolatához és a hozzá vezető útnak, az actio hungaricanak megpillantásához. Igaz tehát a P. M. D. valamennyi tagjára Hankiss János találó megállapítása, amit egy másik párizsi ifjúsági sereg-

¹ Ajtón Miklós, *Erdély és Magyarország*, Budapesti Hírlap 1935 április 19. (LV. évf. 90 sz.).

szemle alkalmával tett: „Szaktudományuk szoros útjai itt mind beletorkollanak a nemzetén való segítség, a lelkes tanácsadás, a komoly prófétálás széles terébe.“¹

Új feladatok előtt.

Ha e széles program és az elvégzett munkák e nagy sokasága ellenére is, amely nem sok diákalakulatnak jut osztályrészül, újabb feladatokról beszélünk, azok inkább kiegészítő jellegűek és a már hagyományossá váló ötévenkénti számvetésből erednek. Mert a diákság politikájának, hogy így fejezzem ki magamat, szintén alkalmazkodnia kell a folyton változó helyzethez, ha az ifjúság nem akar eszközszerű játékvá lenni valamely hatalmasabb szervezetnek.

A múlt tanulságai alapján — nézetem szerint — a diákegyesület mai feladatainak egyik legsürgősebbike első koncepciójához annyiban visszatérni, hogy kereteiben — megfelelő módon — elsősorban a jelenleg is Franciaországban tartózkodó volt P. M. D. diákokat is elhelyezze és az egyesület érdekében eddig kifejtett jótékony közreműködésüknek szélesebb lehetőséget adjon. Ez annyival is inkább kívánatos, mert e keretben a Párisi Magyar Akadémiával, a Magyar Házzal és a Magyar Tanulmányi Központtal karöltve végzendő munka, a P. M. D. „falumunkája“, sokkal eredményesebben volna megoldható, lévén emez intézményekben mindenütt régi diákegyesületi tag. Ez a megoldás véglegesen rendezné azt a ma is függő kérdést, aminek érdekében tett kísérleteket föntebb említettük, t. i. a P. M. D. évjáratokkal gyakran megszakadó folytonosságának kérdését és az ebből eredő néha nem elég hatékony autonóm ellenőrzést.²

¹ Debreceni Szemle id. sz. 162 l.

² 1934 április hó 7-én írja az egyik főtisztviselő e jellemző sorokat: „Tisztikaraink és tagjaink rövid párizsi tar-

Második, tovább nem halasztható kérdés az egyesület helyiségének kérdése. Azzal ugyanis, hogy a Magyar Ház irodahelyiségekkel és lakásokkal is túlszűfolt intézménnyé alakult át, a P. M. D., a Magyar Ház legelső tagegyesülete, a régen nagy szabadsággal használt helyiségéből kiszorult. A jelenlegi provisorio modo megoldás munkásságát csak akadályozza. E téren a legjobb megoldás bizonyára az volna, ha a diákegyesület egész fölszerelésével együtt az egyetem tőszomszédságában lévő Magyar Tanulmányi Központban nyerhetne elhelyezést. Kapcsolatai úgyis ezzel a legélénkebbek, főleg szeminárium munkássága révén. De erre a megoldásra utal az a körülmény is, hogy a „Collegium Hungaricum“-ok már elgondolásuk szerint is természetes központjai kell, hogy legyenek az összes egyetemi természetű csoportosulásoknak.

A Tanulmányi Központban való elhelyezést teszi kívánatossá az a szempont is, hogy összes komoly diákjainkkal foglalkoznunk kell nemzeti öntudatosítás céljából. Miként a kolónia lelkésze a Katolikus Akadémikusok Körében nagyon helyesen rámutat a vallási szempontra, úgy nekünk világiaknak lépten-nyomon őriznünk és mindig jobban fejleszteniünk kellene a ránkbízott fiatal lelkekben a nemzeti öntudatot, korunk e mindent fölülmuló ismertető jegyét.¹ A nemzeti öntudatosítás kérdése-

tózkodása miatt nincs meg a szükséges folytatólagosság, amely egyesületi életben nélkülözhetetlen. Ezért majdnem minden új vezetőségnek nagy munkával át kell tanulmányoznia az egyesület múltját, hogy tiszta képet alkothasson magának az egyesület működéséről, kapcsolatairól, stb. Ez természetesen nem sikerül mindig száz százalékig és így ebben az esetben is fáradozásaink dacára se tudtuk a multbani működés dokumentációját teljesen összeállítani...“

¹ Nemzeti öntudatosításra Franciaországban különösen nagy szükség van, mert diákjainkat itt nemcsak a kolónia sok kísértése és az U. F. E. ellen kell megvédenünk, hanem gyakran bizony a francia diákkörnyezet túlságos befolyásától is. „On n' imagine pas — írja egy francia — a quel point les jeunes gens manquent d'idéal: „jouir et

vel kapcsolatos a másik nemzet — jelen esetben a francia nemzet — megismerése is. E feladatot a Magyar Tanulmányi Központ is programjába vette. Ez az intézet ugyanis „a magyar kutató számára megkönnyíti a francia gondolkodás, tudományosság és művelődés közvetlen megismerését, a francia gondolkodásba való belekapcsolódást stb.“¹

A franciaországi magyar diákok autonóm szervezetének megerősítésére a tanulási szabadság megvédése érdekében is szükség van. Mióta ugyanis a francia szellemi élet citadellájáról, a Sorbonne-ról is kiszorulóban van a liberális szellem s helyét a különféle néven szereplő és fasiszmusban gyökerező nemzeterosztó gondolatok foglalják el, azóta az idegen diák kérdése a legkülönbözőbb formában állandóan napirenden van.² Ki tudja mire lehet még

arriver', tel est, semble-t-il, le but de leur existence; Fexamen, le cinéma ou l'amourette, voilà, je crois, l'essentiel de toutes les conversations qui se chuchotent au long du jour dans la Bibliothèque de la Sorbonne.“ Henri Roumieux, *Enquete sur les raisons actuelles de l'incroyance* cikksorozatban a Sorbonne és az Ecole Normale Supérieure-re vonatkozólag a *La Vie Intellectuelle* 1935 III. 10. sz-ban (VII. évf. XXIV. kötet 2 rész.), 183 l. Teljesen megerősíti ezt Kovács József vizsgálata is. A nemzeti öntudatosítás azért is fontos, hogy a magyar ifjú nemzetének álláspontját védelmezni is tudja, ha erre az ú. n. 'conference contradictoire'-okon szó kerül.

¹ E kötet nyomtatása közben az a kedvező fordulat állt elő a helyiség kérdésében, hogy az Egyesület a Magyar Házban szobához jutott, hála Dobai-Székely Andor, a Magyar Szövetség elnöke megértő pártfogásának. A Tanulmányi Központban pedig, mint régebben is, továbbra tarthatók tudományos megbeszélések és egyéb komolytárgyú összejövetelek, Müller Lipót dr. igazgató szíves jóvoltából.

² Miként a német fasizmus a zsidókban találta meg a nemzetbomlasztó erőket és kiküszöbölésükre tört, a francia totális nemzeti gondolat az idegenek ellen fordult s azok eltávolításától várja a nemzet regenerációját. Ennek során szorultak ki legutóbb a román diákok az állami diplomára jogosultak közül s ennek során nem szavaznak többé az idegen diákok a fegyelmi bizottságok megválasztásában. Mind nagyobb és nagyobb lesz a francia és nem-francia egyetemi polgár közt a különbség, melyen át egy idegenek

jó — talán nagyon is hamar — ezzel kapcsolatban a P. M. D., melyen át a többi idegen diákegyesülettel is kapcsolatban vagyunk? Ezek a mozzanatok indokoltá teszik azt az óhajt is, amit a zürichi magyar diákegyesület még 1931-ben kifejezésre juttatott, hogy t. i. a külföldi magyar diákegyesületek egymással is szoros kapcsolatba lépjenek, a hazai központtal, a MEFOSz-szal való kapcsolaton túl.¹ Fejtegetésünk Végén,, a múlt és jelen helyzet feltárása után, a jövő körvonalainak ismeretében úgy hisszük, eléggé indokolt dolog a P. M. D. nagy hivatásáról beszélni, mely a szokványos külföldi diákalakulatok jelentőségét messze fölülmúlja. Ennek az egyesületnek védelmezése és támogatása erkölcsi kötelességünk, mert minden vele tett jócselekedtünk egy lépés ama nagy út felé, amelyen a mi nemzedékünknek s azon át az egész nemzetnek előbb-utóbb mégis csak járnia kell.

Dr. Baráth Tibor.

elleni numerus clausus, a 'numerus gallicus' is előreveti árnyékát. A hangulatra nagyon jellemző H. Roumieux idézett cikke, amelyben egyebek közt ezt is írja: „A la Sorbonne il faut encore tenir compte de l'élément étranger, dont on ne saurait exagérer la funeste influence tant au point de vue religieux et moral, -et j'ajoute, funeste surtout pour les jeunes lilies/' La Vie Intellectuelle, id. h. 182 1. Ebbe a kategóriába azonban egyetlen P. M. D. tag sem sorolható.

¹ Célszerű lenne, ha a Magyar Egyetemi Híradó nagyobb figyelmet fordítana a külföldi magyar diákegyesületek mozgalmára is és az így gazdagított tartalmú lapot több tiszteletpéldányban kiküldhetnék.

A diák szó múltja és jelenje

A pozitivista nyelvészek sokáig némi tartózkodással kezelték azt a közkeletű metaforát, hogy a szavak születnek, élnek és meghalnak. Sokáig lekcicsinyléssel emlegették Darmesteter alapvető jelentéstani művének biológiai metaforáját,¹ ma pedig az a helyzet, hogy Vendryés csaknem ugyanakkor tart előadást a szavak haláláról a párizsi „Société de Linguistique“-ben, mikor a kiváló magyar nyelvész, Balassa József is felveti ugyanazt a kérdést a „Magyar Nyelvőr“ hasábjain.² A nyelv élete, a szavak élete ismét tudományos értékű tényné emelkedett, természetesen a mai idealisztikus és lélektani hajlandóságú nyelvészet megfelelő átértékelésében.

Ezúttal egy olyan szóval, olyan kifejezéssel foglalkozunk, melynek vitalitása igen ellenálló, melynek sorsa több mint ezeröttszáz éven át végigkísérhető a különböző európai nyelvekben. Arról a szóról beszélünk, mely a Diákegyesület nevében is szerepel s melynek értelmezése körül manapság sok ingadozás és bizonytalanság merült fel. A jelen nyelvi tényei, főleg, ha kultúrszavak jelentésköréről van szó, többnyire a múltban nyerik magyarázatukat. Ezért nem lesz érdektelen visszanyúlni a szó történetébe s meghatározni jelentésfejlődésének különböző fázisait.

Abban senki sem kételkedik, hogy, a diák szó

¹ Darmesteter, *La vie des mots*, ¹² Paris, 1918.

² Balassa József, *A szavak halála a magyar nyelvben*. Magyar Nyelvőr, 1934. jan—febr.

fogalma egészen más volt négyszáz évvel ezelőtt, mint napjainkban. Tinódi Sebestyén énekes deák volt, de persze mégsem főiskolai hallgató, nem valami nótázó bölcsész, vagy jóhangú jogász. A szekszárdi bégnek vagy Enyingi Török Bálintnak diákjait sem gondolnók gimnazistáknak. Itt még a szónak más-más régi jelentésével van dolgunk.

De nyúljunk még messzebbre vissza. Hagyjuk a történeti ismereteinkből s egy-egy hajdan olvasott régies szövegrészletből merített gondolatfoszlányokat s forduljunk a nyelvtudományhoz. Kétségtelen, hogy szavunk végső forrásában görög eredetű egyházi kifejezés¹ és innen került egyrészt a középkori egyházi latinba (*diaconus*,² ebből ófrancia *diakene* > *diacre*), másrészt az óegyházi szlávba.³ Nyelvünk, mint keresztény kifejezésünk annyi más elemét, a diák szót is valószínűleg az óegyházi szlávból (más néven óbolgárból) kölcsönözte. A szó alakja a szláv *diaku-nak* megfelelően a XIV. században *diák*, majd később, részleges hasonulással fellép a *deák* alak is. A két forma egymás mellett él a XIX. század elejéig, azóta — valószínűleg tudós visszalatinosítás révén — ismét a *diák* változat nyomul előtérbe. Ma már a *deák* alak határozottan régies színezettel bír s épp ezért maradt meg néhány régies szólásmódban (ő se jobb a Deákné vásznánál). A jelentésfejlődésben két kiemelkedő mozzanat különböztethető meg: egyrészt a kifejezés *elvilágiasodása*, másrészt ennek a kifejezésnek összekapcsolása a *latinus műveltség* fogalmával.

A két mozzanat elválasztása az Etymológiai Szótárban sem történik határozott módon. Gombocz

¹ A görög *diákonos* eredetileg szolga, kísérő, hírvivő jelentéssel bírt (v. ö. *diákoneo* szolgálni, rendezni) és csak a keresztény terminológiában kapott egyházi jelentést. A szó középgörög alakja diákos, ebből származik az óegyházi szláv alak.

² L. Du Cange, II. 836 l. Meillet-Ernout, Diet. étym. de la langue lat. 254 l.

³ Szavunk tipikus példája a görög szókincs irradiációjának.

és Melich szerint „amely szláv nyelvben a *diaku* szónak studiosus, discipulus, latinus jelentése is van, közvetve, vagy közvetlenül a magyarból való jelentésátvétellel van dolgunk“¹ Kétségtelenül helyes megállapítás, de viszont az is feltételezhető, hogy a műveltségi viszonyokból kifolyólag párhuzamos jelentésváltozások álltak be a magyarban és a szláv nyelvekben. Az alapjelentés mindenütt egyházi jellegű (diaconus),² ebből fejlődött a középkori műveltség szociális körülményei révén a „literátus, scriba, secretarius“ jelentés. Viszont magyarországi tény az, hogy mivel nálunk a tudomány nyelve latin volt, itt az európai szellemű tanultság, a műveltségtöbblet gondolatot természetesen társult a *deák* fogalmával, így fejlődik ki a XVII. században e szónak „studiosus, scholasticus“ jelentése mellé a „latinus“ értelem is.³ Szenei Molnár Albert egyik levele 1609-ből érdekes példáját adja a szó effajta használatának: „Voltak szép *deáki* gyülekezetünk közel százan az domesticusokkal egyetemben.“⁴ Látjuk, hogy itt a szó félúton van a „studiosus“ és a „latinus“ értelem között.

A XVII. században lassankint tisztul, kristályosodik a diák fogalma. A titkár, irnok leteszi a diák titulust és eltekintve egy-egy sokáig megőrzött helyi szokástól (Debrecenben 1848-ig egy állást az „utczadeákja“ töltött be,⁵ v. ö. „számtartó deák“ = antigrapheus⁶) a szó jelentése mindinkább főiskolai

¹ Etymologiai Szótár, 1285 l.

² A „szerpap“ jelentéséhez legközelebb áll a „Kirchensänger“ értelem, mely közvetlenül az előbbiből fejlődhetett (v. ö. *Diaconi Palatini* *vei Basilici*, Du Cange, i. h.), bár ezt a szót az Etym. Szótár külön cikkben (*deák 2*) tárgyalja.

³ A szó megvolt a magyarországi latinságban is *deakus* és *diacus* alakban. Érdekes idézni Szamosközy idevágó megjegyzését: „quem vulgo, quod nonnulla *latinarum* litterarum cognitione esset tinctus *Diacum*, idest litteratorem vocabant (id. Bartal, 212 l.).

⁴ Szenei Molnár Albert Napi. és Lev. 330 l.

⁵ L. Oklevélszótár.

⁶ Antigrapheus a contraseriba barbár visszagörögösítése, l. Bartal, 36 l.

vagy kollégiumi hallgatóra korlátozódik. Deákok és-doktorok jelentik ezidőtájt az ország szellemi kiváltságosait, a latin kultúra ismerőit s ezáltal a szó jelentésének oly korlátozódása állott be, melyet például a román *diac* szó máig sem ért el.¹ Ez a latinos elem uralkodik szavunk életében a XIX. század elejéig,² bár 1838-ban a „latinus“ értelem már kissé elavultnak érződik (1. Etymológiai Szótár).³ Ekkor lépünk a fejlődés új korszakába. A XIX. század a szellemi élet átszervezését hozza magával. A XVII—XVIII. században állandó jelleggel bírt értelem elhalványodik. Ekkor alakul ki a közoktatás új rendje, szakiskolák, akadémiák létesülnek, megalakul az oktatásügy modern hierarchiája. Az alsóbbfokú tanintézmények, a középiskolák fölé emelkednek a főiskolák és egyetemek, melyek tudományos jellegűek ugyan, de nem céljuk és rendeltetésük szerint a tudomány továbbvivői. Bármennyi szakfőiskolát alapítottak is, mégsem sikerült gondoskodni arról, hogy az egyetemek ne terheltesse meg szakiskolai oktatással, jogász-, orvos-, vagy tanárképzéssel. Bár voltak kifejezett különbségek főiskola és egyetem között (amott nem lehetett elérni a doktori gradust), a diákéletben, az legfeljebb annyiban éreztette hatását, hogy a szakiskolás is szerette magát egyetemistának nevezni, ami maga után vonta a *diák* szó értelmi körének kitágulását és demokratizálódását. Az utóbbi jelenséghez természetesen a diáknyomor is hozzájárult. Négy évszázaddal ezelőtt, 1546-ban is olvashatunk ugyan „az zegen kódos deyakokról“,⁴

¹ A román szó (Meyer-Lübke tévesen idézi *diag* alakban) némely esetben pl. a Budai Lexikonban, származhatik magyarból. Valószínűleg magyar hatásra megy vissza a *Laurianu-Massimu* f. akadémiai szótár értelmezése is: *diacu: studente*, 1094 l.

² V. ö. azzal a ténnyel, hogy bizonyos intellektuális pályákat nálunk sokáig „lateiner“ néven emlegettek s néha még ma is.

³ Czuczor—Fogarasinál a szó 3. értelme „latin, római“, ezzel a megjegyzéssel: „de ezen értelme már-már kiavulóban van“ (I. k. 1221).

⁴ L. az Oklevélszótárban.

de csak az ismétlődő gazdasági válságok s főleg a nagy viláégés után vált általánossá, hogy a diák nem szentelheti többé teljes idejét a tanulásnak, hanem mellékfoglalkozást is igyekszik keresni. Az ilyen diák is azonban, éppen mert főiskolás, feltétlenül beletartozik a diák fogalmába. Természetes, hogy a nők teljes mértékű egyenjogúsítása magával hozta a *diáklányok* számának állandó szaporodását is. Ebben a demokratizálódott diák-fogalomban is benne van az egész fejlődés ismertető jegye: a magasabb kultúra gondolata. Nem középkori diakónusok szolgálják többé a vallás kultuszát, nem taláros „studiosusok“ zárkóznak gögösen latin tudásuknak a „profanum vulgus“ számára érthetetlen és megközelíthetetlen fellegvárába, hanem felvilágosult, nemzeti nyelven kifejtett tudományt ápoló modern diákok. Ebbe a fogalomba különösképp beletartoznak intézetek, laboratóriumok, Eötvös Collegiumok és Collegium Hungaricumok dolgozó és kutató tagjai, kik nem érik be az átlagos tudásmennyiséggel, a kész ismeretanyag elsajátításával, hanem a tudomány munkásai, korunk kultúrjő vő jenek letéteményesei. Így emelkedik új értelmi magaslatokba e nagymúltú szó, így fogja át a szellemi életnek mindazon területeit, melyekre történelmi jogainál és hajdani jelentés tartalmánál fogva igényt tarthat. Magyar területeken tapadt e szó az európai latin kultúra roppant anyagához, magyar földön finomult a magasabb műveltség igazi kifejezőjévé,¹ méltó tehát, hogy mindazt, ami e humanista-renaissance műveltség jelenkori folytatója, ugyancsak a diák szó fogalmával kapcsoljuk össze. Ez a megnemesedés, az értelemnek ez a kitágulása már megtörtént és a céltudatos, valóban modern diákság szemében befejezett ténynek számít. Csak e szó radikális baloldali értelmezői, akik szakiskolai diploma-gyár korlátain túl

¹ Révai a „literatúrai“ is próbálta *diákosság* szóval magyarítani. Általában e szó méltó módon szimbolizálja a magyarországi latin műveltség szétsugárzását a középeurópai népeknél.

nem látnak, akik a XIX. század részükre előnyös demokratizálásában fűlig elmerültek, állítják, hogy a diákélet a képesítő oklevéllel bevégeződött. Más szóval a diákközösségnek csak imént felvett tagjai, a „homo novusok“ tagadják meg, a vérbeli, történelmi diákok, a tudomány igazi diakónusainak diákságát. A diák szó él, másfélévezredes múltjának teljes gazdagságában.

Dr. Gáldi László.

Magyar irodalom-tanárok Parisban.

Paris, ez az ezer színben játszó kaleidoszkóp, széles e világon mindenkit más és más igézzel csábít. A fiatal tanárjelölt szemében például, a nyelvtanulás Eldorádója, ahol fáradság nélkül juthatni birtokába a francia nyelv dús kincseinek. Egyetemi berkekben hetenként halljuk — kivált úgy kollokviumok idején — a patópálos méla sóhajt: „No, majd, ha sikerül kijutnom Parisba...”

Akinek megvalósulhat ez a jámbor óhajtása, többnyire nem is csalatkozik. Még akkor sem, ha történetesen állami ösztöndíjas, mert — Parisban nem lévén Collegium Hungaricum — nem köteles mesterséges magyar nyelvszigetre vonulni. Megtanul tehát néhány ezer szót és szólamot, elsajátítja a köznyelv fordulatait, behatol a francia nyelv szellemébe; esetleg egy-két értekezés anyagát is összegyűjti.

Ez a szinte kézzelfogható nyelvi- és szaktudományi gyarapodás azonban nem az egyetlen és talán nem is a legértékesebb párisi hozományunk. Ennél sokkal fontosabbnak érzem azt, hogy *közvetlen közletről szemlélhettük a francia irodalmi élet jellemző megnyilatkozásait*. Íme mutatóban néhány pillanatfelvétel.

Beszélgetek háziasszonyommal... Egyszerű, jámbor teremtés. Egyszer csak felkapja a fejét egy, neki idegenszerű, „tudós“ szó hallatára: „Ez nem francia“ — csap le rám. Erősködöm, hogy bíz az. Erre leteszi a főzőkanalat és szalad a Larousse-ért.

Hónapszám nem láttam könyvet a kezében, de most nem restelli a fáradságot: *tanul franciául*.

Történész-barátommal vitatkozunk... Kicsúszik a számon egy frissen tanult szólam: Pierre vészesen ráncolja Össze homlokát: „Méfiez-vous! C'est de l'argot.“ Ilyen a francia: tanulja, védi, terjeszti holta napjáig anyanyelvét. Arra a legbüszkébb, ha szépen tud franciául. Nálunk pedig az a rátarti, aki minél több idegen nyelven beszél „perfekt“.

Nemzetközi diákgyűlésen fülelek... Van is mire: Éppen az ötödik balkáni szónok szaval. Az elnök — jól megtermett, nyárspolgáriás fiatalember — éppen nem látszik diplomátának. Mikor azonban beszélni kezd: minden előítéletet lefegyverez. Minden beszédhez hozzászól. Helyesel, dicsér, magasztal, vagy finoman enyhíti a balkáni kilengéseket, két-három mondatban klasszikusan jellemez egy-egy felszólalást és közvéleményt formál, észrevétlenül. Fordulatosságával, mely vetekedik Cyrano-éval, szinte kiállítás rendez a francia stílus árnyaltairól. Otthon ilyenkor az elnök „megköszöni az értékes hozzászólást“ és punktum.

Elmekörtani előadás az orvosi karon... A szép-irodalmi hivatkozások csak úgy röpködnek a levegőben. Csodálatos dolog: Franciaországban nem kompromittálja orvosi jóhírnevét az, aki szépirodalmi jártasságot árul el...

Corneille-darab a Comédie française-ban... A közönség tombol a gyönyörűségtől. Gyakoribb a nyíltszíni taps, mint a Donogoo előadásán a Pigalle-színházban. Lám, a jó öreg Corneille a háromszáz évével is vetélkedik Jules Romains-nal. De azért a Lanson panaszkodik valamelyik cikkében, hogy Corneille, Racine és Molière már *csak* száznyolcvantól-kétszáz előadást ér meg évente a Comédie-ban, (Szegény Katona József bizony megfordul a sírjában az irigységtől.)

Irodalmi óra a Lycée-Louis-le-Grand-ban... A tanár húsz-huszonöt sort olvas fel Rousseau-ból

Egész óra alatt ezt a részletet boncolja. Egyik tételét bizonyítja, másikat példával világítja meg, a harmadikat már kétségbevonja, a negyedikkel meg éppen perbeszál — mindegy: az a fontos, hogy *feltámasztja*, mintegy kiassa a múlt sűrű porából. Rousseau ott hadakozik szenvedélyes dialektikájával a katedrán; csoda-e, ha a diákok figyelme sem száll másfelé? Talán nem fogják halott Mohamedként bálványozni tisztos távolból, mintha nagyképű szólamok ködfelhőibe burkolta volna a tanár; de mindenesetre *olvasni fogják és okulnak belőle*. Kell-e ennél nagyobb eredmény egy irodalom-tanárnak?

Első pillanatra igénytelen apróságnak látszanak az efféle élmények; most, az esztendő távlatán át nézve azonban tudjuk, hogy hosszú gondolat-érlelődési folyamatok megindítói voltak. Ezek az apró élmények ébresztettek bennünket a magyar irodalmi műveltség fogyatkozásainak tudatára s ezek keltettek bennünk hivatásérzést, mely e hiányok pótlására sarkall. Bármily paradoxonként hangzik is: *mi, Parisból, ebből a nemzetközi metropolisból, sajátos magyar programot hoztunk haza. Célunk: a magyar irodalomnak gazdag szellemi és erkölcsi örökségét szerteárasztani a magyarság minden rétegében; olyan életformáló energiává változtatni a magunk irodalmának alkotó szellemeit: egy Zrínyit, Széchenyit, Eötvöst, Prohászkat, mint a franciák tették a saját kiválóságaikkal.*

A mai mostoha körülmények közt, sajnos, lassabban haladunk célunk felé, mint ahogy szeretnők. Sokszor meg-megtorpanunk, sokszor elcsüggedünk. De ha néha felrívül előttünk egy kis alacsony manzard-szoba ott a párisi diáknegyedben, akkor beözönlik lelkünkbe a Parisban átélt idők nap-sugaras hangulata, megfakult álmaink újra a régi fényben csilognak felénk és mi megint hiszünk és dolgozunk. Olyan a mi balsors-tépázta hitünk, mint Lutetia ősi címerének hullámverte vitorlása: *Fluctuat nec mergitur*.

Dr. Balassa László.

Visszaemlékezés a Párisi Magyar Diákegyesület 1933. évi délfranciországi útjára

Az idén másodszor rendezte meg a *Renaissance Francaise* Franciaország nagyobb városainak bevonásával a „Nemzetek Ünnepe”, a *Fete des Nations-t*. Amíg a múlt évben csak Nizza város volt a rendező, addig az idén Grenoble, Lyon és Marseille is bekapcsolódott. Az előző évi *Fete des Nations*, mondhatjuk, csak próbálkozás volt s annak sikere buzdította fel a rendezőséget az ünnepség szélesebb körű, jóval nagyobb üzleti és ideológiai alapra való helyezésére.

Hogy az üzlet hogy sikerült, az a *Renaissance Francaise* és a rendező városok dolga, de hogy vállalkozásnak nem volt rossz, bizonyítja az, hogy jövőre, sőt a következő években is megrendezik.

Az ideológiai siker jobban érdekel bennünket. Hiszen ennek előmozdításában mi magunk is tevékenyen résztvettünk. Franciaország be akarta mutatni a különböző nemzetek fiait városainak és meg akarta ismertetni e nemzetek majdani vezetőivel Franciaországot. Huszonöt nemzet nyolcszáz diákja mutatta be népének viseletét, táncait és zenéjét egymásnak és annak a vidéki kispolgárnak, akinek földrajzi tudása megszakad Keleten a Rajnánál és a műveltebbek érdeklődési köre sem terjed túl Bécsen. Mert a Rajnánál megszűnik a kultúra, Bécsnél pedig a civilizáció. így gondolja ezt az átlagos francia polgár. Másrészt nem lehet közönbös Francia-

országának, de egyetlen országnak sem, hogy nyolcszáz széles látókörű intellektüel személyes barátsága egymást megismerése és megértése készíti elő a békét.

Hogy magyar szempontból mit jelentett a *Féle des Nations*, azt bizonyítják a különböző francia lapok. Mert a francia polgár véleményét, amin az egész francia állami apparátus nyugszik, nem a *Matin és az Intransigeant* irányítják, hanem a nyolctízezer példányszámban megjelenő kis vidéki lapok. És ezek tíz napon keresztül foglalkoztak állandóan Magyarországgal. Ezekben a lapokban nem egy francia kereste meg a térképen Magyarországot és annak fővárosát, Budapestet.

A Párisi Magyar Diákegyesületet ötven diák és diákleány képviselte. Tavaly még számbelileg a harmadik csoport voltunk a jugoszlávok és románok mögött következve. Az elmúlt évi eredmények alapján az idén jóval több magyar diákot hívtak meg mint románt vagy jugoszlávot és így számbelileg is a második helyre került csoportunk.

Az elindulást hosszú hónapok izgalmas készülődései előzték meg. Tánc- és énekpróbák és a legnagyobb gond, a ruhák biztosítása. Nagy nehezen és az utolsó pillanatban mégis csak sikerült a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi minisztérium népművelésügyi ügyosztályának támogatásaképpen négy pár kapuvári eredeti magyar viseletet kölcsönkapni és a magyarországi jelmezkölcsönzéshez 300 P hozzájárulást nyerni. A Párisi Magyar Diákegyesület erőfeszítései és a követ úr, báró Villani Frigyes messze-menő támogatása révén sikerült így az ötven résztvevő számára kellő, ha nem is minden esetben jellemző magyar népviseletet biztosítani.

A magyar népviseletet a Nemzetek Ünnepeit megelőzően a *Renaissance Francaise* által a *Palais de la Mutualité*-ben rendezett előadáson mutattuk be. Programmunk, amely négy táncszámot és két énekszámot foglalt magában, rendkívüli sikert aratott, annak ellenére, hogy a műsornak egyik legerősebb száma, a hatvan taggal képviselt válogatott

nemzeti viseletben megjelenő lengyelek száma után következett. Hogy a magyar csoportot tavalyi szereplése nyomán a rendezőség főlátványosságnak szánta, azt bizonyítja a programnak ilyen összeállítása is, hiszen a franciák nagyszerűen értenek ahhoz, hogy kellő rendezéssel éppen a műsor utolsó számaként biztosítsák a legmélyebben ható sikert. Ez alkalommal is a magyar gyorscsárdás fékezhetetlen lendülete zárta be a bemutatott nemzeti táncokat.

Parisban ezen a szereplésen kívül március 9-én a *Salle Gaueau-bsm* kétszer szerepeltünk, a három-órás és az ötórás előadáson. Az előadást Guy de Pourtalés, Liszt Ferenc kiváló életrajzírója, a nagy francia zenekritikus előadása nyitotta meg és utána Báthy Anna, a budapesti m. kir. Operaház tagja szerepelt magyar paraszt- és népdalok bemutatásával. Az előadást az *Université des Annales* keretében, annak költségén, a Magyar Tanulmányi Központ rendezte és Egyesületünknek két fontos csoportszámot, egyik tagunknak, Báthory István mérnöknek, a Diákegyesület tárogatóművészenek pedig értékes külön számot biztosított. A kitörő lelkesedés, amellyel a műsor különböző számait fogadta, bőségesen szólt a mosolygó, temperamentus diáklányoknak is, akik színgazdag ruhájukkal és pezsgő ritmusú táncukkal valósággal elragadták a francia közönséget.

Hasonló nagy sikert aratott szereplésük a *Foyer international des Etudiantes* párisi egyetemi diák-internátusban, ahol a termet zsúfolásig megtöltő nemzetközi egyetemi és diákközönség előtt három számot mutattak be március hó 12-én. Ugyanez alkalommal Báthy Anna, Árvai Jóska cigányzenekara, három magyar zongoraművész és Egyesületünk részéről Jankovich Ferenc és Báthory István különszámait szerepeltek a műsoron.

A rendezés koncentrikus munkája lehetővé tette, hogy ugyanezen a délutánon a párisi városháza fogadásán is megjelenjék egyik csoportunk, este pedig a magyar kolónia párisi székházában, a

Magyar Házban rendezett márciusi nemzeti ünnepen lépett fel.

Március 17-én este indult el különvonatunk Grenoble-ba. Már az első órákban huszonöt nyelv bábeli zűrzavarában is testvérkezet és megértést talált a fiatalság. Az az intellektuális ifjúság, amelyik nehéz gondok közt tanul az egyetemen, de magában építi a jövő álmát, a megélhetést és boldogulást jelentő új Magyarországot.

Ebben az időben a nemzetközi események mindenütt feszült helyzetet teremtettek, de itt az ifjúság mégis módot talált arra, hogy barátokat keressen a rokonszenvet mutató népek között. Akkor, midőn Parisban a kisantant államok gyűlöletet szító sajtópropagandája nap-nap után a legféktelenebb cikkeket jelentette meg ellenünk, a vonaton románok, szerbek és csehek, akik között igen sok magyar anyanyelvű, vagy magyarul tudó volt, magyar szóval jöttek köszönteni bennünket és primásunk hegedűje mellett, velünk együtt énekeltek a magyar nótákat. Hozzánk kapcsolta őket az érzelmi közösség, amely lelkük mélyén — úgy látszik — sokszor felborong. De intellektuális szempontból is igyekeztek közeledni hozzánk, megismerni felfogásunkat és művelődésünket. A hasonló utak valóban alkalmasnak látszanak arra, hogy közelebb hozzák egymáshoz a politikailag elválasztott ifjúságot és kölcsönös megértést ébresszenek bennük. Úgy tetszik, hogy az új ifjúság, amelynek külföldön alkalma nyílik a különböző nemzetek fiaival érintkezni és azok között barátokat szerezni hazánknak, olyan szempontokból is megítélheti a jövő kialakulását, mely egy ország határai közé zárt ifjúságnak nem lehet sajátja.

Első állomásunk Grenoble volt. Egyetemi város, kellemes, szép vidékkel, egyetemén huszonhárom nemzet ifjúságával. Kellemesen érintett bennünket a francia rendezőségnek az a kitüntetése, hogy a magyar csoportot a város legelőkelőbb szállodájában, a *Majestic-ben* helyezte el. A délelőtti program

szerint valamennyi csoport nemzeti viseletbe öltözött és kivonult a névtelen katona sírjához. Huszonöt nemzet tette le koszorúját és huszonöt nemzet hajtotta meg zászlóját Grenoble város és a világháború hősi halottainak emléke előtt.

A hősök emlékének megkoszorúzása után nagy felvonulás következett a városon keresztül lelkes tapsolók sorfala között, saját zászlóik és a nemzetnevek felírásai alatt vonult el a huszonöt nemzet képviselőiben megjelent diákság. Kétségtelennek látszik, ha a legszigorúbban ítéljük is meg magunkat, hogy a magyarok kapták a legnagyobb elismerést. Egy-egy szélesebb látókörű francia polgár szájából nem egyszer repültek felénk a *Vive la Hongrie, Vive la revision des traités*, Éljen Magyarország, éljen a békeszerződések revíziója kiáltások. Mert voltak olyanok is, akik tudtak országunk tragédiájáról. Kevesen voltak, de voltak, és mindig többen lesznek.

Délután a *Palais Huile Blanche-ban*, este pedig az Operában mutattuk be táncainkat, a grenobleieknek és a világháború Grenoble-ba üldözött magyar gazdasági emigránsainak. Ezeknek a magyar munkásoknak elhoztuk a magyar muzsikát, a magyar táncot és egy darabot az áhított magyar faluból, amit otthagytak, amit viszont akarnak látni s ahova ebben a pillanatban mégj óbban visszavágytak. Ha Grenoble-ban nem is kaptuk volna meg az elismerést a franciák részéről, — amit oly tünetően kaptunk —, akkor is érdemes lett volna lejönni ide a magyarokért.

Két napig voltunk ennek a kedves kis városnak vendégei és két nap alatt szeretetükbe fogadtak és többet tudtak meg rólunk, mint tíz-tizenöt sikertelen leszerelési vagy gazdasági konferencia alatt. Búcsúztatóul a rendezőség egy nagyszerű bált, a *Bal des Nations-t* rendezte tiszteletünkre. A *Majestic*-szálló hatalmas csarnokai, ahol a bál volt, zsúfolásig megteltek emberekkel. A nyolcszáz diák nemzeti viselete olyan ritka látványosság és érdekesség volt,

ami odavonzotta az egész környék intellektuális lakosságát. Két zenekar egymást váltó hangjai mellett a késő hajnali órákig táncolt együtt az odavaló francia közönség az immár egy családdá melegedett népviseletbe öltözött vendégekkel, s bizony reggel álmosan és zilált hajjal, de jókedvűen kapaszkodott vonatra a társaság, hogy folytassa útját Lyon felé.

Lyon a leggazdagabb francia város, s az összes vidéki városok közül a legnagyobb. Polgárai még zárkózottabbak mint általában a franciák szoktak lenni. Az állomástól ezeknek sorfala közt vonultunk a Városházára, fellobogózott házak és az emberek *Vive la Hongrie* kiáltásai között.

A Városházán Herriot volt miniszterelnök, lyoni polgármester beszélt, Franciaország egyik legnépszerűbb embere. Üdvözölte a nemzeteket, a fiatalokat, a jövő képviselőit. És a ruhák és fajok sokféleségének kaleidoszkópszerű összevisszaságában beszélt a megértésről és békéről.

Este az Operában szerepeltünk. A körmagyar, a csürdöngölő és csárdás még ezek előtt a zárkózott kispolgárok előtt is sikert aratott. Befejezésül az Opera zenekara Brahms Magyar táncait játszotta. Utána a közönség és a színpadon csoportonként felállított diákok a marseillaise-t énekelték el.

Másnap ezerkétszáz terítékes bankettet adott a város a Nemzetek Ünnepeén résztvevők tiszteletére. A fehér asztal mellett pár pillanat alatt megszületett a fiatalok között az a barátság, amit az öregek sokszor oly nehezen tudnak megtalálni.

Két napot töltöttünk Lyonban és ezalatt a két nap alatt talán egy kicsit közelebb jutottunk a zárkózott, országán, sőt talán városán kívül semmit sem ismerő lyoni polgárok szívéhez. Kicsit talán megértettük a csökönyösen maguknak élő franciákkal, hogy vannak a világon kívül mások is rajtuk kívül, akik éppen úgy éreznek, örülnek mint ők s akik élni akarnak, anélkül, hogy ellenségek lennének.

Március 22-én indultunk tovább Nizzába. Nizza város széleslátókörű polgármestere, aki már tavaly-

ról előnyösen ismert bennünket, az idén is központja volt a Nemzetek Ünnepségének. Hogy ezt a franciák és a nizzaiak is elsősorban üzletnek fogták fel, az kétségtelen. De az ilyen üzlet, amely lehetőséget ad nyolcszáz párizsi diáknak, hogy megláthassa a napsugaras Riviérát, mindenképpen méltányos üzlet.

Az a sokrétű nemzetközi társaság, amely a „*Cote d'Azure-t* látogatja, az a hihetetlenül nagy igényű közönség, amelyik látta és hallotta a világ legnagyobb művészeit, újat látott az idegen nemzetek diákjaitól; újat, frisset, amit eddig még nem ismert: tisztaságát, üdeséget, az ős, egyszerű falunak; örömét és bánatát a távoli országok népeinek. És ez a nagyigényű nemzetközi közönség nagy érdeklődéssel és tüntető tapsaival hálálta meg azt, hogy még neki is tudtunk újat és érdekeset nyújtani.

Mi, magyarok, talán itt kaptuk a legnagyobb elismerést. Az újságok hosszú cikkekben foglalkoztak a magyar népművészettel, zenével és táncokkal. Egyik nizzai lap ezt írja: „Ezek a magyar diákok és diáklányok mind született muzsikuskok és virtuózai a táncnak.“ Az Operában a svéd király jelenlétében szerepeltünk. Eltáncoltuk immár oly sokadszor a körmagyart, de mindig megadtuk az impresszióját annak, hogy ősi eredete mellett is új és friss. Talán egy kicsit magunk is úgy éreztük, hogy mindig az, hogy mindig jobban szeretjük és hogy nem lehet megunni. Úgy ez, mint a székelyek virtuskodó tánca, a csürdöngölő, és az alföldi legények duhajságában is elegáns, férfias mozgású csárdása nagyon nagy sikert arattak. Itt hallottuk többek között azt a véleményt, hogyha a magyar táncokat és főleg a csárdást a románok horájával, a szerbek kólójával, a hollandok driétesmann jávai, vagy akármelyik nemzet táncával összehasonlítjuk, akkor ez az összehasonlítás azt a faji karakterre vonatkozó benyomást adja, hogy egyedül a magyar férfi férfi, minden más nációbeli csak ember.

Szerepeltünk még a tengerparton felállított nyílt

színpadon. Messzi szállott a tengeren a tárogató mélabús hangja. Visszasírása egy távoli országnak, egy távoli időnek, s a hallgatóság megértette. A tenger felől jövő szél meg-meglengette lobogós gatyánkat és ingeinket. Az idegen ország idegen szele olyan vígan, olyan barátsággal vett körül, hogy mintha ő fújna a Hortobágyon is. Mintha ő látná a magyar paraszt gondját, a magyar ember bánatát is, nemcsak a vidám életet élő előkelőségeket itt a Riviérán. Talán látja is s talán azért simogatja olyan lágyan, olyan szeretettel a magyar paraszt ruháját is, e távoli elegáns környezetben.

Ez a szereplésünk volt a befejezője a Nemzetek Ünnepeinek Nizzában. Este még tűzijáték volt a tengerparton s másnap reggel elindult velünk a vonat visszafelé. Minden kocsi ablakában egy-egy nemzet zászlaja leng. A pályaudvar üvegbúrája alatt felbúg a tárogató. Búcsúzunk a napfény, a ragyogás országától. De nem Örökre. Jövőre visszajövünk.

Hazajövet még kiszálltunk Marseille-ben. Itt már nem volt színpadi szereplés, csak felvonulás a város fellobogózott utcáin és fogadtatás a városházán. Azután a társaság kis csoportokra oszolva, megnézte Marseille nevezetességeit. A régi városrészt, a kikötőt és a legendás If várát.

Huszonnyolcadikán reggel érkeztünk vissza Parisba. Vége a Nemzetek Ünnepeinek. Azaz, hogy dehogy vége. A szerzett ismeretségek és barátságok Parisban is folytatódnak és megerősödnek. A diáknegyed soknyelvű fiatal lakossága azóta állandóan tart kéthetenként összejöveteleket a régi kapcsolatok kimélyítésére.

Most, hogy visszapillantunk az elért eredményekre, álljunk meg egy pillanatra és vonjuk le az út tanulságait magyar szempontból. Szép volt, jó volt és hasznos is volt. Rendkívül tanulságos utazás ötven magyar diák számára, akik egyenként sohasem álmodhattak volna arról, hogy mindezeket a városokat meglássák költség nélkül. Hasznos, nagyon hasznos volt magyar propaganda szempontjából is,

hiszen sok-sok ember szerzett tudomást ez út alatt rólunk, olyanok, akik azelőtt egyáltalán nem, vagy legfeljebb vitás értékű és könnyen feledésbe menő újságközleményekből tudták csak, hogy létezőnk. Most, mint élő valóságot ismerhették meg a magyar népet, annak művészi hajlamait, zenéjét, táncát és bensőséges lelkiületre valló, a szépben gyönyörködő viseletét. Kétségtelen, hogy szereplésünket siker és rokonszenv kísérte mindannyiszor, és a franciák számára is érdekesen képviseltük a magyarságot. Csak *mi* tudjuk, hogy csaknem teljesen magunkra hagyatva, milyen nehézségekkel kellett összeszednünk azokat az eszközöket, amelyek lehetővé tették, hogy megálljunk a nemzetek versenyében. Mi tudjuk csak, hogy mit adhattunk volna akkor, ha a hivatalos és idegenforgalmi tényezők valamennyien teljes mértékben átlátták volna a Nemzetek Ünnepeinek magyar szempontból is értékesíthető rendkívüli fontosságát és éppolyan odaadással és felkészültséggel igyekeztek volna kihasználni azt a páratlan lehetőséget, hogy francia pénzen és francia szervezetben csináljanak propagandát nemzeti érdekeinknek. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium és a külügyminisztérium nyolc ruhával és 300 P-t kitevő anyagi támogatással segített bennünket és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium népművelésügyi ügyosztálya mindazt a kotta- és zeneműirodalmat ingyenesen rendelkezésünkre bocsátotta a Franciaországi Magyar Tanulmányi Központ útján, amely műsorunk megvalósításához szükséges volt. *Ezen a nyolc eredeti magyar viseleten kívül azonban negyvenkét ruhát a pesti jelmezkölcsönzőkből kellett beszereznünk.* Ebben az ütött-kopott, színpadias, inkább jelmez-, mint eredeti népviselet számba menő ruházatban kellett felvennünk a versenyt a többi nemzettel. Ugyanakkor, amikor a jugoszlávok, akiknek sorában egyébként nagy számmal voltak magyarok, a belgrádi operából kapták eredeti, gazdagon díszített, népviseleti vidékenként összeválogatott ruháikat. A csehek múzeumi darabokba öltöztették fel hazul-

ról kiküldött női és férfi képviselőiket. A lettek a rigai népművészeti múzeum ruháiba öltözhettek fel. A románok a kalotaszegi és székely népviseletet is kisajátítva, magukénak hirdették az elvitathatatlanul magyar népviseleti és népművészeti kincseket. Az elmúlt évben nekünk is sikerült egyetlen darab kalotaszegi népviseletet kikölcsönöznünk. Ez évben egyetlen darabbal sem igazolhattuk, hogy a román, szerb és csehszlovák csoportban magyar viseletben megjelentetett diákok etnikailag nem hozzájuk, hanem mihozzánk tartoznak. Mit jelenthetne számunkra, ha a megújuló nemzetek ünnepén, amelyre három évre előre meghívták a magyar csoportot, mi is vidékenként bemutatathatnánk népművészetünk páratlan gazdagságát és azt a nagy etnikai és népművészeti egységet, amely a határokon túlélő magyarságot mihozzánk fűzi.

Bizonyos az, hogy a jövőben mindannyian még nagyobb igyekezettel fognak felkészülni az évenként megismétlődő szereplésre.

Ha tehát a magyar csoport meg akarja tartani a már elért eredményeket és méltóan akarja képviselni nemzetünket, jóelőre el kell készülnie a folyton erősödő versenyre és lépést kell tartania a többi nemzetek fiainak megújuló erőfeszítéseivel. Mi megteszünk mindent, ami tőlünk telik, és nagy tisztelettel kérjük azokat a magyar minisztériumokat, városi, megyei és idegenforgalmi hatóságokat, amelyeknek erre módjuk lehet, támogassák ruhák felajánlásával azt a nemzeti célú munkát, amelyet a magunk tanulságain kívül Hazánkért is folytatunk.

Paris, 1933 június hó.

Takács Ödön.

Forrongó diáklelkek Parisban

Évről-évre bocsátja ki Magyarország diákrajait Európa, sőt Amerika nagy városaiba. Idegen nyelvet tanulni, speciális, esetleg otthon meg nem található kiképzést vagy továbbképzést nyerni. A magyar valutazárlat és a rossz gazdasági viszonyok miatt, amelyek a ma még tehetőseknek a figyelmét is a holnap megpróbáltatásaira hívja fel, lassan-lassan csökken a számuk. Elindulnak a magyar fiatalok hévvel, lelkesedéssel, lelkükben azzal az ideológiával, a cselekedeteknek, eseményeknek megszokott szemüvegen át való bírálatával, melyet — nagyon jól tudjuk — egy városnak a levegője, egy társaság, vagy társadalmi kaszt alakított ki bennük s ami számukra itt részben talán bizony csak terhes ajándék.

Megérkezik a diák az idegen városba, idegen emberek közé: szembetalálja magát a problémák özönével. Egyetlen segítő eszköze, ha van, a pénze. Ezért az újonnan jött elétáruló problémák a pénze-sebb és a pénztelen diák szempontjából nem azonosak. Hiszen egészen természetes, hogy másként fogja látni a megoldandókat és más módokat keres azok megoldására, akinek pénze van, mint akinek nincs.

A szegény diákokat otthonról havi 100—150 frankkal, vagy esetleg semmivel sem segítik. De ezek is jönnek, mert tanulni akarnak, széles látókört szerezni, ők is, akiknek nem adatott meg a vagyon nyelveket tanulni s nem nevelte őket francia kiaszony, de nevelte őket a szükség és a munka.

Hajtja őket valami vándorörszton, a szép a jó utáni vágy, melyekről azt hiszik, hogy abban a keretben, melyben felnőttek, nem található meg. Hívják őket távoli népek és városok. Szent idealizmussal indulnak el, hogy pénz nélkül valósítsák meg ugyanazokat a feladatokat, mint a szerencsésebb diákok.

Feladatokkal, adott problémákkal találják szemben magukat, melyeket meg kellene oldani, de nem lehet. Nem lehet, mert az első hónapokban még a régi ember, az otthoni ember életét élik; bármit látnak, az otthon leszűrt vélemények és tapasztalatok alapján bírálják meg. Bármit kell tenniük, hazai módszereket akarnak használni a kérdések megoldására. Adva van tehát számukra az első és leg súlyosabb probléma, *megtartani az otthoni mentalitásból a hasznosat, mely a megváltozott körülmények között is alkalmazható és kiegészíteni, feltölteni a változott viszonyok hozta kívánalmakkal*. Szavakkal elmondani nehéz, hogy miből is áll ez. Megpróbálok csoportok szerint tárgyalni azokat a problémákat, melyeknél legszembetűnőbb a véleményváltozás és a begyökeresedett definíciók módosulása.

A külföldi magyar diákság leg súlyosabb és leg általánosabb problémái a *vallási, társadalmi, politikai* és végül a *nemi problémák*.

A vallás terén az újonnan jött elé az első időkben nem tárulnak nagyobb problémák. Vagy egyáltalán nem, vagy elégtelenül ismeri a nyelvet, tehát csak magyar ismerősei lesznek. A kintélő magyar diákság körében a nemzeti érzelmű diákok közt (s az újonnan jöttek legtöbbször közéjük kerül, mert ezek egyesülete, a Párisi Magyar Diákegyesület, a legismertebb) nem fog hallani vallásellenes hangot. Ellenkezőleg. Bármelyik felekezethez tartozzék is, éppen az ő révükön tudja meg a vallása gyakorlásához szükséges lehetőségeket. Vallásossága növekedik, mert a vallása révén marad szorosabb érintkezésben otthoni szokásaival. A katolikusnak például az otthon megszokott vasárnap délelőtti szentmise, az utána következő rövid beszélgetés a templom udva-

ran, a reformátusnak szintén a magyar istentisztelet varázsol vissza egy nem kevésbé jelentékeny részt otthoni világából. Szívesen megy el a templomba, mert mikor körülötte minden megváltozik és új képet mutat, lelkében ilyenkor otthon van. Ha volt cinikus, vallástalan társasága, elveszíti reá való hatását. A nyelvet pedig nem ismeri eléggé, hogy ilyet találjon a franciák közt. Öles hirdetések hívják fel ugyanakkor a katolikus figyelmét például a katolikus könyvtárra. A Foyer international des Etudiants catholiques pedig mindenkit szívesen lát, istápol és gyámolít.

Idők multán azonban, mikor már nincs oly nagy szüksége, hogy úgy mondjam egy-egy hazai emlékinjekcióra, mindez megváltozik. Miután kissé megtanulta a nyelvet, a pénzes diáknak Paris ezer alkalmat nyújt, hogy vallástalan legyen. Elmehet a Montparnasse és a Montmartre mulatóiba, tánclokáljaiba, ahol bőséges ismeretséget köthet. Megtelik sok ismeretlen és furcsa látványossággal. Jönnek ezek, mint a zuhatag, agyát betöltik soha nem gondolt gondolatok — tán hosszú hónapokra — s ezek mindent szolgálnak, csak a vallást nem. A szegény diák, akinek mindez nem jut osztályrészül, munkája révén hamarabb érintkezésbe kerül abszolút vallástalan, sőt vallásellenes elemekkel (mert hisz a párisi hőskor a legtöbb szegény diák számára cukor és cacahuette árusítással kezdődik és tán tüdőbajjal végződik) s hamarosan hatásuk alá kerül. A szegény diáknak munkatársai között szégyen másként kimondani Isten nevét, mint káromkodva. Legszen-
tebb belső énjén taposnak végig, de hallgatni kell mert kell a kenyér, ha még oly keserves is.

Tévedés volna azt hinni, hogy az itt említett okok szolgálnak legerősebben a véleményváltozásra. Idővel mindkét csoportbeli diák belekerülhet például magyar kommunista társaságba. Több ilyen van. Szellemi vezetőik zsidó intellektuelek és a magyar kommün emigráltjai, akik kétségbeesetten ragaszkodnak ehhez a névhez, mert különben elvesztenék

létjogosultságokat. Nem kommunisták ők, ha kérdeed, mert lelkükben mindig számítanak arra, hogy egyszer hazakerülnek, mint jó bárányok, csak éppen amit mondanak az a kommunizmus. Parisban a boulevard Saint-Michelen gyakran hallani magyar hangot: „Maga vallásos? Én nem bántom senkinek a belső érzelmeit, de részemről már három éve leszámoltam az ilyen dolgokkal. Na és a papok: Mondja, miért van a papoknak mindig mit enni és miért olyan kövérek? És miért nem kövér maga? Mert nincs mit ennie? Jöjjön el egyszer egy előadásra, nagyon érdekes lesz, tisztán eszmei alapon.“ Egy előadás után a többi témájuk tagadhatatlanul érdekes, új szempontokat vetnek fel, melyekhez érett agy, higgadt bírálat kellene. Filozófiai rendszerekkel és rendszerelenségekkel lesz tele az agya. Négyévi kinttartózkodás után mondta nekem valaki: „Alkottam magamnak egy filozófiai rendszert, amelyben minden nagyon jól megtalálta a helyét, csak Isten nem.“ Különösen egyik felekezetben — melyet sokan fájnak mondanak — található meg ez a típus. Túlzás volna azonban azt állítani, hogy csak éppen közöttük. A fiatalember természetes lázadó minden ellen, ami régi. Akár jó, akár rossz valami, ha már régi, újat keres a pótlására. Parisban például nem kell nagyon keresnie, minden utcasarkon talál egy egyesületet, vagy társaságot, amelyek mindegyike hajlandó boldogítani az emberiséget. A megismerés vágya, az új keresésének szüksége elvezeti hozzájuk a diákot is. Négy-öt világotboldogító társaság eredménye a közöny. Közöny minden iránt, ami a vallással és nemzettel összefüggésben van. Életek mennek tönkre s fiatal remények pusztulnak el.

Megoldás: a legműveltebb vallási és tanulmányi vezetőket küldeni a külföldi magyar diákság vezetésére, lehetőleg olyanokat, akik maguk is külföldön tanultak.

A francia fővárosba kerülő magyar diák zárt ajtókkal, az új ország társadalmának zárt ajtóival találja magát szemben. Hazulról elszakadva nehezen

illeszkedik bele az új társadalom kereteibe, egyrészt azért, mert nem ismeri a nyelvet, másrészt pedig azért, mert az új társadalom nem akarja befogadni. Eltekintve a külföldi magyar diákságtól, alig talál társaságot. Első állomásán az ismeretségszerzésnek mindig nem-franciával fog összeakadni, azon egyszerű oknál fogva, hogy a más nemzetiségűek is keresik az ismeretséget. A francia ismeretséget keresik mind a ketten, de egymásra akadnak, mert hisz ő bennük van meg elsősorban az ismerkedés vágya s nem a franciában. Öt-hat jóbarátot is szerezhetni az idegenek közt, míg egy futólagos francia ismerőst. Az egyetemen adódó ismerkedési lehetőségek is elég szűk korlátok közt mozognak; három-négy francia diákkal való beszédviszony még távolról sem jelenti azt, hogy az illető bejutott a francia société-be. A francia intellektüel individualista. Alig van benne valami a kollektív érzésből, amely szerinte mindig az alacsonyabb műveltségűek sajátja. Így nem értheti meg az idegenek társaságkeresési vágyát. Ez ugyan korántsem jelenti azt, hogy nem szereti a társaságot és hogy nem jár társaságba. Alkot egy társadalmat, de ez a társadalom szinte teljesen azonos gondolkodású kis csoportokból áll. A különbség világosan látható a francia és az idegen társadalom közt: az idegen társadalom hajlandó feláldozni az egyén érdekeit a társadalom kedvéért, a francia viszont kihasználja az egyén érdekében a társadalom előnyeit. Sarkalatosán ellentmondó tételek. Idő, munka, türelem kell minden újonnan jött magyar diák számára, hogy magát ilyen irányban átformálhassa.

Francia családhoz meghívót szerzeni csak egy teára is, nem beszélve vacsoráról, amely szinte a lehetetlenségek közé tartozik, nagyon nehéz. Viszonylagosan tökéletes francia beszéd és az szükséges ehhez, hogy a franciák meggyőződjenek arról, hogy az ismeretség számukra gyümölcsöző. Üzleti összeköttetés, tudományos munkásság azok az utak, amelyeken keresztül bejuthatni a francia családba vagy társa-

dalomba. Mindezek egy kezdő diák számára elég távoli lehetőségek. Az első, mert tanulmányai alatt nem foglalkozhatok komoly üzleti vállalkozásokkal, a második pedig azért, mert hiszen tanulmányai idején szerzi meg az alapot a tudományos munkásságra. Más helyzetben vannak azok a diákok, akik valamely tudományág komoly hazai képviselőiként jönnek ki, mint például az ösztöndíjasok jórésze, mert ezek előtt legtöbb ajtó megnyílik.

Érdekes átalakulás vehető észre a Párizsba kikerülő magyar diák politikai felfogásán. Lassúbb, vagy gyorsabb, de folytonos folyamata ez a véleményváltozásnak.

A több-kevesebb ellenzékiességgel megáldott vagy megvert magyar diák idekint egyre radikálisabb húrokat penget az otthoni viszonyokat illetőleg s ha otthon elegendőnek ítélte azt a lassú fejlődést, amely megvan az ország politikai, társadalmi és szociális életében, idekint egyre hangosabb hirdetője lesz a gyors fejlődés szükségességének, egyre hangosabban ad kifejezést meg nem elégedésének az otthoni állapotok felett.

Több oka van ennek: Mindenki előtt közismert a párizsi francia sajtó magyarellenes iránya. Nem beszélek a párizsi magyar lapokról, amelyekről részletes beszámoló olvasható e könyvben, csak azt jegyzem meg, hogy ezeket inkább a kolónia többi része, semmint a diákok veszik komolyan. A magyar eseményekről így jórésztben a francia lapokból értesülhetni, úgy ahogy. Ez a mesterségesen ellenünk hangolt sajtó minden magyar vonatkozású dolgot előbb kritika alá vesz, az események ránknézve kedvező oldalát igyekszik nem mutogatni. A kedvezőtlen pedig minél rosszabb beállításban tárni az olvasó elé. Hiába van a diák jókora kritikai érzéssel felvértezve ezekkel a lapokkal szemben, a folyton ismétlődő egyazon muzsika végre mégis utat talál a fülekbe. Áll ez különösen a külpolitikai kérdésekre. A magyar diák azonban az idegennel szembeni vitáiban lehetőleg mindig a magyar kormány által

képviselt külpolitika alapján áll és igyekszik azt minden erejével támogatni. Egymást közt azonban annál erősebben ad kifejezést bírálatainak.

Másodsorban a párizsi magyar kommunistákkal való érintkezés lehet rá bizonyos befolyással. Nem jelenti ez azt, hogy átevez kommunista vizekre, noha vannak ilyenek is. A nagyobb résznek esetleg még szunnyadó nemzeti érzése a velük való vitakozásban inkább feléled, semmint elalszik. Elkeseredetten, lépésről-lépésre harcol ezek mérgező munkája, felfogása, hirdetett elvei ellen és az utóbbiakat, ha szépeknek is tartja, nem véli megvalósíthatóknak és még kevésbé kívánatosnak megoldani azokkal a módszerekkel, amelyeket volt és van alkalma tapasztalni. Ezek a kommunisták még mindig nem szűntek meg a fehér terror állítólagos rémségeit felidézni, felbujtani és évek múltával egyre több színt és anyagot adni hozzá képzeletükből. Jól megszervezett hazugságaik ellen csak szervezetlen védelem áll a diák rendelkezésére. Mért tudnak a kommunisták oly pontosan beszélni a fehérek tetteiről hónap, nap, dátum említésével? Mért nem tudjuk mi ugyanezt örölkük? Jelenlétükben jottányit sem enged meggyőződéséből a nemzeti érzésű diák; hazamenvén azonban, egyedülvalóságában felidézi a hallottakat s biztos, hogy hatásuk nem marad el.

Meg kell említeni a gyöngéket is. Akik átmennek az ellenséghez, lelkes meggyőződéses kommunisták lesznek, új, meg új tápot adva a lassan kialakuló vörös lángoknak. Vadabbul és becstelenebbül támadják mindazt, ami magyar és nemzeti, mint a berozsdásodott öreg emigránsok. Évek múltával, mikor lassan közeledik a hazatérés órája, akkor enged a hangjuk, akkor kezdenek döngölődni eddig lenézett társaikhoz, akik nem voltak hajlandók elveiket feláldozni és roppant ügyességgel megkezdődik a visszatáncolás. Nem kell leírnom, hogy a magyarság melyik kis százalékából kerülnek ki ezek.

Legjobban befolyásolja véleményét az utódállamokbeli diáksággal való érintkezése, vitái. —

A csonkaországi magyar diák általában vak hívője a kikerülhetetlen és biztos revíziónak. Idealista, aki hisz a magyar igazság győzelmében és annak eljöveteletét csak idő kérdésének tartja. Hűvös, hideg áramként éri az utódállamokbeliek véleménye. Ők már nem tartják a revíziót csak időkérdésnek, sőt más problémák megoldását helyezik előtérbe. Közülük sokan szemünkre hányják, hogy 15 esztendő, a legdrágább 15 esztendő pocsékoltuk el a nemzet életéből, anélkül, hogy a közélet terén gyökeres javításokat tettünk volna. A legdrágább magyar életet, a magyar paraszt életét ti még mindig napi 70 fillérrel vásároljátok meg, — mondják. Hol van a ti szociális berendezkedések, például a munkanélküliek intézményes támogatása terén, kérdi a Felvidék. Hol van a ti középkorba való választójogotok, a legalább elvben titkos román választójogtól, — kérdi az erdélyi. Megvéditek-e úgy az ország alapját, a mezőgazdaságot, mint mi, kérdi a felvidéki és a nagybirtokos rendszer hibáit emlegeti a délvidéki. Egyoldalú pártrendszert, a panamizmus és a protekciónizmus elburjánzását, utálatos méreteit vágja szemünkbe mindegyik. És végül kérdik valamennyien, hát így készítitek elő a visszatérés elvi feltételeit? Ha így haladunk, a ti híres időelméletetekkel lassan odajutunk, hogy már etnográfiai jogalap sem lesz a mi visszacsatolásunkra.

Hiába védekezünk: ti felvidékiek látszatedemokráciában éltek. Délvidéki meg vagy áldva a diktatúrával. Te erdélyi hiába szavazol titkosan, úgyis ellopják. De kész rá a felelet: mindez nem jelenti azt, hogy nektek, csonkaországbelieknek, nem éppen ellenkezőjét kellett volna tennetek, mint ami történt politikai és társadalmi téren. A mi hibáink nem orvosság a ti bajotokra.

Összeszorult szívvel hallgatja a magyar diák mindezt. Nem igen tud mit válaszolni. Keserűség gyűl össze benne minden ellen, ami volt, ami ezeket felidézte és a súlyos vádakat felsorolhatóvá tette. Változás kell, sürgős változás, minden téren. Mert így nem revízió következik, hanem a nemzet temetése.

Érzi ezt. S fellázad lelke haragjával, szíve fájdalommal a sötét jövő ellen. És egyre hangosabb követelője lesz a gyors és alapos változásnak.¹

A nemi problémák tárgyalásába nem bocsátkozhatom, mert ezek sokkal inkább tartoznak a pedagógusok, mint a nagyközönség elé.

Lezárom e problémák vizsgálatát s megoldásuk kutatását. Munkám nem teljes, feladatomban inkább csak az volt, hogy a párisi magyar diák lelki problémáit felvessem. Nem tértem ki például azokra a kérdésekre, amelyek a hosszú évek után hazakerülő magyar diák elé tárulnak otthon. De talán aki keresztülverekedte a párisi hőskort, keresztül fogja magát verekedni azokon a természetes akadályokon is, amelyek hazatértekor várnak rá.

Kovács József.

¹ E megoldatlan problémák is mutatják, milyen nagy szükség volna a P. M. D. „szemináriumait“ nemzetvédelmi irányban kiépíteni, ahol pártpolitikától mentesen tárhatnék fel az itt is érintett nagy kérdések helyes megoldási módjait és elemezhetnők ezeket lélektani alapon is. V. ö. a *Magyar diákmozgalmak Franciaországban* c. cikk javaslatokkal foglalkozó részét. Szerk.

Öregcserkészzet Parisban

Lord Baden Powell tábornok, a cserkészmozgalom megteremtője és a világ mai főcserkésze néhány évvel ezelőtt egy cserkészvezetői konferencián ezt a kijelentést tette: „A cserkészzet játék gyerekek számára és nem filozófia a felnőttek számára.“ Ez a kijelentés teljesen fedi a valóságot és minden tekintetben megfelel a cserkészzet eredeti alapelveinek, melyeket a világ minden nemzetéhez és vallásához tartozó cserkészek magukénak vallanak. Valóban a cserkészzet célja főképpen a fiúkkal, a 13—18 éves kamaszokkal való foglalkozás, ezeknek a szabad természetbe való visszavezetése, egészséges, sportszerű játékokkal való szórakoztatása és morális nevelése. Azzal, hogy a cserkészzet ezekből a fiúkból egyrészt erős, egészséges, másrészt használható fiúkat akar nevelni, tulajdonképpen teljessé teszi ezek nevelését azokból a szempontokból, melyeket a liberális társadalom pedagógiája elhanyagolt.

Azok a fiúk azonban, akik a cserkészzet áldásos nevelését élvezve, a cserkészzet erkölcsi elveit magukévá tették, a kamaszéveken túljutva, érezték, hogy azt a fizikai és morális, erőt melyet a cserkészettől kaptak, csak úgy őrizhetik meg maguknak, ha férfikorukban is együtt maradnak. így alakultak a 18 évet meghaladott cserkészfiúkból Európa legtöbb országában az öregcserkészcsapatok. Ezekben az öregcserkészcsapatokban férfiak élnek cserkészéletet, azaz — férfiak számára átalakított formában — alkalmazzák azokat a morális nevelőeszközöket, melyeket a

fiúk cserkészete oly nagy eredménnyel használ. Fizikai nevelés szempontjából a szabadtéri sportokat, nagy kirándulásokat stb. űzik, az erkölcsi nevelést pedig egymásközötti megbeszélésekkel, előadásokkal, vitákkal stb. igyekeznek előmozdítani. Ily módon tulajdonképpen az alapelveket megfogalmazó Baden Powell eredeti szándékain túlmenőleg mégis létrejött egy filozófia, azaz helyesebb kifejezéssel élve, egy világnézet, melyet a cserkészet nevelésében részesült és férfikorban is cserkésznek megmaradó férfiak vallanak magukénak.

Ezt a világnézetet, ha csak Európa öregcserkészmozgalmát tekintjük, leginkább modern, keresztény világnézetnek nevezhetnénk. Alapelvei, melyek a cserkész tíztörvényben vannak lefektetve, egész Európában azonosak. Az azonos erkölcsi elveket valló emberek pedig könnyen barátkoznak, innen az öregcserkészeknek a mai fegyverrel acsarkodó világban szinte valószínűtlenül erős nemzetközi barátsága. Ebben a nemzetközi cserkészársaságban a magyar cserkészek nem számuk (kb. 5000 magyar öregcserkész van, míg pl. a negyvenmillió franciaországnak alig van 10,000 öregcserkésze), de főleg a teljesítményeik közismert nagysága és eredményessége következtében nagybecsülésnek és tiszteletnek örvendenek. A koppenhágai Jamboree versenyeredményei megnyitották 1924-ben a külföldi cserkészársadalom szívét az addig alig ismert magyar cserkészek felé. 1933-ban pedig a gödöllői Jamboree, melynek rendezési munkáját a magyar öregcserkészek végezték, ismertté tette a magyar férficserkészeket is egész Európa szemében.

Ez a két dolog, tudniillik az összes öregcserkészek között fennálló meleg rokonszenv és a magyar öregcserkészek Gödöllőről származó jó hírneve magyarázza meg azt a különben tán érthetetlen szeretetet és barátságot, mellyel a francia öregcserkészek a Parisba szakadt magyar testvéreiket fogadják. Legtöbb magyar diák, aki néhány esztendőn Parisban tölt, itt a franciákat csak látja, barátságot leg-

feljebb az itt tartózkodó külföldiekkel köt, mert a franciák — alkalmasint csupán szokásból — nem hajlandók barátkozni a külföldiekkel. Nem jártak így azok a magyarok, akik gomblyukukban egy kis zöld liliomos jelvénnel, zsebükben pedig egy nemzetközi cserkészigazolvánnyal érkeztek Parisba. Ezek az eiső órától fogva meleg baráti kört, szíves, érdeklődő társaságot találnak bármelyik cserkészcsapatnál, bármelyik kollégájuknál, aki valamelyik francia cserkészszövetség kebelébe tartozik és talpaskeresztet, kakast, vagy felajzott íjat visel jelvényként. A cserkészet egyik legalapvetőbb elve a szolgálat törvénye. Minden ember testvérünk, tehát mindenkinek, mindig és mindenben szolgálatára kell állanunk. Ennek következtében mondták ki pl. a francia öregcserkészek egy megbeszélés keretében azt a — különösen Franciaországban — egészen hallatlan elvet, hogy nem szabad olyan politikát követnünk, amely a külföldiekre nézve hátrányos, vagy káros volna. Ennek a meleg barátságának és szeretetteljes fogadtatásnak következtében a Franciaországban tartózkodó magyarok, akár diákok, akár állandóan itt megtelepedett emberek a francia cserkészmozgalommal igen szoros kapcsolatban állanak. Már azt is tervezgetik, hogy a párisi magyar fiúkból a francia katolikus cserkészszövetség (Scouts de France) kebelében magyar cserkészcsapatot alakítsanak. Ezt a nagyszerű tervet a francia cserkészek is örömmel és szeretettel fogadták és mindenképpen kezükre jártak, de a terv egyelőre halasztást szenvedett a mai szomorú politikai világ útvesztőiben. Ennek a magyar cserkészcsapatnak ugyanis csak magyar állampolgárok, illetve magyar állampolgárok fiai lehetnének tagjai, úgy, hogy az utódállamokból ideszakadt magyar testvéreinket ez a szabály kirekesztette volna a magyar közösségből. Márpedig az idegenben élő magyarok között — mint ezt jelen kötet mind egyik munkatársa egyöntetűen vallja — nem szabad felépíteni a trianoni válaszfalakat és különösen nem szabad elzárni a többi magyartól azokat, akik

magyarságukért amúgy is sokat szenvednek. Inkább várjon ez a terv addig, míg ezek a nemzetközi nehézségek megoldódnak, azaz amíg lehetővé nem válik, hogy a Felvidékről, Erdélyből és a Délvidékről Parisba került magyar fiúk, legalább itt, a csonkaországbeliekkel együtt cserkészkedhessenek. Arra ugyanis a mai politikai viszonyok között nem igen van lehetőség, hogy Parisban a Magyar Cserkészszövetség keretébe tartozó cserkészcsapatot szervezzünk, bár másutt ez előfordult már, pl. Alexandriában vannak nagyszámmal a görög cserkészszövetség kebelébe tartozó görög cserkészcsapatok, melyek a nemzetközi cserkészösszejöveleteken, a Jamboreekon is nem Egyiptom, hanem Görögország táborában táboroznak.

Addig is, amíg Parisban magyar cserkészcsapat alakulhat, a francia cserkészcsapatok szívesen látnak körükben bármely magyar fiút, kicsit, nagyot egyaránt, és ez a franciákkal együtt való cserkészkedés legalább szorosabb kapcsolatot teremt a két nemzet ifjúsága között. Sokat tanulhatunk egymástól, mert a cserkészzet alapelvei ugyan a világon mindenütt azonosak, de ezeket az elveket minden nemzet ifjúsága a maga speciális módszereivel igyekszik megvalósítani, s bennük a maga nemzeti gondolkozásmódját is iparkodik kifejezésre juttatni. Némely szempontból a francia cserkészzet rendszere tökéletesebb, de büszke öntudattal vallhatjuk, hogy sok tekintetben a magyar cserkészzet követ biztosabb és helyesebb utakat. Nem lesz felesleges talán, ha vázlatosan összehasonlítjuk a két cserkészmozgalmat. Hasznára fordíthatja ezt az összehasonlítást a Parisban élő magyarság, mely kapcsolatot keres a franciákkal, de ismerni akarja az otthoni viszonyokat is, de tán nem lesz céltalan ez a néhány szó azoknak sem, akik a magyar öregcserkészzet fejlesztésének és tökéletesítésének útjait keresik.

Az egész cserkészmozgalom összehasonlítása nem fér e keretekbe és avatottabb tollra vár, itt csupán az öregcserkészmozgalommal foglalkozunk, amely

mindenütt keresi még az utakat és a módszereket, tehát mindenképpen tanulni akar.

Gyökeres különbség van már a szervezetben is. Magyarországon egyetlen cserkészszövetség van, mely egyesíti magában bármily alapon, egyházközség, iskola, gyár, kollégium, egyesület stb. keretében szervezett cserkészcsapatokat, akár ugyanazt a vállást követik az egyes cserkészcsapatok tagjai, akár nem. Így a magyar cserkészlet országos mozgalom, melyben a legkülönbözőbb csapatok vannak szervezve. Általában különbséget szoktak tenni diák és munkáscsapatok között; az előbbieket rendszeresen valamely iskola, az utóbbiak pedig valamely gyár keretében alakultak. Ezeknek a csapatoknak megfelelnek azután az öregcserkészcsapatok is, melyek között szintén akad olyan, melynek tagjai kizárólag egyetemi hallgatók és hogy a cserkészleteknél szokásos kifejezést használják „íróasztal“ munkások, más csapatoknak pedig a vezetőkön kívül csupa munkás tagjai vannak. E csapatok között semmiféle elvi vagy jogi különbség nincs, csupán a vagyoni lehetőségek és a szellemi igények eltérők. A főiskolás csapatok vagyoni lehetőségei megengedik a külföldi mozgótáborokat, amik persze nagyon tanulságosak az abban résztvevőkre, a fiúk szellemi képzettsége pedig komolyabb és magasabb színvonalú megbeszélésekre ad alkalmat, úgyhogy az öregcserkészlet új eszméi, szellemi irányítása stb. rendszeren az ilyen főiskolás csapatokból indul ki, és ezeket a felvetett eszméket követik a természetesen lassabban haladó, több nehézséggel küzdő munkáscsapatok is. A főiskolás és munkás öregcserkészlet külön-külön szervezése következtében azonban állandóan fenyeget a magyar öregcserkészlet szellemi kettéhasadásának veszedelme, mely veszendőbe vihetne azt a nagy értéket, amit az „íróasztal“-emberek és munkások egytáborban való cserkészkedése jelent. Ezt a veszedelmet vannak hivatva elhárítani a legújabbban szervezett Fiatal Magyarság klubok, melyek egy-egy város összes öregcserkészzeit, egyesítik ma-

gukban, szórakozás és megbeszélések folytatása céljából.

Franciaországban a cserkészszervezkedés egészen más, vallási alapon történik. Ma itt három cserkészszövetség van és alakulóban van egy negyedik is. Külön szervezkedtek a katolikus cserkészek (Scouts de France) kb. 52,000-en, a protestáns cserkészek (Éclaiers unionistes de France), kb. 15,000-en és a nem vallási alapon szervezett cserkészek (Éclaiers de France) kb. 8000-en. Van azonkívül egy külön álló, egészen új szervezet, melyet a nemzetközi cserkésziroda még nem ismert el, az izraelita cserkészek csoportja. Ezek számát nem ismerjük. A három szervezett cserkészszövetség között némi laza együttműködés van ugyan, pl. külföldön egységesen lépnek fel, a párisi egyetem jogi karán van egy szövetségközi cserkészcsoport stb., de egyébként a szövetségek tagjai alig tudnak valamit egymásról, és egészen különböző utakon járnak. A katolikus és protestáns szövetség csapatai egyházközségek szerint szervezkednek. Ezek az egyházközségek szerint szervezett cserkész és öregcserkész csapatok munkásokat és tanulókat egyaránt felvesznek. Tagjukká válhat bármelyik fiatalember, aki az illető egyházközség kebelébe tartozik. Az így létrejövő csapatokban vegyesen lévén munkások és középiskolát végzett fiatalemberek, a cserkésztestvériség társadalmi osztályokat áthidaló közössége sokkal erősebb, mint Magyarországon, ahol a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó fiatalemberek ritkán tagjai ugyanazon csapatnak és ezek érintkezése csak a csapatközi összejöveteleken, illetve a Fiatall Magyarországi klubokban történik. Viszont azonban a francia csapatokban, távolról sem sikerülnek olyan jól a megbeszélések, mint Magyarországon. A francia öregcserkészcsoportokban ugyanis különböző tanultságú és szellemi képzettségű fiatalemberek lévén együtt, az ott folyó megbeszéléseket többnyire a főiskolások irányítják. A résztvevő munkásifjak, akik nehezebben fogalmazzák meg a véleményüket, nem mer-

nek vagy nem tudnak hozzászólni, néha nem is értik egészen azt, amiről a vitatkozás, szakkifejezések használatával folyik. Ilyenkor a vitatkozás ezekre a munkás öregcserkészekre nézve teljesen haszontalan marad. Néha ugyan a megbeszélés vezetője a vitatkozást erélyes kézzel olyan mederben tartja, hogy azt mindenki megérthesse és a kisebb képzettségűek is hozzászólhassanak, de viszont ekkor meg a főiskolások unják magukat halálra, mert félórákig vitatkoznak és magyarázgatnak olyan dolgokat, amiket ők három szóval egész alaposan megértettek volna. Ennek következménye az, hogy a magyar öregcserkészletben oly nagyjelentőségű vallási, erkölcsi, politikai stb. megbeszélések és vitatkozások, melyek lehetővé teszik az öregcserkészek egységes állásfoglalását, a francia öregcsapatokban aránylag ritkák. Rendes szokásuk az, hogy egyideig beszélgetnek, húzogatják a témát különböző oldalról, de a lényeghez nem mernek hozzászólni és a végén a megbeszélés vezetője egyszerűen elmondja azt, amit a vitatkozás eredményeképpen le akart szögezni, de amiről a vitában tulajdonképpen nem volt szó. Ehhez a súlytalan vitatkozáshoz a francia öregcserkészek annyira hozzászórtak, hogy pl. még a párisi egyetem jogi karán szervezett szövetségközi öregcserkész csapatban, tehát egyenlő képzettségűek között sem sikerült épkezláb vitát indítani, még olyan érdekes kérdésekről sem, mint pl. a cserkészlet állásfoglalása a politika tekintetében stb.

Így az erkölcsi és egyéb természetű megbeszéléseket kevésbé fontosaknak tekintik a francia öregcserkészek, s következtetésképpen sokkal gyerekesebbek, mint a magyarok, másrészt azonban sokkal gyökeresebben tudnak szakítani a liberális világ társadalmi berendezkedésével és formáival, mint mi. Például a jogász öregcserkészek közös vacsoráján a franciák nem tudtak okosabbat csinálni, mint-hogy vacsora után félretolták az asztalokat, körbeültek a földön és énekeltek, gyerekes tréfákat csináltak, csatakiáltásokat kiabáltak és így tovább.

Hasonló alkalmat a magyarok bizonyára közös problémák mélyreható megbeszélésére és közös tervek kialakítására használtak volna ki. Ezzel szemben azonban a Scouts de France öregcserkészei keresztül tudták vinni, hogy egy általuk rendezett nagy katolikus ifjúsági nagygyűlésen 1934 októberében egyetlen nagyképű beszédet sem mondtak el, egyetlen „idősebb jóakaró“ sem volt jelen, csak minden résztvevő egyesület egy színdarabbal, szavalókóruossal bemutatta céljait és törekvéseit. A gyűlésen kb. 5000 fiatalember volt jelen, s a gyűlés vezetője, egy 26 éves fiatalember rövidujjú cserkészingben lépett a dobogóra és semmi mást nem csinált, csak néhány rövid szóval konferált. Ezt az egyszerűséget és közvetlenséget, sajnos a magyar öregcserkészek mindmáig nem tudták elérni.

A magyar öregcserkészet elveit sok vitatkozás és megbeszélésen átszűrve 1929-ben gróf Teleki Pál és Sík Sándor fogalmazták meg az úgynevezett Fialat Magyarság zöld füzetében. Ez idő óta a magyar öregcserkészek szívesen nevezik magukat „fialat magyarok“-nak, és e füzet címe után nevezték el az 1930 óta rendszeresen, havonként megjelenő hivatalos lapjukat is. Ez a füzet határozott állásfoglalást tartalmaz a magyarság aktuális társadalmi, politikai, nemzetiségi stb. kérdéseiben és a magyar öregcserkészekről is hasonló határozott állásfoglalást kíván, illetve ez állásfoglalás elfogadását és ennek alapján való munkát. Keretei azonban oly tágak, hogy bármely helyes gondolkozású magyar fiatalember elfogadhatja, ha nem sodródott máris bele valamilyen szélsőséges politikai vagy társadalmi mozgalomba. Ez elvek alapján a magyar öregcserkészet erős, országos ifjúsági mozgalommá fejlődött, mely elsősorban egy új, keresztényebb és modernebb magyar társadalom kialakítására törekszik. Ma divat otthon reformokról beszélni. Az öregcserkészet lényege azonban nem az, hogy reformot követel másoktól, hanem saját magát akarja reformálni. Új, erőteljesebb társadalmat akar magából kialakítani,

mely nemcsak formájában, de lényegében is keresztény, és mint az a cserkészzet szervezetéből is kitűnik, a legnagyobb mértékben szociális. Ebből az elgondolásból indulnak ki a magyar öregcserkészzet nagy közös munkái, a regőlés és a szociográfia, mely a falu népével keresi a kapcsolatot, és a nagyvárosok periferiáin lévő proletariátust főleg szellemileg segítő akciók, a settlementek, az inas cserkészcsapatok szervezése stb. Ez a program mélyen keresztény és vallásos, mégis elveit egyetlen más magyar mozgalom sem nevezheti őszintén, kicsinyes politikai érdekeitől eltekintve ellenségesnek. Érdekes példáját mutatta ennek az 1933 őszén a magyar Cobden szövetség által rendezett ifjúsági kongresszus, amelyen a Fiala Magyarorságot képviselő két ifjú előadása után felállt a protestáns Soli Deo Gloria szövetség képviselője, valamint a szociáldemokrata ifjúsági szervezetek képviselője és mindkettő kijelentette, hogy teljes mértékben elfogadják az öregcserkészek által mondottakat és örömmel hajlandók együttműködni velük, pl. a városi szociális akciókban. A Fiala Magyarorság zöld füzetében mondottakat felesleges volna ismételni, hisz e dolgokat rövidre összefogni lehetetlen, alaposan pedig nem lehet jobban megírni, mint ahogy azt Sík Sándor és gróf Teleki Pál megírta. Elegendő annyit megemlíteni, hogy e füzet óta a magyar öregcserkészzet határozott cél irányában, főleg a fent említett módszerek, a regőlés, a szociográfia, a szociális akciók stb. felhasználásával működik, kiegészítve ezzel az öregcserkészzet eredeti célját, a testi-lelki önképzést. A fizikai önképzést a sportokkal, főleg a szabadtéri vándorsportokkal, evezéssel, síeléssel, gyalogtúrákkal igyekeznek elérni, és ezeket a sportokat lehetőleg összekötik a faluk népével foglalkozó regőléssel és világlátással. A budapesti piarista öregcserkészcsapat evezős, gyalogos és sítúrákkal összekapcsolva, pl. Nagy-Magyarország elszakított részeit igyekeznek megismerni, földrajzi, de főleg néprajzi és nemzetiségi szempontból. A szellemi önkép-

zés pedig főleg a fent említett politikai és erkölcsi megbeszéléseken, vitatkozásokon folyik.

A francia öregcserkészlet, nem országos, hanem vallási mozgalom. Ez már szervezetéből is következik. A Scouts de France öregcserkészei főleg a Franciaországban oly sok üldöztetést szenvedett katolikus vallást, annak mélyebb és erőteljesebb kultuszát akarják magukban és másokban kifejleszteni. Legfőbb büszkeségük, hogy több mint 2000 francia öregcserkész lett pappá. Összejöveleik legfontosabb része a közös imádság, melyet a középkori lovagrendekre emlékeztető módon mondanak. Szépszokásuk, hogy a közösen hallgatott szentmiséken a ministráns responsoriumait kórusban mondják, s ezáltal a szentmise misztériumát jobban kiterjesztik az egész közösségre. Ők is járnak falura, de ily kirándulásaik célja nem az, hogy a falusi népet megismerjék és magukat a falusiakkal megismertessék, hanem főleg az, hogy a falusiak vallásosságát növeljék. Hetek munkáját fordítják arra, hogy egy-egy falusi kiránduláson a szentmisén szép gregorián énekeket énekeljenek, feláldozzák karácsonyestjüket, hogy valamelyik párisi periférián egy ünnepélyes éjféli misén énekeljenek és ministráljanak, hogy egy nagy betlehemes játékkal szórakoztassák a nyomortanyák lakosait. Jól tudják azonban, hogy a vallásosságot mindenkinek saját magában kell kiépítenie, idegenektől legfeljebb energiát és jó példát kaphat. Ezért e téren a cserkészek legfeljebb befolyást gyakorolhatnak a falusiakra a vallási élet megindítása tekintetében, ennek kifejlesztését már csak a papok végezhetik. Ennek következtében falusi kirándulásaik s falun végzett munkájuk nélküli a rendszerességet, a céltudatosságot. Ugyanabba a községbe egy évben legfeljebb egyszer mennek ki s így, mire a következő évben megint odakerülnek, a falusiak már rég elfelejtették az előző alkalommal hallottakat és tapasztaltakat. A munkát tehát megint előlről kezdenek.

Be kell ismerni, a francia öregcserkészek a cser-

készet leglényegesebb szabályát, a szolgálatot sokkal tökéletesebben végzik, mint mi magyarok. Fentebb vázolt falusi kirándulásaikban is a szolgálat szelleme uralkodik. Ezekben a kirándulásokban ugyanis nem azt tekintik a lényegnek, hogy falura kimenve ott munkát végezzenek és valami reális eredményt érjenek el, hanem azt, hogy ők maguk, akik kirándulnak, szolgálatot teljesítsenek, feláldozzák vasárnap-i szórakozásukat egy munkáért, aminek tán mások nagyon sok hasznát nem is látják, de amit ők mégis azok érdekében végeznek. Ennek a munkának cserkészszelleme sokkal magasabb mint a miénk, mely közvetlen eredményekre törekszik. Lehet, hogy következményeiben is hatásosabb lesz, t. i. a francia öregcserkészek jobban megtanulják a minden érdektől mentes, teljesen önzetlen munkát. Azonban ilyen nagyon távoli lelki célokat szolgáló munkára a magyar cserkészek pszichéje nem képes. A magyar ember a világot két lábával keményen a földön állva nézi és nem tudja az életet annak reális oldalai nélkül elképzelni. A középkori aszkézis is alig honosodott meg hazánkban, míg Franciaországban kitűnő talajra talált. A cserkészmunkának ez az egészen mély, de reális célokat alig szolgáló formája a magyar léleknek nem felel meg és ha alkalmaznák, rövid időn belül elbukna.

Kérdés azonban, hogy ez a francia cserkész-munka egyáltalában alkalmas-e a fiatal férfiak érdeklődésének felkeltésére? A tapasztalat ugyanis az, hogy míg Magyarországon ma már nem ritkák a 25—30 évet is meghaladott férfiaktól álló öregcserkész-rajok, addig Franciaországban a fiúk ritkán térnek vissza a katonai szolgálatuk elvégzése után a cserkészcsapatba. Gyerekes játéknak tekintik, melynek ideális követelményeit felnőtt férfi nem valósíthatja meg mindennapi életében. Ez persze csak ürügy, hogy valamivel megindokolják távozásukat. Alkalmassint nem is azért csökken a cserkészzetben való résztvétele azoknak, akik katonai szolgálatukat már teljesítették, mert a cserkészzet többé nem érdekli

őket, vagy a cserkészlet munkáját megvalósíthatatlanul ideálisnak tartják, hanem azért, mert a cserkészlet ideális követelményekkel lép fel velük szemben, azonban e követelmények teljesítését nem könnyíti meg. Magyarországon az öregcserkészlet egyre jobban arra törekszik, hogy az öregcserkészek egész életét kitöltse. A öregcserkészek (a Quadragesimo Anno pápai enciklika elgondolásainak is megfelelően) Magyarországon azon igyekeznek, hogy ne csak tanultság, de foglalkozás szerint is egyesüljenek. így alakult a közgazdasági egyetemnek, a szegedi egyetem bölcsészeti karának stb. öregcserkészcsapata, legtöbb öregcserkészcsapatban külön alakulnak, orvos, jogász, mérnök örsök stb. Ezek az azonos foglalkozású öregcserkészek lehetőleg együtt is dolgoznak, de mindenesetre sokat vannak együtt és alkalmuk nyílik arra, hogy szakkérdéseiket is hasonló gondolkozásúakkal, cserkésztestvéreikkel beszéljék meg. Ma már kezd köztudomásúvá válni, hogy az öregcserkészek között fennálló szoros barátság mindinkább arra vezetett, hogy azok ugyanabba a társaságba járnak, együtt sportolnak, szórakoznak, táncolnak is. így egész életüket, munkát, szórakozást . egyaránt lehetőleg együtt élik s a hasonló gondolkozásúak társasága bármily helyzetben megkönnyíti a cserkész-törvények szerinti — néha súlyos — követelmények teljesítését.

Franciaországban az ilyen, foglalkozás-szerinti csoportosulás lehetetlen, mert mindenképp fontosnak tartják annak a rendszernek fenntartását, hogy a különböző műveltségű és különböző társadalmi osztályokhoz tartozó fiúk együtt cserkészkedjenek. Ennek következtében az ugyanazon csapathoz tartozó fiúk rendszeresen csak a csapatösszejöveteleken, azaz havonként egyszer-kétszer látják egymást, egyébként életüket a közösségtől teljesen függetlenül élik. Arról szó sem lehet, hogy az ugyanazon csapatbeliek együtt járjanak társaságba, mert családjuk, testvéreik egészen más társadalmi körökben élnek. így számukra a cserkész-törvények szerinti

élet nem egy közösséghez való szerves hozzátartozást, hanem csak áldozatot jelent. Ennek a cserkészéletnek az értéke természetesen annál nagyobb, minél több áldozatukba kerül, de mivel így sokkal nehezebb, sokkal kevesebben tudják végrehajtani.

Ehhez járul a francia cserkészeknek a sportokban való járatlansága és a sport iránti csekély érzeke is. Magyarországon hallatlan dolog volna az, hogy Párizsban, a Szajna városában összesen két cserkészcsapat űz vízisportokat, egyik az Éclaireurs de France, a másik az Éclaireurs unionistes de France kebelébe tartozik. (Budapesten több mint ezer vízcserkész van). Legtöbb öregcserkészcsapatban csak mint elérendő teljesítményt emlegetik, hogy mindenki tanuljon meg úszni. Alkalmunk volt részt venni egy párizsi cserkészcsapat svájci sítáborában, ahol bár voltak néhányan, akik elég jól mozogtak a sílécéken, alig akadt valaki, aki hajlandó lett volna félnapos sítúrára indulni, hosszabb túrára pedig egyáltalában nem volt vállalkozó. A hegyi túrákhoz még a vezető se sokat értett és felmenet a menedékház felé, kishíján elvesztettünk néhány fiút, akik mint kezdők, lassabban másztak.

Mindez azonban legfeljebb azt magyarázza meg, miért ilyen csekély a száma a francia öregcserkészeknek, nem pedig cserkészmozgalmuk erőtlenségét bizonyítja. Mozgalmuk mély lelki alapjairól tanúskodnak azok a módok is, melyekkel a francia cserkészetet a francia történelem nagy eszméihez csatolják. Pl. itt nemcsak a cserkészek és a tisztek, de minden őrsvezető külön fogadalmat tesz, a középkori lovagrendek lovagi fokozatainak mintájára. Az őrsvezetőt nem egyszerűen megbízzák, mint Magyarországon, hanem ünnepélyes külsőségek között beiktatják, zászlóval és jelvényekkel, mint valami középkori hűbérurat, leendő alárendeltjei pedig, az őrs tagjai, valóságos hűségi fogadalmat tesznek, a középkori vazallusok módjára. Magyarországon, ahol sokáig kísértettek a régi k. u. k. hadsereg hagyományai és ahol ma az öregcsapatok sokszor csak

jól szervezett egyesületre hasonlítanak, ezeknek a megható külsőségeknek alig van nyoma. Igaz, hogy hasonló történelmi példaképet a magyar történelemben sokkal erőltetettebb módon lehetne csak találni, de szegyeinek is a magyar fiúk az ilyen gyerekes külsőségeket. Néhány évvel ezelőtt, mikor gr. Teleki Pált országos öregcserkészvezérré választották, őt tábortúznél paizsra emelték, de ez a külsőség a legtöbb jelenlévő öregcserkészben nem meghatottságot, hanem visszatetszést szült.

Mint fentebbiekből látszik, meglehetősen sok részletdologban tér el a francia öregcserkészzet a magyartól. Nem mondhatjuk egyikről sem, hogy jobb a másiknál, hisz mindegyik a maga nemzeti szelleméhez mérte eszközeit. Ha fentebbi sorok mégis a magyar cserkészzet előnyeit emelték ki inkább, ez — beismerjük — azért történt, mert e sorok írója nem tudta tárgyilagosságát egészen megőrizni. Bármenyire ismerjük ugyan a francia mozgalmat, nem tekinthetünk el attól, hogy mi magyarok vagyunk és a mi mozgalmunkat — bár még mindig alakulóban van és még mindig keresi az utakat — a magunk számára jónak s a mi sajátos lelkünk megfelelő formájának tartjuk.

Hasonlít azonban a két cserkészmozgalom a cserkészzet általános alapelvein kívül abban, hogy mindkét országban erősen nemzeti mozgalom. A magyar cserkészek legfőbb törekvése, hogy a letiport és megalázott Magyarországon és a kétségbeejtő helyzetben lévő magyar társadalmon segítsenek. A francia cserkészek pedig Franciaországot akarják jobbá és erősebbé tenni. Ez a nemzeti szellem azonban nem süllyed sovinizmussá, a nemzethez nem tartozók gyűlöletévé. Ellenkezőleg, meleg szeretettel viselkednek az idegenek iránt is és a saját nemzetük jólétét mások kára nélkül igyekeznek megteremteni. Hogy paradoxon kifejezéssel éljünk, lelkükben a nacionalizmus internacionális keretek között él. Talán ez az internacionális nacionalizmus, ez a nemzeti alapon fölépülő szellemi közösség, ami ebben az

ifjúságban mind erősebben jut kifejezésre, jobban megteremti majd az európai nemzetek békéjét, mint a Nemzetek Szövetsége és a ma oly sokat emlegetett és oly népszerűtlen Páneurópa tervek.

Dr. Degré Alajos.

Nyugat? Kelet? — vagy magyar életforma?

(Emlékbeszéd 1933 október 6-án).

Rossz idők jártak akkoriban is. Súlyos volt a robot, a dézsma, meg a papi tized. A császár is mindig több katonát akart. Katona azért még csak akadt volna, mert terem elég kemény legény a magyarföldön, amiből a császár kedvére válogathat, de pénz, amit a császár háborúra kért, már kevesebb volt. És a császár mégis kérte. Szüksége volt rá. Mert a császároknak szükségük van a pénzre meg a háborúra. A császár nem sokat törődött azzal, hogy a nagy magyar alföld valamelyik kalibájában éhen pusztulnak a katonát, meg pénzt termő jobbágyok. Pusztuljanak. Van elég belőlük. Jövőre új terem! Mert a magyar föld csodálatos tulajdonsága, hogy vég nélkül termi a katonát a császárnak és a pénzt, azt is a császárnak.

És az adóval, robottal, földesúrral megáldott jobbágy keményen összeszorította a szájaszélét és odaadott mindent, amit a földesúr, meg a császár követelt. Mert így szokta meg évszázadokon keresztül, így csinálták az apáik, öregapáik. Így csinálják majd a fiaik és az unokáik is. Tudták, hogy az ő életük nem az ő életük, hogy a császároké, meg mindenkié, aki erős és követelni mer.

De Pesten más véleménnyel voltak a fiatalok. Ők nem hitték el, hogy jól van ez így. Nem hitték el,

hogy az ország millió keservének, fájdmának a gyümölcse csak azért terem, hogy a mindenható császáré legyen, nem akarták elhinni, hogy millió emberek vannak a császáráért.

Ezek rebellisek voltak. Fiatalok és álmodozók. És a legfiatalabb, legrebellisebb, legálmodóbb volt a fiskális úr, akit rossz szemmel néztek Pesten, Bécsben, mert valami újat, frisset, fiatalosat mert megálmodni. Szegény fiskális úr. Lendületes fiatalságának éles látásában, fajtájának elhivatottságában hitt. Hitte azt, hogy van célja a magyar életnek, hogy nem a történelem szeszélye dobta a Duna medencéjébe.

És föllángolt a márciusi forradalom. Úgy amint a fiskális úr és a fiatalok ott Pesten megálmodták. Úgy, ahogy a nagy magyar alföld náddal fedett viskóiban még álmodni se merték. A császár ellen, Nyugat ellen. Mindenki ellen, aki nem fiatal és nem magyar. Mindenki ellen, aki gúzsba akarja kötni a magyar életet, aki bilincset akar rakni a fiatal jobbágy legény kezére.

Másfél évig tartott ez a forradalom. Fiatalos energiával mentek neki a márciusi Hősök az új Magyarországnak. Mert elhitték, hogy új Magyarország lesz a régi helyén. Szabad, új és magyar. Ember lesz mindenki, aki a magyar földön látta meg a napot. A fiatal jobbágy legényt senki be nem sorozta és mégis elment meghalni a csataterekre. Tudta, hogy az, amit most véd, az az övé, az unokáié. Azt a robot, a dézsma, a papi tized ellen védi. Védi kétségbeesett keserőséggel az ő emberi életét.

Első esete volt történelmünknek, hogy magunkért harcoltunk, Nyugat ellen. Mindenki egyért. Mert mi 900 esztendőn keresztül a leglehetőlenebb célokat is őszintén szolgáltuk. Harcoltunk tatár ellen. Tudtuk, hogy testvér-harcot harcolunk. És Európa elhitette velünk, hogy mi is Nyugat vagyunk. Verekedtünk török ellen. Pedig könnyebb, lett volna mellette. Kurucok voltunk, labancok voltunk. De mindig magyarok és mindig őszintén. Verekedtünk

egymással, meghaltunk százszor egymás ellen, Kelet ellen, ahonnan kiszakadtunk. Volt nekünk 900 éven keresztül mindenfajta problémánk, csak magyar probléma nem volt soha a magyar földön.

A szabadságharc magyar problémát adott. A pesti fiatal rebellisek magyar problémát sikoltottak a világba. Észrevették, hogy Európa közepén se vagyunk Nyugat, hogy 900 éven keresztül is megőriztük magyarságunk minden hibáját. A fiatal rebellisek testünkhöz szabott kultúrát, ahhoz igazított Európát akartak a Duna-medencében. Vasutakat, csatornákat és egy világvárost a Duna mellett. Álmodtak művészetről, államról, erős biztos nagy hatalomról, amelyik egész Kelet-Európát és Balkánt irányítja.

Ilyenfajta álmaik voltak.

De a császár nyugati középkort akart. Vagy talán még azt se. Pénzt és katonát. És megölni mindent, ami új. Nem engedni megszületni a gondolatot. Mert a gondolat veszélyes. A gondolat öl. A gondolat lángba borítja a világot. A márciusi gondolatok pedig hamuvá perzselhették a Habsburg dinasztia minden meglévő és megálmodott hatalmát.

Nyugat nevében és a kultúra nevében le kellett gázolni a gondolkodni, európaivá lenni akaró „Ázsiát“. A hatalmas császár elküldte mindenható seregét, hogy megfékezze a lázadó csordát és érdemük szerint megbüntesse azt. Csakhogy a jól fegyverzett, fegyelmezett császári sereg furcsa csordát talált ott, Dévényen túl. Ez a fegyvertelen, rongyos, lázadó, szedett-vedett népség példát adott a világnak és a császárnak, hogyan kell háborút viselni. Ez a lázadó csorda fiatal hősökéből állott, akik ugyan névtelenek maradtak, de hősebbek voltak a hősöknel, mert a hősiesség patinája nélkül is állták a császár katonáinak golyózáporát.

Es a „főkolomposok“: Kossuth, meg a fiatal tábornokok győzelmet győzelemre halmozva vitték a sorsa felé a felkelőket.

Azután új ellenség jött: a cár.

Akkor tavasz volt. Kezdődtek a mezei munkák. Be kellett vetni a földeket. A fiatal márciusi hősök magyarok voltak, akiknek csökönyös, kemény koponyájukban imádságként élt ez a szó: föld. Meg kell munkálni a földet, amelyik új életet ad. Elmentek újra az eke mellé. Úgy gondolták, hogy visszajönnek, ha elvégzik a dolgukat.

De nem jöttek vissza. Már nem jöhettek vissza.

Augusztusban Világosnál Görgei letette a fegyvert. Elbukott a magyar szabadságharc még mielőtt megkezdhetette volna a megvalósítását annak, amit akart.

A vezéreket elfogták és október hatodikán Aradon „érdemük szerint“ büntették őket. Érdemük szerinti büntetés volt a halál. Megérdemelték. Mert akik egy elmaradt tízmilliós népben hinni mertek, azok megérdemelték a kivégzést — így gondolta ezt a császár és hű csatlósa Haynau.

Leverték a magyar forradalmat. A forradalom tizenhárom tábornokát kivégezték s később ugyanez a sors érte Batthyányt, az első magyar minisztérium elnökét is. Példát kellett statuálni ennek az örökösen elégedetlen, örökösen lázongó népnek.

A császár pedig meglehetősen nézhette munkáját. Győzött. Megőlte a hitet az emberekben. Elfajtotta a gondolatot. Szedhette a katonát, követelhetette újra a pénzt.

A fiatal jobbagy legény, aki másfél évig hősiezen verekedett a sorsáért előbb a császár, később a cár katonájával, mehetett vissza a földhöz. Aggódva nézhette újra a zsenge búzavetések, amelyik nem neki terem, amelyikből a császár fog hódítani új országokat a hatalma alá, amelyek fényesíteni fogják a császár koronáját.

Azóta nyolcvannégy esztendő telt el. Lassan csigalépésekkel haladt az ország a maga útján. A márciusi hősöket Pató Pálok követték. Megcsináltuk a kiegyezést, hogy fényesebben ragyogjon a császár koronája.

Engedtük, hogy az ország, a jövő, az élet ki-
csússzon a kezeink közül.

Amíg mi Pató Pálok módjára uraskodtunk, tétlenül néztük, hogyan pusztul a magyar érték, hogyan csúszik ki holdanként a magyar föld a magyarok alól, addig az más, élelmesebb idegenek kezébe került.

Szabadságharcunk leverése után gögös nagyúri daccal játszott a országnak az a fele, amelyik még segíthetett volna, az urasdit. Amíg mi megsértett nagyurak voltunk, addig életre kaptak a negyvennyolcban ébredező nemzetiségek. Tudtuk, hogy vannak; tudtuk, hogy hamarosan életére törnek a magyarságnak. Talán még így legyőzve is tudunk volna ellenük védekezni.

De mi magyarok voltunk. Minekünk mindig volt időnk bőven. „Eh, ráérünk arra még...”

Megcsináltuk azt a világvárost a Duna mellett. Vasutakat is építettünk. Kultúrát, művészetet is csinált párezer ember. Az a párezer, amelyik még hinni mert a magyar elhivatottságban. De a magyar élet aludt. A magyar életet egy tragikusan végződő világháborúnak kellett fölrázni. A háború és forradalmak után kezdtük csak észrevenni, hogy voltaképpen mi vagyunk, hogy magyarok vagyunk, hogy nagyon kevesen vagyunk magyarok.

A negyvennyolc alatt ébredező, az elnyomatásunk alatt életerőre kapott kisebbségek tragikus szerződésre kényszerítették a világháborút veszített országot. 1920 június 4. Trianon.

Jelachich és Avram Janku népe nem kisebbség többé. Már mint önálló országok az ellenfeleink. Most sokkal nehezebb, sokkal kitartóbb munkára kötelezi sorsunk az új generációt. Csak egy nagyon fölkészült, nagyon bízó, nagyon életerős nemzedék hozhatja helyre azokat a hibákat, amelyeket apáink urasága és balszerencséje elkövetett.

Most a történelem szeszélye dobálja sorsunk. Megmaradunk-e? Elfoglaljuk-e valaha Közép-Európában a vezető helyet, amiről a márciusi fiatalok

álmodtak? Megcsináljuk-e valaha az erős, biztos, fiatalos államot vagy belesülyedünk a kis nemzetek reménytelenségébe?

Ezt már a közeljövő dönti el.

Addig azonban nő az új nemzedék. Ez a generáció, amely hisz, fiatalosabbat s merészebbet akar a negyvennyolcas márciusi fiataloknál is.

Ez a generáció többet akar, merészebbet, újabbat.

Ez a nemzedék viszi sorsunkat az új október hatodikán, új Trianonokon át új márciusok felé.

Rubletzky Géza.

Erdélytől Európáig

Annak a külföldi szemlélőnek, aki olyan vegyes-nemzetiségi vidékről származik, mint Erdély, minden egyébtől eltekintve, Paris még egy sajátos érdekességgel szolgál. Az európai fővárosok közül talán ez a leginkább nemzetközi jellegű s a mai politikai és kulturális viszonyokat tekintve, Paris nemcsak Franciaország, de egész Európa fővárosának is joggal nevezhető. Bukarest mindinkább levetközi keleti jellegét és Párizst igyekszik utánozni, Budapest a magyar és idegen elemek állandó olvasztó tégelye, Bécs a múltban a monarchia nemzetiségeinek Mekkája volt, Prágában a vagyonos és művelt cseh burzsoázia egyetemet tart fenn a németeknek, Berlin nemzetköziségét fekete, fehér, pirosra festi át az új rendszer, Londonban csak angolul lehet beszélni. De a Quartier Latinben megtalálja az ember az összes faj és nemzet ifjúságának színvirágát békében együttműködve, amennyiben tudományos ambíciók hozták őket ide és viták, megütközések közepette, ha egyéb hajlamuk nincs a napi politikánál.

Parisba kell jönnie az erdélyi fiatal embernek azért is, hogy megismerje fiatal magyar kortársait a többi nemzet mellett, akik három más országban tizenhét év óta ugyanazon a nyelven és kultúrában, de merőben ellentétes gazdasági és politikai viszonyok között élnek, tanulnak és munkálkodnak. Otthon, a maga környezetében, vagy Budapesten ez a fiatalság is más képet mutat s csupán magyar

szempontok szerint ítélni meg. Kint Parisban, idegen környezetbe helyezve azonban sokkal inkább kitűnik ennek a fiatalságnak életrevalósága, súlya és értéke, felfogása vagy világnézete s a többi nemzetbélielkel összemérve reájuk is alkalmazhatjuk a hazai viszonyokban annyira hiányzó európai mértéket. Amikor e vonatkozásban magyar ifjúságról beszélünk, az értelmiségi pályákon levő fiatalokról van szó, akikben a magyarság problémái öntudatosodnak s akik saját szakjuk, vagy állásuk betöltésén túl e problémák tudományos feldolgozásában és gyakorlati megoldásában részt kívánnak venni. Nos, az ilyen értelemben vett erdélyi fiatalok és magyarországi társaik szemlélete két lényeges ponton tér el egymástól, ami többé-kevésbé a romániai és anyaországi új magyar nemzedékre is jellemző. Az egyik a *nemzetiségi kérdés*, ahogy az erdélyi ifjúság a maga viszonyát a magyarsághoz és a többi erdélyi néphez felfogja, a másik a *szociális kérdés*, Erdély mai demográfiai helyzetéből milyen következtetéseket von le a jövőre. Miután a Parisban tanulmányozó magyarországi fiataloknak e kérdéstről alkotott felfogása jelen kötet több cikkéből világosan kitűnik, az alábbiakban csupán arra szeretnék kitérni, milyen úton jutott el az erdélyi ifjúság fent jelzett álláspontjához, mik ennek a történelmi és néprajzi alapjai, s mit adott mindezekhez hozzá a külföldi tanulmányozás, nevezetesen Paris.

*

Kisebbségi sorsban magyarnak lenni sokkal súlyosabb feladat, mint az anyaországban magyar-ként élni. Ha nem volna így, nem ment volna át 1918 és 1924 között részben kényszerűségből, részben könnyelműségből 197,035 magyar Erdélyből Magyarországra.¹ Ha egy állam kisebbségeinek mindazt a jogot megadná, amit számukra nemzetközi szerződés és belső állami törvényhozás biztosít, akkor

¹ Dr. Nagy Iván, A magyarság világstatisztikája. Jancsó Benedek emlékkönyv. Budapest. 1931. 375. I.

is idegen test lenne testében a kisebbségi lakosság, mert nyelvénél és kultúrájánál fogva állandó inferioritási komplexummal kellene küzdenie az állam nemzeti jellegét megadó többséggel szemben. A de jure helyzet mellett azonban a gyakorlat európa-szerte azt mutatja, hogy az állami hivatalokba kisebbségek nem juthatnak be, akik még bent vannak, azokat nyelvvizsgán buktatják el, a kisebbségi tanítóknak és tanároknak ugyanaz a sorsuk, a szabad pályán levőket a kereskedőtől az ügyvédig egyenlőtlen adóterhekkel sújtják, az újságírókat perbefogják, az egyetemeken mind nagyobb teret hódít a burkolt, vagy nyílt numerus clausus, a magánvállalatoknál csak akkor vesznek fel új alkalmazottat, vagy munkást, ha kellő számú többségi is dolgozik ugyanott, a falusi embert nem engedik választásokon szavazni, a kisebbségi iskolákat, egyházakat, intézményeket a jobbik esetben rendszeresen nem támogatják, a rosszabban elsorvasztják és bezárják. Mindez nyilvánvalóvá teszi fenti állításunk valóságát, hogy kisebbségi sorsban magyar-nak lenni súlyos kötelesség.

Az az új nemzedék, amelyik már a román impérium alatt nőtt fel, vállalja ezt a feladatot. Aránylag kis százalék igyekszik a megváltozott körülményekhez nemzetisége feladásával alkalmazkodni. Ezek között a lányok más elhelyezkedés hiányában románokhoz, főként katonatisztekhez mennek férjhez, a fiúk pedig többnyire román politikai pártok konjunktúráját igyekeznek felhasználni arra, hogy állást kapjanak. A román politika első, liberális évtizedében inkább az az irány érvényesült, mely utat engedett a kisebbségeknek is, ha elég loyálisak vagy opportunisták tudtak lenni. Ma a román közélet felvevőképessége renegátokban nagyon lecsökkent* mivel már saját fiaikat sem tudják elhelyezni, sőt ellenkezőleg újabban a kisebbségek háttérbe szorításával (még a szabad pályákon is) igyekeznek számukra helyet teremteni. Ha tehát az új intellektuális nemzedék nagyobb része Erdélyben magyar-

nak akar megmaradni, a sajátos körülményekhez sajátos életmóddal, társadalmi felfogással és világnézettel kell alkalmazkodnia. A külföldi németeknek, s így az erdélyi szászoknak is nagy erénye az, hogy bárhova kerüljenek, a saját egzisztenciájuk megteremtésén túl azonnal megteremtik belső szervezetüket és kiépítik védekező szerveiket, amik pontosan alkalmazkodnak az új környezethez. A külföldi magyarság nem rendelkezik hasonló szervezőképességgel, de nem is tud maga mögött egy hatvanöt milliós nemzetet. Annál inkább rá van utalva arra, hogy modus vivendit keressen a környező és többségben levő idegenekkel, mint ahogy a párizsi magyar kolónia is kiépítette a francia orientációt a magyarországi nemzeti radikális párt irányának folytatása képen.

A revízió a magyar külpolitika kérdése, ebbe az erdélyi magyarság nem szólhat bele. Az új erdélyi magyar nemzedék abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a maga egzisztenciáját csak népe fennmaradásával és annak szabad fejlődése útján biztosíthatja, a másik utat választotta, az egyedüli járható magyar utat Erdélyben. Ez pedig olyan munka, amit csak ő végezhet el: *a magyarság gazdasági, társadalmi, politikai megszervezése, problémáinak tudományos feldolgozása, jogainak megvédése nemzeti és nemzetközi fórumok előtt s a többi erdélyi néppel való együttműködés megteremtése.* Az előbbieken bizonyára mindenki egyetért, ez utóbbi azonban vitatott kérdés. Vannak ugyanis Királyhágón innen és túl, akik azt állítják, hogy a magyarságnak tekintet nélkül a többiekre, szaporodnia kell és a maga kizárólagosságára kell törekednie Erdélyben. A politika ismérvének egyedül azt szokták tekinteni, hogy sikerül-e? Eltekintve tehát attól, hogy mennyiben jogos ez a felfogás, ami a románoknál is fokozott mértékben megvan, sőt a nemzeti szocialista szászoknál is ébredszik,¹ ha keresztülvihető volna, akkor

¹ Jellemző Fabrizius, az erdélyi hitlerista szászok Fűhrerjének nyilatkozata, amit egy Iasi-i egyetemi tanárnak

sem hozna végleges megoldást, mert a marxi tétel szerint „az a nép, amelyik másokat elnyom, nem lehet szabad“. A dualizmus kora azt bizonyítja, hogy több mint nyolcmillió nemzetiség adminisztrálása és fékentartása jobban lekötötte az államhatalmat, mint közel tízmillió magyar gazdasági és társadalmi megszervezése, s a mai Romániának is több gondot okoz négy és félmillió kisebbség, mint tizenkét és félmillió román.¹ De, hogy mennyiben vihető keresztül akár a magyarság, akár más nép kizárólagos uralma Erdélyben, arra a feletet Erdély története, népeinek kialakulása és mai helyzete adja meg, amiből az alábbiakban csak a szempontunkból jelentősebb mozzanatokot szeretném kiemelni.

tett, aki a romániai kisebbségek helyzete iránt érdeklődött. Nincs Romániában német kisebbség — úgymond —, csak egy nagy német birodalom van, ami a Fekete tengerig terjed és amiben a románok is csak kisebbség. (Antoine Redier: *La tragédie du Danube*. Paris 1934. 102. 1.)

¹ Magyarországon az 1910-i népszámlálás szerint (Horvát-Szlavónia nélkül) volt 18.265,000 lakos, ebből magyar 9.945,000, vagyis 54.5%, nem magyar (német, tót, román, ruthén, horvát, szerb, egyéb) 8.320,000, vagyis 45.5%. (Révai Lexikon. Budapest 1916. 14. kötet. 393. 1.)

Romániában az 1927. évi népszámlálás szerint az összlakosság száma 16.940,074. Ebből román 12.446,802, vagyis 73.4%. Nem román 4.446,802, vagyis 26.6%. Ezek a következőképpen oszlanak meg: magyarok és székelyek 1.307,543 7.7%, zsidók 779,993, 4.7%, szászok, svábok, németek 723,000, 4.3%, ukránok 448,336, 2.7%, bulgárok 357,881, 2.1%, oroszok 308,102, 1.8%, törökök, tatárok 220,120, 1.3%, szerbek 56,747, 0.3%, mások 291,550, 1.7%. Az 1927. évi adatokat hivatalosan nem tették közzé, csupán Jon Nistor egyetemi tanár közölte a „Generatia Unirii“ 1929-i első számában. Lásd Szász Zsombor: *Románia*. Budapest 1931. Kincsestár. 80. 1. (Az 1930. évi népszámlálás nemzeti-iségi adatait sem tették még közé, az összlakosság ebben az évben 18.025,207 lélek 294,969 négyzetkilométer területen. Negulesco: *La constitution et le régime politique*. *La vie Juridique des Peuples: Roumanie*. Paris, 1933. 1. 1.)

Az erdélyi népeket már a történelem folyamán közel hozta egymáshoz a földrajzi helyzet, mely egyik felől a Kárpátokkal, túl a Bihari hegyekkel kerítette be az erdélyi medencét, ellátva lapállal, ahol jó búza terem, hegyekkel, ahol állatot lehet tenyészteni, sóval, vasércel, arannyal, ami még kiaknázásra vár, földgázzal a medencében és ásványvizekkel a Székelyföldön. Erdélyben tehát adva vannak a geográfiai előfeltételei annak, hogy olyan társadalmi vagy állami szervezet alakuljon ki, mely önmagát fenntartsa és külső hatások ellen védve legyen.

Sokat vitatkoztak már a felett, hogy melyik nép foglalta el hamarabb Erdélyt s így a „prior tempore, potior jure“ elv alapján melyiknek képezi jogos tulajdonát az erdélyi föld. Ennek a vitának politikai jelentősége adott egy időben harcos élt, s a románok programjában jogalapként a Supplex Libellus Valachorum óta szerepel. Ez a hűbéri gondolatvilágban gyökerező felfogás, mely Nagy Frigyesig vezet vissza, aki szerint egy földterület elfoglalásához hadseregre és történetírókra van szükség, akik közül ez utóbbiak a történelmi jogcímet fogják kimutatni, anakronizmust képezett már a liberalizmus korában s a románok külföldi barátai sem tudták teljesen magukévá tenni.¹ Történelmi tény az, hogy a dákok

¹ Louis Le Fur párisi egyetemi tanár a történelmi határok és a nemzetiségi elv fölé helyezi az államot. „La France pourra-t-elle réclamer Amsterdam et Bruxelles, Hambourg et Cologne, Génes et Rome, qui ont été un moment simples chefs-lieux de départements français, ou au contraire, si on remonte un peu plus haut, Rome va-t-elle pouvoir revendiquer la majeure partie de l'Europe? L'Allemagne a bien fait valoir des prétentions sur la Bourgogne et sur la Suisse, parce qu'elles ont dans un passé déjà lointain relevé de Saint-Empire romain germanique,“ (Races, nationalités, Etats. Paris. Librairie Félix Alcan 1922. 94—95. L)

Bertrand Auerbach Nancy-i egyetemi tanár a románok eredetéről így ír: „S'il a le don de passionner les parties ad verses, un témoin étranger sera fort en peine de comprendre en quoi la conscience et la dignité nationale, des Roumains sera exaltée ou ravivée suivant que leurs ancet-

legyőzése után Traján Erdélyt római kolóniává tette s az maradt 107—274-ig Krisztus után, amikor Aurelian visszavonta a légiókat és a hivatalnokokat s átengedte Erdélyt a gótoknak. A legrégebbi kultúrát tehát Erdélyben a rómaiak teremtették meg. Hogy azután a románok hol és mikor alakultak ki, az ma a szaktudomány kérdése, „une énigme historique“, amint Xenopol jellemezte, éppen úgy, mint a székelyek eredete. A barbár vándorlások idejében semmit sem tudunk Erdély mai népeiről, legelsőnek a magyarok jelennek meg a láthatáron, s a magyar királyság harmadik évszázadának elején a szászokat telepítik a keleti országrészbe. Erdély sajátos szervezetét csak az 1437—1438-as jobbágy lázadás leverése után a kápolnai unióban találja meg. A közös belső (jobbágyok) és külső (török) ellenség ellen a magyar székely és szász nemesség szövetkezik s e három nemzet uniója lesz évszázadokon át Erdély közjogi szervezetének alapja. Ehhez még több mint egy század múlva a vallásszabadság kimondásával a négy recepta religio (római katolikus, lutheránus, református, unitárius) rendszere járul. Wesselényi, a jobbágy és nemzetiségi felszabadulás politikusa Erdély hét főbűnének nevezi a kiváltságosoknak ezt a szövetségét. S valóban, az önálló fejedelemség megalakulása előtt a jobbágykérdés, a fejedelemség idejében pedig a románság okozza a belpolitika egyik főgondját. A két kérdés szorosan összefügg. Még a három nemzet unióját megelőző parasztlázadás, a Dózsa-forradalom, a török betörések, pestis és sáskajárás, később a moldvai vajdák betörése, majd Mihály vajda és Básta seregei nagy pusztítást visznek véghez, a magyar parasztság akkor még sűrű soraiban. A kipusztult falvakba és jobbágy nélkül maradt birtokokra a nagybirtokos

res sont ou non les arrières-neveux des légionnaires de Trajan. On n'imagine pas que les Roumains aient la présomption que du sang latin coule dans leurs veines. (Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie. Librairie Félix Alcan., Paris 1917. 402. 1.)

nemesek új munkaerőket telepítenek és fogadnak be. Ezek nagy része a hegyi pásztornépekből telik ki, akiket már Anonymus „vlach“ néven említ, továbbá a román fejedelemség menekültjeiből, akik a „kisebb szociális nyomás“ törvénye szerint Erdélybe vándorolnak.¹ A románok kisebb része nemeséget szerez, s miként a régebbi keletű kenézek és vajdák, beolvadnak az uralkodó rétegbe, vagy asszimilálatlanul élvezik annak előjogait. A túlnyomó többségből azonban jobbágy lesz. Az erdélyi törvényhozás tizedfizetésre kötelezte az egész román jobbágyságot, azokat is, akik a mohácsi vész előtt a nem keresztény (irtvány vagy oláh) földeken addig csak ötvenedet fizettek s így kóborló népekből földműves jobbágyakká tette őket.²

A protestáns fejedelmek Erdély vallási egységébe is igyekeztek beilleszteni a románságot. Lefordítják a bibliát románra és a havasalföldi metropolita tiltakozásának ellenére, megindulnak a szláv helyett a románnyelvű istentiszteletek Erdélyben. Az eredmény éppen az ellenkező, mint amire Bethlen Gábor és a két Rákóczi György gondoltak. A románok nem lesznek kálvinisták, de saját nyelvű irodalmuk útján megteszik nemzetiségi öntudatosodásuk felé az első lépést.

Amíg a románság papjai és tanárai vallásukat saját nyelvükön művelik, a másik két nép fontos társadalmi átalakulásokon megy át. Már a fejedelemséget megelőző időben kialakulnak a vásárok, bányák és közigazgatási központok helyén a városok, amiben a szászok járnak elől. Hét váruk (Szeben, Brassó, Kolozsvár, Beszterce, Segesvár, Medgyes, Szászváros) már a XIV—XV. században várból várossá fejlődik, amikhez Gyulafehérvár mint püspöki

¹ Ezt a folyamatot mutatja be kilenc erdélyi falun levéltári kutatások alapján Mikó Imre *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* c. munkájában. Kolozsvár, 1932. 32—46. l.

² Jancsó Benedek, *Erdély története*. Kolozsvár, 1931. 174. l.

székhely, Marosvásárhely a „Forum Sicularum“, Déva mint váralja, Tor da, Des, Kolozs sóbányáik útján csatlakoznak. A fejedelemség alatt már a nemesség mellett kiváltságos polgári osztály is van, mely nagyrészt magyarokból és szászokból áll, akik között sok a falusi bizonytalanságból városba menekülő nemes. 150 éves önállóság után, ami alatt a fejedelmek okos politikája folytán Erdély európai tényező volt a német és török hatalom között, országunk visszakerül a magyar korona alá, amit akkor már Habsburg uralkodó visel. E korban tulajdonképpen Magyarország Erdélybe menekül s a fejedelmek is úgy tekintették az új országot, mint szükséges átmenetet addig, amíg az anyaországgal ismét egyesülhet, amint ez Bocskay végrendeletéből is nyilvánvalóan kitűnik. A Diploma Leopoldinum, amit az erdélyi diéta 1691 január 10-én elfogadott, megerősíti a vallásszabadságot, a kiváltságokat és az erdélyi törvényeket s ez lesz 1848-ig Erdély új közjogi alapja.

Az uralkodóházon keresztül most katolizáló törekvések érvényesülnek Erdélyben s a jezsuiták kísérelik meg a románok vallási asszimilációját. E törekvések a románok egy részének egyesüléséhez vezettek, s a görög katolikus egyház székhelye, Balázsfalva, új román kultúrközponttá alakul. Innen indulnak Rómába, Sincai, Micu-Klein és Petru Maior s hozzák onnan haza a római eredet humanista gondolatát. A vallási unióból született az új román kultúra, ami által tömegeből nép, a népből nemzet lett.¹ A románok a megváltozott* állami berendezkedésben az erdélyi rendek ellen a császársban vélnek hatalmas pártfogót találni és II. József erdélyi látogatásaival, Hóra titokzatos bécsi utazásával kialakul az az irányzat, mely egész a világháborúig a feltörekvő román nemzetiséget előbb az erdélyi rendek, utóbb a magyar liberaliz-

¹ Jancsó Benedek, A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. Budapest 1896. II. köt. 702.1.

mus ellen a bécsi reakció oldalára állította. A Hóralázadás szociális forradalomból nemzetivé alakul s leverése mély nyomokat hagy az erdélyi románságban. Mikor a francia forradalom nyugaton a történelmi jogon uralkodó királyságot a nép nevében már lerombolta, a románok a *Supplex Libellus Valachorum*mal 1791-ben a császárhoz fordulnak s az Erdélyhez való történelmi jog alapján kívánják a román nép egységét. Követeléseik között szerepel a nemzeti egyenjogúsítás a magyarokkal, az orthodox egyház egyenjogúsítása, a román vidékek közigazgatási önkormányzata és állandó nemzetgyűlés.¹ A XIX. század elején ébredő magyar liberalizmus sem tudta a nemzetiségeket a maga oldalára állítani. Kossuth programjában Erdély egyesítése és a kiváltságok eltörlése szerepelt. A románok csak azzal a feltétellel akarták elismerni az uniót, ha őket viszont negyedik erdélyi nemzetnek ismerik el. Ez viszont beleütközött a privilégiumok eltörlésébe, amitől a szászok is féltették a Habsburg uralom alatt jól megőrzött előjogaikat. „Amikor minden osztálykülönbséget eltöröltek, amikor a törvény mindenkit egyaránt polgárokká tett, — írja Charles Vincenty, ez a nép elévült előjogokat követelt, nem tudta másként felfogni a szabadságot. Ilyen nagy volt a tradíció hatalma!“² Amikor a márciusi ifjúság kibontja Pesten a magyar szabadság zászlóját, a románok két hónap múlva a balázsfalvi nagygyűlésen hűségnyilatkozatot tesznek a Habsburgoknak s memorandumot intéznek V. Ferdinándhoz, melynek főpontja a független román nemzet parlamenti képvisellel, saját hivatalnokokkal, román nyelvhasználat a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban.³ A forradalom választóvízként megosztja a monarchiát: egyik oldalon az

¹ Mircea R. Sirianu, *La Question de Transylvanie et l'unité politique roumaine*. Paris 1916. 237—38 l.

² Charles Vintenty, *Les nationalités en Hongrie*. Genève. 1918. 96—97. l.

³ M. R. Sirianu id. m. 245. l.

osztrák demokraták és a magyar szabadságharcosok, akiket Marx is üdvözöl, a másikon a dinasztia, szövetkezve a szlávokkal és románokkal. A prágai kongresszus föderalizálni akarja a monarchiát s Palacky kijelenti, „ha Ausztria nem volna, fel kellene találni“. Bakunint s az ellenzéki fiatal cseh radikálisokat számúzik.¹ Amikor a parlament már az összes magyarországi nemzetiségek szabad fejlődéséről szóló törvényjavaslatot tárgyalja² Avram Jancu hadai guerillaharcot folytatnak a nyugati hegyekben a felkelő magyarság ellen, s a békés román jobbágyok ámokfutóként támadnak a nemesekre és magyar községekre.

Az abszolutizmus alatt, mely relatíve csak az erdélyi szászoknak kedvezett, a románság nem tudott egyik magyar kibontakozási tervhez sem csatlakozni. Az emigráns Kossuth, akinek Bálcesuval voltak kapcsolatai, a dunai konföderáció tervét javasolja, Deák és Andrássy pedig a kiegyezést készítik elő. A románok a dualizmustól ösztönösen húzódoztak, mert abban az osztrákok és magyarok privilegizálását látták a többi nemzetiség kárára. Miután az erdélyi diéta már ismét megszavazta az uniót, az 1865-i pesti diétán A. Vlad még így nyilatkozik: „nem vagyok centralista, mert nem vagyok német, nem vagyok dualista, mert nem vagyok magyar, hanem federalista vagyok“.³ A román képviselők itt Erdély önkormányzatáért harcolnak, s azt akarják, hogy legfeljebb mellérendelve, de semmiesetre sem alárendelve legyen Magyarországnak. — A kiegyezéssel a románok politikai aspirációi, amik akkor csak Erdély önkormányzatára szorítkoztak, megghiúsulnak s e helyett e korban csak az orthodox egyház autonómiáját sikerül Saguna püspöknek szívós és körültekintő

¹ Charles Vincenty id. m. „La revolution de 1848 et les nationalités“ c. fejezet. 82—114. 1.

² Szövegét lásd Irányi és Chassin: Histoire politique de la revolution de Hongrie. Paris, 1859. I. köt. 357. 1.

³ M. R. Sirianu id. m. 271—272. 1.

politikával elérni. A nemzetiségi törvény lett volna hivatva a Deák és Eötvös-féle liberális elgondolás szerint a nemzetiségek kibékítésére, ami, ha intézkedéseit végre is hajtják, elérte volna hatását, még a nemzetiségek külföldi barátai szerint is.¹ A románok azonban politikai passzivitásba lépnek, ami 1880-ig tart. Az újabb politikai aktivitást Tisza Kálmán korának agresszív nemzetiségi politikája váltja ki. Már 1878-ban több román képviselő bejut a parlamentbe. A következő évben Trefort népiskolai törvénye újabb cselekvésre indítja a nemzetiségeket s a románok 1881 május 12—14-én a szebeni nagygyűlésen megalakítják a román nemzeti pártot, elhatározzák a parlamenti aktivitást és megszabják programjukat, mely a világháborúig hivatalosan változatlan marad. Ennek első pontja Erdély autonómiája, további pontjai között szerepel a román nyelvhasználat a közigazgatásban és a bírászkodásban, román vagy románul tudó hivatalnokok kinevezése, a nemzetiségi törvény revíziója, vallási és kulturális önkormányzat, általános szavazójog, a magyarosítási politika megszüntetése, az ugyanazon demokratikus eszmékért küzdő pártokkal, vagy nemzetiségekkel való szövetség, tartózkodás a dualizmus elismerésétől.²

A magyar külpolitikában a következő kormányok a nemzetiségi centrifugális törekvéseinek hatása alatt mindinkább letérni látszanak a nemzeti-

¹ Louis Eisenmann: *Le compromis Austro-Hongrois*. Paris 1904. 552—553. 1. „Elles (a törvény intézkedései) pouvaient parfaitement aboutir au résultat que révaient Deák et Eötvös; non point la magyarisation complete de tous les habitants de la Hongrie, „une folie“ comme disait Eötvös, mais leur transformation en loyaux sujets de l'État hongrois; non point une chimérique unité de langue, mais une sincere unité de patriotisme; non point l'unité formelle, extérieure, mais Funion.“

² A program részleteit lásd Th. Păcătianu: *Gartea de Aur c. munkájában*, VII. köt. 35. és következő lapok, továbbá Jorga: *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*. 1915. II. köt. 271. 1.

ségi törvény útjáról. A függetlenségi ellenzékben Kossuth konföderációs és liberális törekvéseit csak Mocsáry Lajos képviseli. Az uralkodó felfogással ellentétben nem Béccsel akar szövetkezni a nemzetiségek ellen, hanem a nemzetiségek együttműködését akarja megszerezni s ezzel súlyt adni a közjogi kívánásoknak Béccsel szemben. 1886-ban írott munkája szerint lehetetlenség a magyarságnak be nem látni, „miserint szembeszállani a birodalmi egységre törekvéssel is, meg a nemzetiségekkel is, egyenesen képtelenség, lehetetlen, hogy be ne lássa, előbbutóbb, hogy a magyarosítási utópiák kergetésével a birodalmi egység molochjának karjai közé rohan“.¹ A román nemzetiségi törekvés azonban regionális és klerikális jellegű, s amiként nem tud beletörödni abba, hogy nem részesítették azokban az előjogokban, amiket a két másik erdélyi nép évszázadokon keresztül élvezett, az egyházpolitikai vitákban is, ami pedig Szilágyi Dezsővel az élén a magyar liberalizmus egyik legszebb fejezete, csak azt látja, hogy az anyakönyvet kiveszik papjaik kezéből és államosítják. Ezalatt a román és magyar egyetemi hallgatóság memorandumokat küldözget egymásnak, aminek következtében Aurél Popoviciot a Replica² szerzőjét négy évre ítélik és kénytelen elhagyni az országot. 1892 tavaszán pedig egy románokból álló küldöttség memorandumot visz Ferenc Józsefnek Bécsbe, amiből Kolozsvárt monstre per lesz és a román közélet tizenkilenc vezetőjét nyolc hónaptól öt évi börtönre ítélik államellenes izgatás miatt. A külföldi közvélemény akkor már a románok oldalán áll és Clemenceau a következőket írja a „La Justice“-ben: „On peut bien condamner le Dr. Ratiu

¹ Mocsáry Lajos: Néhány szó a nemzetiségi kérdésről. Budapest, 1886. 77 l.

² A Replica 26,000 példányban román, német, francia, angol, olasz nyelven kürtölte világgá az erdélyi és magyarországi románok sérelmeit. Aurél C. Popovici: Die Vereinigten Staaten von Gross—Österreich. Leipzig. 1906. 57. l.

et ses amis. L'opinion européenne les a d'avance acquittés.“¹ 1894-ben a nemzeti pártot betiltják és a milléniumkor a memorandumperben elítélték kegyelmet kapnak. A románok második passzivitási kora mintegy tíz évig tart. Amíg Rákosi Jenő, Hoitsy Pál és Láng Lajos harmincmillió magyarról álmodnak, a román mozgalom illegalitásban működik a regáti kultúrliga segítségével, s gazdaságilag szervezkednek, számszerűen erősödnek. A parlamenti válság Ausztriából Magyarországra is áterjed s Tisza harcát az obstrukcióval a darabontkormány váltja fel. A románok az 1905-ös választáson nyolc, egy évre reá tizenhat képviselőt hoznak be, akik között már ott találjuk Maniut és Vajdát. A monarchia válságával kapcsolatban felmerült Gross-Österreich-tervek a románságban is élénk visszhangra találnak s az emigráns Aurél Popovici, F'erenc Ferdinánd későbbi bizalmasa ki is dolgozza a konföderáció tervét, amit A. Vlad már 1865-ben a diétán hangoztatott. E szerint Ausztria tizenöt tartományra oszolnék, amelyekben Erdély és a Székelyföld külön tartományt képez, az előbbi 4, az utóbbi 1 szavazati joggal a központi kormányzatban, az erdélyi szászok pedig a fenti országrészek keretében külön önkormányzatot kapnak, ugyanígy a zsidók.² E tervek azonban mindinkább háttérbe szorulnak. A románokat súlyosan elkeseríti az

¹ Idézi Georges Moroianu: Les lüttes des Roumains Transylvains pour la liberie et Fopinion européenne c. munkájában. Paris 1933. 151. 1.

² A. G. Popovici id. m. 304—310. 1. Ugyanebben a munkában állást foglal azok ellen a törekvések ellen, amik a történelmi jog alapján kísérlik meg egyes nemzetiségek problémáinak megoldását, itt t. i. a magyarok és csehek történelmi jogairól van szó. „Wir brauchen also eine neue, gross-österreichische Reichsidee.. . Die Grundpfeiler dieses Reiches müssen, wie in der entfernten Vergangenheit, so auch in der Zukunft dieselben bleiben: das dynastische Prinzip, die militärische Tüchtigkeit und vor allem die Gerechtigkeit gegen sämtliche Völker, die diesen Reiche einen Inhalt geben.“ (21. 1.)

Apponyi-féle iskolatörvény, a sajtó elleni eljárások,² a választójogi reform, majd a hajdúdorogi görög katolikus püspökség felállítása. A határon túl pedig az 1859-ben egyesült román tartományok félszázad alatt gyors fejlődést tettek meg s mind közelebb jön a valósághoz a románok évszázados álma, az egyesülés. Tisza ezzel szemben tárgyalásaiban csak gazdasági és közigazgatási előnyöket s mandátumokat ajánl fel a nemzeti komiténak, amelyik külsőleg még mindig az 1881-es program alapján áll.¹ A világháború és Romániának Károly király halálála után történt kilépése a hármasszövetségnek ígért semlegességből az entente javára, meghozza ennek a folyamatnak a végkifej lését. Az erdélyi románok orientációja is ezzel párhuzamosan halad. Amikor Jászi Oszkár, aki már a háború előtt írott nagy munkájában a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldását sürgette,³ az októberi kormány nevében tárgyalásokat kezd a román nemzeti komitéval, a románoknak már sem demokrácia, sem autonómia nem elég, s Maniu megteszi a történelmi kijelentést: a teljes elszakadást akarják! A bécsi emigráció dunai konföderációs tervei későn érkeznek, mert akkor már a népek sorsát nem Bécsben, hanem Párizsban intézik.

Az 1918 december 1-i gyulafehérvári gyűlésen az erdélyi románok kimondják a Román királyság-

¹ M. R. Sirianu ellenőrizhetetlen adata szerint a román újságírókra a háború kitörése előtti utolsó húsz évben 107 évi börtönt és 268,000 frank büntetést és perköll séget szabtak ki. „Voilà quelle était la situation en Transylvanie quand, après rultimatum adressé a Serbie, l'empereur Francois-Joseph ' I-er faisait appel „a ses peuples“ pour qu'ils se rangeassent sous les drapeaux de la maison de Habsbourg.“ (id. in. 355. 1.)

² A nemzetiségek közvetlen háborúelőtti tevékenységét és Tisza tárgyalásait a románokkal lásd Gratz Gusztáv: A dualizmus kora c. művében. Budapest, 1934. II. köt. 279, 334, 375, 383. lapok.

³ A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi, kérdés. Budapest, 1912. 544. 1. A nemzetiségi kérdés „a demokrácia archimedesi pontja“. VII. 1.

gal való egyesülést, amit a medgyesi gyűlésen a szászok is elfogadnak. Az egyesülési határozatokat Goldis László, a nemzetiségi kérdés román teoretikusa szövegezte meg s a többi erdélyi népre vonatkozóan így intézkedik:

„III. 1. Teljes nemzeti szabadság az ittlakó nemzeteknek. Mindenik nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből vett egyének által. Minden nemzet a törvényhozási képviselőre és az ország kormányzására való részvételre népességének számarányában nyer jogot.“ A második pont az egyházak szabadságát és autonómiáját, a harmadik a sajtószabadságot, gyülekezési és egyesülési jogot, a negyedik pont az általános választójogot és aránylagos választási rendszert, az ötödik a birtokreformot, a hatodik az ipari munkások jogait proklamálja.¹ Az első pontot Maniu úgy magyarázta később, hogy mivel a románok évszázadokon át nemzeti egyenjogosításukért küzdöttek, most, hogy uralomra jutottak, a többi erdélyi népnek is megakarták adni azt, ami az ő politikai programjukban szerepelt, de ezáltal korántsem akartak az új nemzeti állam keretében etnikai egységeket teremteni.² Méginkább leolvadtak a gyulafehérvári pontok, amik közül csupán az egyesülés kimondását cikkelyezték be az 1923-as alkotmányba, Bratianu miniszterelnök fogalmazásában, aki a közigazgatási törvény tárgyalásakor 1925 március 12-én a szenátusban kijelentette: „A román állam, a románok egyesülése nem Gyulafehérvár eredménye... A román állam alapja a szerződés (értsd: az entente-tal 1916 augusztusában kötött titkos szerződés) és a román katona.“³ Ugyancsak a be nem cikkelyezés sorsára jutott a szövet-

¹ Dr. Balogh Arthur: A kisebbségek nemzetközi védelme. Berlin, 1928. 237. 1.

² Iuliu Maniu: Probléma minoritátilor. Politica externa a Romaniei c. kötet az Institutul Social Roman kiadásában. 223—243. 1. 1924 május 11-én tartott előadás.

³ Balogh id. m. 237. 1.

séges és társult főhatalmak, valamint Románia között 1919 december 9-én Párizsban kötött kisebbségi szerződés, ami pedig az előbbi határozatoknál is kevesebb jogot biztosít Románia kisebbségei számára.¹ Így adódik elő a de jure helyzet mellett az a de facto állapot, amit e tanulmány elején vázoltam, s ami ellen nemzeti fórumok előtt jogorvoslásért folyamodni azért nehéz, mert a kisebbségek jogait biztosító határozatok és szerződés nincsenek becikkelyezve, a Népszövetséghez beadott panaszok pedig a diplomácia útvesztőin sikkadnak el.²

Az erdélyi népek így látott múltjából önként következik, hogy egyiknek a kizárólagos uralma nem tudta a másik kettőt sem kiirtani, sem kielégíteni. Az évszázados magyar uralom alatt a románság csak szaporodott és erősödött, az erdélyi fejedelmek vallási asszimilációs törekvéseinek a román irodalmi nyelv megteremtése lett az eredménye, a katolikus uniónak a román kultúra fellendülése, a dualizmus sovinsta nemzetiségi politikája megteremtette az államhatalom és a feltörekvő román polgárság között azt a dialektikus ellentétet, mely a teljes elszakadásig vezetett, annyira, hogy még másfél millió magyar is a határon túl került. Nem vezetett tartós eredményre a fejedelemség után az uralkodóháznak az a centralista politikája sem, mely a százokban igyekezett megtalálni uralmának keleti támpontját. Mihály vajda pünkösdi királysága politikai/ okok miatt bukott el, de a tizenhét éves román impériumnak is egyik főgondja Erdély, ami az ország legértékesebb és legnyugatibb része, s amiben most már nemcsak a kisebbségek, de az erdélyi románok is problémát képeznek, akiknek egyik vezérembere odáig ment, hogy alkotmánytervében külön tartomány-

¹ Negulesco id. m. 25. 1.

² A gyulafehérvári határozatok és a párisi szerződés helyzetére vonatkozóan az államjog szempontjából lásd dr. Mikó Imre: A székely közületi kulturális önkormányzat c. magyar és román nyelven megjelent munkát. Lugoj. 1934. 28—30. 1.

gyűlést és kormányzatot kíván Erdélynek.¹ A nemzetiségi elnyomás és asszimilációs politika tehát egyrészt nem vezet eredményre, sőt annál nagyobb ellenállást vált ki, másrészt pedig kötve tartja annak a népnek az energiáit, amelyik azt gyakorolja s elvonja saját problémáinak megoldásától. Haszna ebből csak egy nagyon szűkkörű polgári és lumpenproletár rétegnek van, kára ellenben annak a népnek, amelyik gyakorolja és amelyikre gyakorolják, egyaránt. *Az erdélyi magyarság tehát nem a maga imperialista törekvéseinek útján, hanem csak a többi erdélyi néppel való együttműködés megteremtésével biztosíthatja belső szervezetét és egységét, jogainak tiszteletben tartását, közös érdekeik megvédését.*

*

A nemzetiségi kérdés végső fokon társadalmi probléma s az erdélyi népek együttműködése is csak közös szociális érdekeik felismerésének az útján képzelhető el. Hogy ide eljuthassunk, kiindulópontnak Erdély demográfiai viszonyait kell röviden ismertetnünk.

E tanulmány keretei nem engedik meg, hogy a múltra is részletesen kitérjünk, s így bevezetéképpen egy Seton Watson által közölt összehasonlító táblázatot idézhetünk, melynek tanúsága szerint a dualizmus alatt a magyarság a történelmi Erdélyben állandóan növekedett.²

	<i>Románok</i>	<i>Magyarok</i>	<i>Németek</i>
1850	1.202,000 58·0%	585,000 28·2%	219,000 10·6%
1880	1.184,000 56·0%	630,477 30·3%	211,748 10·2%
1890	1.276,890 56·7%	697,945 31·0%	217,670 9·7%
1900	1.397,282 56·4%	814,994 32·9%	233,012 9·4%
1910	1.472,021 55·0%	918,217 34·3%	234,085 8·7%

¹ Dr. Romul Boila kolozsvári egyetemi tanár: *Studiu asupra reorganizarii Statului Român întregit c. munkájában.* Cluj. 1931. 62. 1.

² Seton Watson: *Treaty Revision and the Hungarian Frontiers.* London 1934. Ismertetését lásd a „Revue de Transylvanie“ 1. számában. Cluj, 1934. I. évf. 1. szám. (106—110. 1.)

A román impérium alatt Erdélyhez számítják az egész Magyarországtól átszatolt területet, a Bánsággal, Bihar, Szatmár és Máramaros vármegyével együtt, ami összesen 101,200 négyzetkilométert tesz ki.¹ Ennek a területnek a népessége az utolsó három évtized alatt a következőképpen változott.²

Jelenlévő népesség:

1910	5.254,987
1920	5.160,939
1930	5.550,888

A népesség növekedése illetve csökkenése:

1910—1920	94,048	— 14 %
1920—1930	389,949	7.5%
1910—1930	295,901	5.6%

A háborús évtized alatt a törvényhatóságok közül csak Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár, Marosvásárhely és Szatmárnémeti, a megyék közül Máramaros, Brassó és Nagykovács megye népessége szaporodott. 1920-ban a népesség alacsony színvonalát a háborús halottak, járvány és repatriálás indokolja. Az 1930. évi népszámlálás alkalmával Erdély és a Regát határa egybeesett a régi magyar-román határral, csupán két besztercenaszódmegyei községet, Radnalajosfalvát és Kosnát csatolták át a bukovinai Campulung megyéhez. A megyék beosztásában ellenben sok változás történt, amiket

¹ Sylvius Dragomir, *The ethnical minorities in Transylvania*. Geneva, 1927. 35. 1.

² Az itt következő adatokat Hollós István dr. közli *A régi magyar államterület népességének fejlődése 1910—1930 között* c. cikkében. *Magyar Statisztikai Szemle* 1932 11. sz. 891—914. 1. Az 1910-es adatok az utolsó magyar népszámlálás adatai; az 1920-asok C. Martinovici és N. Istrati: *Dictionarul Statistic al Transylvaniei etc.* Cluj 1922. c. munkájában jelentek meg, amit dr. Jakabffy Elemér: *Erdély statisztikája* c. tanulmányában helyesbített; az 1930-as adatok a román hivatalos statisztika felvételei, amik végleges formában az „Indicatorul Statistic” c. munkában jelentek meg.

a népesedési viszonyok megítélésénél számításba kell vennünk. A városok közül Kolozsvár 38, Temesvár 19, Nagyvárad és Brassó 18—18, Arad, Szatmárnémeti és Nagyszeben 15—15, Marosvásárhely 13 ezer fővel gyarapodott. A népesség összes szaporodásának tehát közel fele a városokra esett. A megyék közül Bihar népessége 30, Szilágyé 25, Kolozs és Torda pedig egyenként mintegy 20 ezer lélekkel szaporodott. A terület egész népszaporodásának tehát több mint 80%-a a felsorolt városokra és megyékre esett. A székely megyék népességfejlődése Csík kivételével csökken, ami a faipari krízisnek és az állandó Regátba vándorlásnak tudható be. A vas- és széntelepek elsorvadása okozta Krassó és Hunyad román többségű népességének csökkenését is, ugyancsak fogyó irányt mutat Arad és Temes megye népessége. Az erdélyi magyarság számát forrásunk becsléssel kiegészítve a következőképpen állapítja meg: 1910: 1.166,576; 1920: 1.464,244; 1930: 1.557,589.

Az 1930-as román népszámlálás nemzetiségi adatait, sajnos, még mindig nem tették teljes egészükben közzé, s így számításainkban csak arra vagyunk utalva, amit hivatalos személyektől felhivatalos úton megtudhatunk. Sabin Manuila adatai után indulva, Erdély lakossága 1930-ban 5.549,441 lélek, az ország lakosságának 30.7%-a. ¹ A mai Románia tartományainak népessége a múltban a következőképpen viszonylott egymáshoz:

	1910	1930	1934
Régi királyság.....	46.1%	48.7%	49.1%
Erdély	33.4%	30.7%	30.2%
Besszarábia.....	15.2%	15.9%	16.0%
Bukovina	5.2%	4.7%	4.7%

¹ Dr. Sabin Manilla, Les problèmes démographiques en Transylvanie. Revue de Transylvanie Cluj. 1934. I. évf. 1. sz. 45—60.1. Az összlakosságra vonatkozó eltérés dr. Hollós István adatától onnan származik, hogy ez utóbbi Erdély lakosságához számítja a két Bukovinához átcsatolt község 1447 lakóját is. Manuila adatait helyesbíti Dr. Kovács Alajos, Az erdélyi magyarság sorsa c. tanulmányában. Magyar Statisztikai Szemle 1935. 4. sz. 247—265. l.

A régi királyság állandó előretörését természetes szaporulta okozza, ami az 1932. évi adatok szerint Európában első helyen állott (14-2 egyén 1000 lélekre), s amit az Európán kívüli nagyobb országok közül is csak Japán halad meg (15-2 egyén 1000 lélekre).¹ E mellett a Bukarestbe vándorlás lendítette fel erősen a Regát lakosságát, amit részben a regátiaknak az új tartományokba való özönlése ellensúlyozott. így csak Kolozsvárt véve alapul, 100,638 lakója eredet szerint a következőképpen oszlik meg:

35,817 vagyis 35.6% Kolozsvárt született;
 14,962 „ 14.9% Kolozs megyében;
 39,020 „ 38.8% Erdély többi részében;
 1,835 „ 1.8% Munteniában született;
 1,062 „ 1.1% Moldvában;
 595 „ 0.6% Olténiában;
 516 „ 0.5% Besszarábiában;
 542 „ 0.5% Bukovinában;
 5,714 „ 5.7% külföldön. (Nincs bejelentve 520, vagyis 0.5%.) Vagyis összesen 5250 kolozsvári lakos van, akik a háború után a régi királyságból jöttek.

Románia tartományai közül tehát a régi királyság és Besszarábia lakossága állandóan növekedik, Erdélyé apad, Bukovináé pedig stagnál. Erdély szaporulatának visszafejlődését részben egyes vidékek elmaradottsága, részben egyes népeinek szaporátlansága határozza meg. így amint már fentebb is említettük, Arad, Temes-Torontál és főként Krassó vármegye lakossága apad. A születések száma itt nagyon alacsony, viszont a halálozások száma a regátival körülbelül egyenlő, ott azonban vannak kerületek, amelyekben a születések száma 45—60 1000 lélekre. Fontosabb azonban a születések és a természetes szaporulat arányszáma az egyes erdélyi

¹ Magyar Statisztikai Szemle 1933 augusztusi szám. A népmozgalom nemzetközi alakulása. 572—74. 1.

nemzetiségeknél. Erre vonatkozóan Manuila idézett tanulmányában a következő táblázatot közli:

Születések ezer lakos után:

Erdélyi románok	29.1
„ magyarok	23.3
„ németek.....	19.5
zsidók.....	19.4
Egész Erdélyben	26.3
Régi királyságban	38.0

Természetes szaporulat ezer lakos után:

Erdélyi románok	11.9
magyarok	8.3
„ németek.....	6.0
„ zsidók.....	7.5
Egész Erdélyben	10.3
Régi királyságban	17.8

A nemzetiségek közötti kicserélődés legjobban a városok példáján szemlélhető. Az erdélyi városok közül 1910-ben a románok csak 10-ben voltak abszolút vagy relatív többségben. 1930-ban e szám 23-ra emelkedett. 1910-ben a magyarok 33 városban voltak többségben, 1930-ban csak 20-ban. A németek hat városban voltak — a háború előtt többségben, s ötben a többséget máig is megtartották. 1930-ban lesz zsidó többségűvé az első város: Máramaros-sziget. Ezt az átalakulást Kolozsvár példáján is szemlélhettük, ahol a többi tartományokból bevándorolt lakosság teljes egészében, s a többi bevándorlónak is nagy része természetesen román.

A városi lakosság nemzetiségek szerint a következő változáson ment át:¹

¹ A magyarok 1910. évi számában a zsidók is bennefoglaltatnak, akiket a román statisztika külön nemzetiségnek vesz. 1930-ban a városokban mintegy százezer lakost könyvelnek zsidónak el, így növekszik a „mások“ rovata 124,000 lélekre. A román statisztikának ez a megkülönböztetése okozza főként a városi lakosság s természetesen az összmagyarság megítélésénél is az imperiumváltás utáni kedvezőtlen arányt.

1910		%	1930	%
Románok	151,800	19.6	338,000	35.3
Magyarok.....	480,000	62.0	368,000	38.4
Németek.....	123,000	15.9	127,000	13.3
Mások	19,000	2.5	124,000	13.0

Ami tehát az erdélyi városok nemzetiségi összetételét illeti a háború után, a városok lakossága 23.7%-kal növekedett, a bennszülöttek száma a városok lakosságának felét sem teszi ki, a többi a faluról és Regátból bevándoroltakból tevődik ki, s a románok számbeli növekedése rohamosan érezhető a kisebbségek, s főként a magyarok kárára.

Ezzel szemben mi a helyzet falun? A népesedés szempontjából a falu jelenti az egyetlen biztos erőforrást. Erdély lakosságának 82.6 %-a falusi lakosság. Nemzetiség szerint a románok 89.5 %-a falusi és 10.5%-a városi, míg a magyaroknál 72.9% falusi és 27.1% városi, az 1930-as adatok szerint. Manuila mindebből természetesen azt a konklúziót vonja le, hogy az aránylag kisebb százaléku magyar falusi lakosság nem lesz képes a városi magyarságot utánpótolni s a regátból és az erdélyi falvakból való román bevándorlást ellensúlyozni, amihez ha még hozzávesszük a természetes asszimilációt is, a magyarság jövője Erdélyben egyre sötétebbé válik. Nem is kell pesszimistának lenni ahhoz, hogy ezek után felvessük a lét, vagy nem lét kérdését: kipusztul az erdélyi magyarság?

A tények tárgyilagos vizsgálata azonban megmutatja az érem másik oldalát is. Kétségtelen, hogy a magyarság a háborús veszteség után, ami közös volt a többi nemzetiséggel, mintegy kétszázezer repatriálót veszített el, akiknek túlnyomó többsége a városi lakosságból és középosztályból tevődött ki. A zsidók különválasztásával egyik másik nagy tömb vált le a magyarság testéről. A városi népesség állandóan fogy, a falusi székelység viszont a Regátba vándorol. Nem állnak pontos adatok rendelkezésünkre e falusi népmozgalmat illetőleg, de egyes olyan egyes-

lakosságú vidékeken ahol a magyarság csak szórványosan él, a románok városba özönlésével párhuzamosan a magyarság relatív térhódítását észleljük.¹ A százok földrajzi helyzete még kedvezőtlenebb a magyarokénál. Természetes szaporulatuk is mögöttük marad, de szervezettségüknel fogva megőrzik számukat és földjeiket. Ugyanezt találjuk egyes jól szervezett magyar szigeteken is, különösen ha saját nyelvű iskolájuk van és anyagilag is tehetősek. Az erdélyi magyarság problémája azonban a szórványokból a Székelyföldre vezet, a székely faluba. Ha a három székely megyét, amiben a magyarság ma is nyolcvannál nagyobb százalékos többségben van, meg tudják tartani, akkor az erdélyi magyarság "népesedési problémája is meg van oldva. Pedig a Székelyföld a legátadottabb magyar vidék. Már a magyar impérium idejében is nagyobb vonzóerőt gyakorolt Bukarest a székelysége, mint Budapest, egyrészt román iparosokban és szakmunkásokban való hiánya, másrészt amiatt, hogy a Székelyföldnek Budapesttel megfelelő vasúti összeköttetése meglehetősen későn épült ki. Ez a kivándorlási mozgalom a háború után a közbirtokosságok kisajátítása és a faipari válság következtében még fokozódott. Bukarest magyar népességét negyven és százezer között találgatják s ennek jórésze az otthon megélni nem tudó székelységből telt ki s közülük nagyon sok asszimilálódik. A népesedés politika szempontjából tehát a legelsőrangú feladat a Székelyföldön olyan életlehetőségek teremtése, olyan belterjes gazdálkodás kiépítése, ami el tudja tartani és visszatartani a székely falu lakosságát a kivándorlástól. A kultúrzonás székely megyéknek a párizsi szerződés 11. szakasza önkormányzatot biztosított vallási és iskolai ügyekben. Ennek követelése és megvalósítása nemcsak hogy a nép vállairól venné le a román állami iskolák fenntartásának ter-

¹ Lásd Mikó Imre, Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés 67—74. 1. Ugyancsak erre enged következtetni a parlamenti választásoknál a vegyeslakosságú vidékeken leadott sok magyar szavazat.

hét, hanem a magyar értelmiségi fiatalságnak is (főként tanítók és tanárok) elhelyezkedési lehetőséget biztosítana, akikre a székely községek megszervezésében fontos feladat vár. S a székely és szász kultúr-autonómia legális alapja és kiindulópontja lehetne annak az autonómikus elgondolásnak, ami már a románok 1881-es programjában szerepelt.

Erdély demográfiai viszonyainak áttekintése világosan bizonyítja, hogy a történelem folyamán egyik nép sem tudja a másikat asszimilálni s ez a jövőben annál kevésbé lehetséges, mert a szociológia tanítása szerint nemzeti öntudatra ébredt nép nem asszimilálható.¹ A népek összeolvadásának kohói a városok s úgy a magyar, mint a román impérium alatt csak itt beszélhetünk nagyobb arányú asszimilációról. A városi asszimiláció nagyobb részben erőszakolt és csak kisebb részben természetes; az államhatalom itt hat a legtevékenyebben és gazdasági, politikai, kulturális előnyök felkínálásával sokakat tud megnyerni az uralkodó nemzetnek. Falun az asszimiláció nagy részben természetes folyamat, az államhatalmat a távoli községekben csak a jegyző, csendőr, állami tanító képviseli, akik elkülönülnek a falu népétől s ha mégis itt asszimiláció történik, az a vegyesházasságok természetes eredménye. Azt is láthattuk, hogy a városokban a magyarság mindinkább háttérbe szorul, ami ellen politika hatalom hiányában a küzdelem szizifuszi munka. Az államhatalomból kizárt kisebbségek küzdelme szükségszerűen szociális útra terelődik: *a többség az államhatalmon keresztül a városokra igyekszik hatni, a kisebbség a társadalmi mozgalmak eleven erejével a falura, a többségi ifjúság mozgalmait az etatizmus jellemzi, a kisebbségi fiatalság pedig a szocializmushoz jut el.*

A háború előtti román nemzetiségi mozgalom nagyon ügyesen használta ki a szocializmus által nyújtott lehetőségeket. A románok külföldi támogatói

¹ Jászi Oszkár id. m. 231. 1.

között voltak olyanok, akik politikai okokból, a monarchia ellen támogatták a román törekvéseket (elsősorban az anyaország a kultúrligán keresztül, továbbá beszélnek orosz, francia hatásról), egyes személyiségek, akik merő humanizusból állottak a román törekvések pártjára (mint Tolsztoj és Björnson);^x de a nemzetiségek felszabadításáért következetesen csak a szocializmus küzdött. Mindannak ellenére, hogy a nemzetiségek sokkal inkább kacérkodtak Béccsel, mint a tiszta magyar liberalizmussal, a külföldi közvélemény előtt a román nemzetiségi mozgalom mindig úgy szerepelt, mint a demokrácia és szociális haladás ügye a feudális Magyarországon. Goldis László, Nagyrománia későbbi kutuszminisztere 1912-ben még a történelmi materializmus hívének vallja magát s Otto Bauer hatása alatt a román nemzetiségi követeléseket a szociális fejlődés és osztályharc vonalán mutatja be.² Ugyanezzel egybevégt egy még azelőtt tartott beszámolója, melyben a szociáldemokratákkal való együttműködést jelenti be és így nyilatkozik: „A magyarországi nemzetiségnek nem az a jelszavuk, hogy el Magyarországtól, hanem ellenkezőleg: együtt a magyarsággal a feudális osztály ellen.”³⁹

A romániai magyar kisebbség sok tanulságot vonhat le a román nemzetiségi mozgalmakból. A magyarság törekvései ma ugyanazok, amiket a románok már 48-ban a balázsfalvi nagygyűlésen kimondottak s amit konkrét formába 1881-ben öntöttek. A magyarság helyzetének ma kedvezőbbnek kellene lennie, mert a háború előtt a nemzetiségek a belső állami törvényhozásnak voltak kiszolgáltatva,

¹ Erre vonatkozóan értékes dokumentumokkal szolgál G. Moroianu idézett művében.

² A nagyváradi „Darwin“-kör számára készült előadás; megjelent „A nemzetiségi kérdés“ címen 1912-ben. Alapindolata az osztrák szociáldemokrata Otto Bauertől származik, akinek nagy munkája 1924-ben második kiadást ért el: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie. Wien. 576 l.

³ Ellenzék. 1908. 192. sz. augusztus 24.

a háború után azonban a kisebbségi és békeszerződésekkel az etnikai kisebbségek ügye nemzetközi jogi problémává emelkedett. Ha ezzel szemben mégis azt tapasztaljuk, hogy a magyarság osztálykülönbség nélkül mindinkább proletárizálódik a románság egyes rétegeivel együtt, akkor Goldis kijelentése a megváltozott körülmények között úgy alkalmazható, hogy *nem a románság ellen, hanem a románokkal együtt a román fasizmus és minden erőszak ellen, ami nemzetiséget elnyom, munkást prolettárá tesz, földműves alól kihúzza a földet.* Ez a törekvés pedig végső fokon nem az uralkodó nemzetiség, vagy osztály kicserélődéséhez kell, hogy vezessen, hanem olyan elvek gyakorlati megvalósításához, amiknek még a kimondása is eddig csak ritka történelmi pillanatokban volt lehetséges, mint a forradalmi magyar törvényhozás a maga korában és a gyulafehérvári pontok az egyesüléskor.

Hogy viszonylanak mindezek a kérdések Paris-hoz, amiben kiindulópontunk szerint nemcsak a francia fővárost, hanem az európai népek közös platformját láttuk?

A fiatalság szemüvegén át vizsgáltuk az erdélyi magyar problémát történelmi és statisztikai, nemzeti-ségi és szociális vonatkozásában. Itt tehát az erdélyi magyar ifjúsághoz kell visszatérnünk, amelyik az első háború utáni magyar nemzedék, már a megváltozott viszonyok között nőtt fel és Erdélyben kíván megélni, mint ahogy az erdélyi román közmondás szerint a kövek helyt maradnak, miközben a patak felettük elfolyik. Ha tehát valaki ebből a nemzedékből külföldre kerül, sajátos helyzetbe jut. Egy francia azáltal, hogy ő francia, mindent megmondott. Nekünk azonban el kell magyaráznunk, hogy *állampolgárságunk után románok, nemzetiségünk szerint magyarok vagyunk, hazánknak pedig Erdélyt tekintjük.* Az átlag-intelligenciájú külföldinek a magyarságról a pusztá, a csárdás és a cigány jut eszébe s ha politikailag is

tájékozott, hozzáteszi, hogy Magyarország most ugye kisebb, mint a háború előtt volt. A románokról hallva Titulesco-t asszociálja s úgy könyveli el őket, mint a franciák keleti barátait. Ha. ellenben a kettőről egyszerre beszélnek neki s ehhez még hozzáteszik a Transylvania nevet, ami a Pensylvániával könnyen összetéveszthető, akkor már igazán nem tudja, mitévő legyen. Ez a fogalomzavar különös eredményekre vezet. A tanácsválasztások alkalmával Paris minden utcasarkán látható volt egy nők szavazati jogáért küzdő liga plakátja, ami Európa térképét ábrázolja s amin Erdély és Besszerábia önálló országoknak voltak feltüntetve, egyébként minden állam határai a valóságnak pontosan megfeleltek. Lehet azonban találni olyan külföldieket is, akiknek több hajlamuk van az ilyen Nyugaton ismeretlen különbségek megértésére. Ezek a többi kisebbségük, hisz a mai Európában száz közül tizenkét ember nem él a saját nemzeti államában.¹ Az első benyomás tehát, amivel Paris az erdélyi magyar tanulmányozót gazdagítja, az, hogy problémái s így elsősorban a kisebbségi helyzet nem elszigetelt jelenség, hanem európai probléma. Kisebb-nagyobb mértékben megvan a nagy nemzeti államokban (Angliában az ir, Franciaországban a Bretagne-i és Provence-i, Spanyolországban a katalán kérdés), rokonságban áll a nemzeti öntudatra ébredő gyarmati népek törekvéseivel, Kelet-Európának a sorsa pedig éppen ezen fordul meg. A kisebbségi tudat pedig *az államhatalom nélküli nacionalizmusokat a feltörekvő nemzetségek valóságos internacionáléjává kovácsolja össze*. Találkozik itt az erdélyi fiatalember magyarországi társaival is, s bár különösnek tűnik fel, hogy van Európában egy állam, amelyik magyar fiúkat küld külföldre tanulmányozni s ezek közül egyik egyetemi tanár, a mások bíró, a harmadik

¹ Dr. Nagy Iván a Magyar Kisebbség 1929. évfolyamában megjelent tanulmányában Európa kisebbségeit közel negyven millióra becsüli, ami az összes lakosság 12.4%-át teszi ki.

állami tisztviselő lesz, (olyan állások, amikben otthon magyart csak fehér hollóként ismertünk) magához legközelebb állónak mégis ezeket érzi. A közös nyelv, kultúra és történelem olyan realitások, amik politikailag széttagolt nemzettestet is erkölcsileg összetartanak s az erdélyi szemlélő látóköre még egy tényezővel szélesbedik, eljut magyarságának egy magasabb európai szintéziséhez. Mert nemzeti síkon vizsgálva a dolgokat, akár Erdélyben, akár Magyarországon, akár Parisban élünk is, ugyanannak a magyarságnak a megtartásáról és fejlesztéséről van szó, amit különböző körülményekhez képest eltérő úton igyekeznek megvalósítani az új nemzedék. Ráeszmél aztán még arra is, hogy a magyarság túlhaladott életformákban él keleten, nagy tömegei szociális nyomorban szomorú közegészségügyi állapotok között vannak. Meglátja, hogy ez a nép ezek miatt a bajok miatt nem tudja kifejtetni azt az energiát és vele elfoglalni azt a helyet, amit Európában tehetségénél és eredetiségénél fogva méltán megérdemelne. A magyarországi ifjúsággal így alakult ki az utódállamokbeliek közös munkaprogrammja: *a nyugati haladottabb eszmevilággal megtermékenyülve, európaibbá tenni a széttagolt magyarságot.*

Az erdélyi magyar probléma Parison keresztül szemlélve, új beállítást nyer. A többi országbeli magyarság kérdéseivel összemérve egyetemes magyar problémává emelkedik, a magyarság Európában való megmaradásának, alkalmazkodásának, kifejlődésének kérdésévé, amit más országban és más keretek között különböző eszközökkel munkál az új nemzedék. Az erdélyi népek közös jövőjének megalapozására szolgáló konklúziók pedig találkoznak a többi európai nemzetiség hasonló törekvéseivel, mely az egymásra utalt népek békés együttműködéséhez akar elvezetni, végső fokon egybeesik a szociális haladással és csak a társadalmi szerkezet gyökeres átalakításával valósítható meg. S a fentieket végiggondolva, követhet-e más utat az erdélyi magyarság?

Paris, 1935 május 4.

Dr. Mikó Imre

A franciaországi magyarság létszáma

A Franciaországban élő magyarok (magyar anyanyelvűek) pontos számát megállapítani, sajnos, nem lehetséges. Ennek két oka van: az egyik, hogy a magyarság a világháború óta nemcsak egy országból indult ki a francia földre szerencsét próbálni, hanem *ötből*, a másik, hogy a francia statisztikai szolgálat nem fordít elég gondot a külföldiek adatainak felvételére és közzétételére.

Kétségtelen, hogy az összeomlást követő gazdasági krízis nemcsak Magyarországon, hanem az utódállamokban is igen sok magyarnak nyomott vándorbotot a kezébe. Az Északamerikai Egyesült Államok határait jóformán hermetikusan elzárták előlünk, Kanada és Délamerika felől pedig még nem érkeztek meg azok a hírek, amelyek később a kivándorlókat olyan nagyszámban csábították arrafelé. Maradt hát Franciaország, amelynek egyre csökkenő tendenciájú népessége nem tudta pótolni a nagy háborús vérvesztését és amelynek észak-északkeleti elpusztított vidékét a német hadikárpótlásból gyors ütemben igyekeztek felépíteni. Azonkívül a mindig is meglévő és a háború alatt természetszerűleg lekötött kivándorlási láz, a határokon innét és túl is, megint elfogta az embereket: fehérebb s nagyobb szelet kenyeret keresni a Szajna felé indultak. Az egykori magyar Felvidék leállított gyáraitól, Erdélyben, Délvidéken állásukból kiszorított értelmiségi, műszaki és szakmunkás rétegek hosszú sorokban érkeztek Parisba, a bányavidékekre

s egyéb ipari gócbokba. A magyarság száma egyre növekszik és ellenőrizhetetlen híradásaink már 50—80,000 magyarról szólnak, hogy a harmincas évek elején bekövetkező újabb gazdasági válság az itteni munkapiacról is kiszorítsa a külföldiek nagy részét. Ezek pedig vannak elegen: az 1926-os népszámlálás idején 2.500,000 idegent mutattak ki Franciaországban.

Így szinte csodálatos, hogy a francia statisztikai szolgálat nem igyekszik pontosabb, kimerítőbb és részletesebb adatokat is megszerezni és közzétenni a tekintélyes számú külföldről, akiknek szociográfiai feldolgozása pedig igen jelentős volna a francia munkáskérdés stb. szempontjából is.

A külföldiek számbavétele alkalmával a francia kérdőív mindössze csak az *állampolgárság* iránt érdeklődik, („... les étrangers sont classés suivant la nationalité“)¹ s egyáltalában nem érdeklődik az illetők anyanyelve, vagy nemzetisége iránt, amire pedig feltétlen szükség volna, különösen ha vegyes nemzetiségű államok polgáraitól van szó. A másik hiány, hogy még ezeket sem sorolja fel megyénként, vagy éppen községenként (mint teszi azt a kitűnő magyar statisztika), hanem mindössze az *összes* külföldiek számát adja meg megyénként.² Ennek következtében a rendelkezésünkre álló népszámlálási anyag meglehetősen ösztövé.

A Franciaországban élő magyarságra vonatkozó első adatunk 1833-ból való, amikor 1400 „Austrohongrois“-t mutattak ki *Parisban*. 1851-ben az Ausztria-Magyarországból és Németországból való külföldieket együtt mutatják ki 12,245, 1861-ben pedig 27,097 fővel. 1881-ben Ausztria-Magyarország

¹ Henri Bunle: Les étrangers en France d'après les recensements de 1921 et 1926. (Bulletin de la statistique de la France, 1927 jan. 198. oldal.)

² „En ce qui concerne les étrangers, on ne publie ordinairement que le nombre total des étrangers par département, sans distinctions de nationalité.“ (Bulletin. . . 197. oldal.)

megint külön szerepel 4982 lélekkel, de ezekből az adatokból még hozzávetőlegesen sem állapíthatjuk meg, hogy mennyi volt köztük a magyar. Végre 1901-ben mutatják ki először külön a magyarokat, 1306-ot számlálva meg Parisban. A háborúelőtti utolsó adatunk 1911-ből való, amikor 1257 férfi és 600 nő, összesen tehát 1857 magyar számoltatott meg. Az 1921 március 7-én tartott háború utáni első népszámlálás azonban már mindössze csak 155 férfit és 79 nőt, összesen tehát 234 magyar állampolgárt talált, akikhez számolhatjuk még a Nagy-Párishoz tartozó, ú. n. Szajna megye (Departement de la Seine) területén élőket, akiknek a száma ugyanakkor 44-volt, 23 férfi és 21 nő.¹ Az előző évekre vonatkozóan még megjegyezhetjük, hogy Paris környékén 1901-ben 105, 1911-ben 206 magyar élt.

Egész Franciaországban 1901-ben 1940, 1911-ben 3170, 1921-ben azonban már mindössze csak 630 magyart számoltak meg, akik közül 129 élt Elzász-Lotharingia területén. Ezek közül 391 volt férfi és 239 nő és 53 gyermek.² Semmiféle további demográfiai adatot nem találunk erről a magyar kivándorlókról, csak az 1927 januárjában tartott és a földművelésügyi minisztérium által lebonyolított idegenösszeírás révén nyerünk valamivel pontosabb tájékozást a magyarság eloszlásáról és létszámáról, valamint foglalkozásáról.³ Az 1926-os népszámlálás alkalmával ugyanis mindössze annyit állapított meg a francia statisztikai szolgálat, hogy 13,417 volt a magyar állampolgárok száma, az ország

¹ Az egyes elővárosokban eloszlásuk a következő volt: Asnières 6, Boulogne 1, Clichy 3, Colombes 2, Courbevoi 1, Levallois Pt 2, Neuilly. S.-Seine 9, Perteaux 1, Ivry sur S. 1, Montreuil 3, Nogent-sur M. 1, St. Maur — des — F. 1, Sceaux 5, Vauves 3, Ville-juifs 1, Vincennes 4. (Lásd: M, Galmiche: Les étrangers dans l'agglomération parisienne d'après le recensement de 1921. — Bulletin. . . 1922 ápr. 297. s köv. o.)

² Bulletin... 213. o.

³ Ministère de l'agriculture: Enquête sur les étrangers. — Paris, Imprimerie Nationale. 1929.

lakosságának tehát 0.5 %-a. A 2.505,335 külföldiből ezenkívül kimutattak 32,989 csehszlovák, 13,249 román és 15,138 jugoszláv állampolgárt.¹ Miután azonban ezekben az új vagy megnagyobbodott államokban az állam többségét alkotó népcsoportok tagjainak elhelyezkedése és megélhetése természetesen határozottan könnyebb, sőt előnyös volt, a kivándorlottak nagy része ezeknek az államoknak a nemzetiségeiből került ki. Így hát — bár pontos adatokkal nem rendelkezünk — biztosan állíthatjuk mégis, hogy az utódállamokból Franciaországba került bevándorlók tekintélyes része magyar anyanyelvű.

A földművelésügyi minisztérium összeírása a mezőgazdaságban és iparban foglalkoztatott külföldiekre, férfiakra, nőkre és a 13 évesnél idősebb gyermekekre vonatkozott.² 1927 januárjában, eszerint az összeírás szerint, 12,889 *munkavállaló* magyar állampolgár, illetve ilyenek iskolás gyermeke³ élt Franciaországban. Kimaradtak azonban ebből a számból az értelmiségi csoportok, a napszámosok, a pincérek, az önálló iparosok, az alkalmi munkából élők stb., akiknek a száma pedig, mint minden emigrációnál, elég tekintélyes.

Az egyes vármegyékben (département) való megoszlásuk és a különböző foglalkozási ágakban való elhelyezkedésük a mellékelt táblázatból látható. Összes számuk a vidéken 5688.

Feltűnő, hogy milyen kevesen helyezkedtek el a mezőgazdaságban: 68 földbirtokos (?), 39 bérlő és 106 földmunkás, akiknek a kezén mindössze 110 hektár föld van tulajdonban és 440 hektár bérletben.

¹ Georges Manco: Les étrangers en France. (Colin, 1932, Paris — 141. o.)

² „Compter les hommes, les femmes et les enfants de plus de treize et non uniquement le chef de famille“ — adja az utasítást a számlálólapon.

³ „Ces chiffres doivent viser tous les enfants étrangers en âge de scolarité (six ans à treize ans) que leurs parents exercent une profession agricole, industrielle ou commerciale“ — mondja a számlálólapon utasítása.

VÁRMEGYE (département)		Föld- tulajdonos	Bérlő	Mezőgazd. munkás	Vasbánya- munkás	Szenbánya- munkás	Fémparti munkás	Egytőrtartó munkás	Kézműipari munkás	Egyéb munkás	Cyermekék nyilvános iskolákban	Cyermekék magán- iskolákban	Iskolába nem járt gyermek	Összesen
Ain	1		1				2	3		5				12
Aisne				26			2	20		10				71
Allier				1				1		4				7
Alpes (Basses)					6					9				18
Alpes (Hautes)					4					9				16
Alpes-Maritimes				2				5		9				32
Ardèche														6
Ardennes			8				19						2	31
Ariège														
Aube	1			2						2				6
Aude								1						1
Aveyron						25								40
Belfort (Territoire)				6				2						27
Bouches-du Rhône								14		1				22
Calvados				2	3		6	3		16				36
Cantal						2		1						10
Charente								5						2
Charente-Inférieure			1							1				1
Cher														2
Corrèze										7				2
Corse														2
Côte-d'or				2				2						40
Côtes-du-Nord							3	10		16				31

VÁRMEGYE (département)	Föld-, bányaföldadónos	Bérlő	Mezőgazd. munkás	Vasbányamunkás	Szénbányamunkás	Fémipari munkás	Építőipari munkás	Kézműipari munkás	Egyéb munkás	Gyermeknyilvántartás iskolákban	Gyermeknyilvántartás iskolákban	Iskolában nem járt gyermek	Összesen
Creuse			1										1
Dordogne	2	20	2							2			26
Doubs						8			7		2		24
Drôme									2				3
Eure			1			2			1				3
Eure-et-Loir			1			8	1		6	18	2		36
Finistère													
Gard				9		1			3	1	2	1	17
Garonne (Haute-)		6				6							15
Gers			3										3
Gironde			1			6			9				16
Hérault													
Ille-et-Vilaine			2			1			1	5			9
Indre						1							1
Indre-et-Loir									1	1	1		3
Isère						2	1		24	106	1		134
Jura	62						1						63
Landes						2							2
Loir-et-Cher													
Loire		3	1	1	18	8			28	29	2	2	92
Loire (Haute)		2											2
Loire-Inférieure						17							17
Loiret			5			10			6	2			23

VÁRMEGYE (département)	Föld-, bányá- tulajdonos	Bérlő	Mezőgazd. munkás	Vasbánya- munkás	Szénbánya- munkás	Fémipari munkás	Építőipari munkás	Kézműipari munkás	Egyéb Gyermek- munkás	Gyermek- nyilvántos iskolákban	Gyermek- munkás iskolákban	Iskolába nem járt gyermek- ek	Osszesen
Lot			4										
Lot-et-Garonne													
Lozère													
Maine-et-Loire						1		2	1		2		4
Manche								1	1				7
Marne			1			2		2	8	2			15
Marne (Haute)									1				2
Mayenne													
Meurthe-et-Moselle			2	31		25	1	10	5	15		2	91
Meuse								6	2	1			10
Morbihan													
Moselle			2	30	345	13	22	43	25	107			587
Nièvre			1			3			4	1			9
Nord					316	119	47	301	392	123	27	22	1347
Oise			4			3		4	6				17
Orne				7				3	3				13
Pas-de-Calais			3		951	47	110	97	52	203	153	18	1634
Puy-de-Dôme								4	5				9
Pyrénées (Basses)									3				3
Pyrénées (Hautes)						1							1
Pyrénées-Orientales													
Rhin (Bas)						66	39	20	142	22	1		290
Rhin (Haut)					41	13	16	11	43	10			135

VÁRMEGYE (département)	Föld-, bányá- tulajdonos	Bérlő	Mezőgazd. munkás	Vasbánya- munkás	Szénbánya- munkás	Férfipart munkás	Építőipari munkás	Kézműipari munkás	Egyéb munkás	Gyermkek nyilvános iskolákban	Gyermkek iskolákban	Iskolába nem járt gyermkek	Összesen
Rhône						5		21	11	2			69
Saône (Haute)			1			2			4				7
Saône-et-Loire			1	2		1		1	1	1			10
Sarthe			1						1				2
Savoie					1								4
Savoie (Haute)			2					4	2				8
Seine-Inférieure			1			11		3	10	2	4		31
Seine-et-Marne			3			3		6	5		1		18
Seine-et-Oise			10			237	3	82	206	116		124	778
Sèvres (Deux-)						7	3	1	2				2
Somme													13
Tarn													
Tarn-et-Garonne													
Var						2	1	1	9				13
Vaocluse													
Vendée					1				3				4
Vienne													
Vienne (Haute)													
Vosges			8										17
Yonne			4					1	2	6			7
Összesen	68	39	106	82	1696	710	640	791	1239	653	193	171	5688

Legtekintélyesebb csoport a szénbányászoké 1696 fővel, 710-en dolgoznak a fémiparban és 640-en építkezéseknél. Ezernél többen élnek a két bányamegyében: *Pas-de-Calais* és *Nord* területén.

Hozzájuk számítva a Paris területén (Departement de la Seine) megszámlált 6851 magyart, akiknek részletes foglalkozási adatai nincsenek feltüntetve, mindössze annyi, hogy közülük 46% munkás, 7% alkalmazott, 27% szabadfoglalkozású meg tőkés és 20% munkaadó, akkor láthatjuk, hogy ez az összeírás mindössze 12,549 magyarról ad számot, akikhez járul még a 340 párisi iskolásgyermek, összesen tehát 12,889 lélek.

Ha figyelembe vesszük azonban, hogy az előző évbni népszámlálás alkalmával kimutatott 2.500,000 külföldivel szemben ez az ipari összeírás mindössze 1.350,000 külföldit ölelt fel, úgy a legobjektívebb becsléssel is a magyarság fenti számához aránylagosan legalább 12,000-et kell hozzászámolnunk, vagyis azt mondhatjuk, hogy — ha az utódállamokból idekerült magyarságot nem is vesszük figyelembe — *Franciaországban legalább 25,000 magyar anyanyelvű magyar állampolgár él*; az utódállamokból kivándorolt, de itt nem-magyarnak elszámolt testvérekkel együtt azonban az 1930-as évek elején a magyarság megközelíthette az 50,000-es lélekszámot.

Dr. vitéz Nagy Iván

Függelék

A Párisi Magyar Diákegyesület vezetősége tíz éven keresztül.

Védnökei:

Báró Korányi Frigyes, báró Villanaj Frigyes, gróf Khuen-Héderváry Sándor, m. kir. rk. követ és meghatalmazott miniszterek.

Alapító és örökös tiszteletbeli elnöke:

Dr. vitéz Nagy Iván, min. titkár a Kultusz-minisztérium egyetemi ügyosztályában.

Tiszteletbeli tagjai:

Dr. Ambro Ferenc, követségi ügyvivő; báró Korányi Frigyes, ny. miniszter; Kurcz Imre, r. k. plébános; Mannheim Lajos, bankár; Mester János, ref. lelkész; dr. Molnár Sándor, a Magyar Szövetség v. főtitkára; dr. Müller Lipót, a Franciaországi Magyar Tanulmányi Központ igazgatója; dr. Papp Karola, O. T. I.-osztályvezető orvos; Sarlay István, r. k. plébános.

Tanárelnökei:

Dr. Molnos-Müller Lipót (1928—1934), dr. Baráth Tibor, múzeumi segédőr, a Történettudományok Nemzetközi Bizottságának segédtitkára (1934-től).

Tisztikara:

1925—26-ban:

Elnök: dr. vitéz Nagy Iván; főtitkár: dr. Szegedi Masszák Aladár; pénztáros: dr. Térffy Béla, min. titkár az igazságügy minisztériumban; jegyző: dr. Bathó László, min. s.-titkár a miniszterelnökségen.

Választmány: dr. Ajtay Gábor, min. s.-titkár; dr. Ágh János, kir. tvszéki bíró az igazságügyminisztériumban; Honti Ferenc, publicista; Szalay István Jeromos, bencés tanár.

1926—27-ben:

Tiszteletbeli elnök: dr. vitéz Nagy Iván; elnök: Somogyi Gyula; főtitkár: Bathó László; pénztáros: dr. Zsilinszky Antal; jegyző: Salamon István.

Választmány: dr. Ajtay Miklós, a M. T. I. párisi levelezője; dr. Ágh János; Burghart Aladár; Honti Ferenc; dr. Szakáts Kálmán; póttagok: Bedő Albert, dr. Went István, egyet. ny. rk. tanár (Debrecen).

1927—28-ban:

Elnök: Somogyi Gyula; alelnök: Rösner Iván; főtitkár: dr. Kassa Endre; pénztáros: Zsilinszky Antal; jegyző: Rösner Magda.

Választmány: Burghart Aladár, Hájdrik József, dr. Szigeti Lajos, Schmidt Vilmos, br. Wimpffen Iván.

1928 II. 17-től. Elnök: dr. Charmant Pál; alelnök: Miklós József; főtitkár: Újvári Pál; titkár: Rösner Magda; pénztáros: dr. Párdányi Miklós, múzeumi alkönyvtárnok, az Orsz. Ösztöndíjtanács titkára.

Választmány: dr. Bárány István, Huszár Imre, Kertész István, Rösner Iván, Szilágyi Mihály.

1928—29-ben:

Elnök: dr. Charmant Pál; főtitkár: dr. Jambrekovich László; pénztáros: dr. Párdányi Miklós; jegyző: Lakatos Sándor; titkár: Rösner Magda.

Választmány: dr. Horusitzky Ferenc, Kimer Viktor, Kousz Nándor, Rösner Iván, Salamon István, dr. Szilágyi Mihály, dr. Urbanek János.

1929—30-ban:

Elnök: dr. Charmant Pál; társelnök: dr. Bariska Mihály, középisk. tanár és Kulifay Imre, ref. lelkész; főtitkár: Náray Szabó Iván; pénztáros: Császár Károly; jegyző: Tábor Viktor.

Választmány: dr. Bárány István, vitéz Désy Zoltán, Gyalokay Sándor, dr. Horusitzky Ferenc, Lakatos Sándor, Rösner Magda, Varga Zsigmond, dr. Worschitz Frigyes.

1930—31-ben:

Elnök: dr. Baráth Tibor; alelnök: Kulifay Gyula; főtitkár: Jászay Margit; pénztáros: Vájna László; jegyző: Konda Katalin, középisk. tanár.

Választmány: dr. Bocskay István, orvos (Belga Kongó); dr. Deák Ferenc, orvos (Belgium); vitéz Désy Zoltán, iparművész (Nizza); Ferencz József, unit. lelkész; Fodor Tibor, szig. orvos; Gamauf József, középisk. tanár; Gáspár István; dr. Győry János, középisk. tanár; Kardos László; dr. Rónai Pál, középisk. tanár; Szandtner Béla.

1931—32-ben:

Elnök: dr. Baráth Tibor; ü. v. elnök: dr. Deák Ferenc; alelnök: Dóczy Antal, ref. lelkész (Franciaország); és Somody Pál, a N. E. P. kerületi titkára; főtitkár: dr. Bocskay István; jegyző: Erdős Márta, szig. orvos.

Választmány: Blaskó György, orvostanhallgató; Blum Miklós, orvostanhallgató; Bordeaux Pál,

tanárjelölt; Fekete János; Gara István; Illyés Andor; Kiss Gábor; Kosa Lajos, középisk. tanár; Kovács Aladár; Madáchy László, középisk. tanár; Molnár Sándor, középisk. tanár; Perczel Tamás; Rubletzky Géza, kémikus; Takács Ödön, rajztanár; Várady József.

1932—33-ban:

Elnök: Takács Ödön; alelnök: dr. Martonyi János, tanügyi fogalmazó a Kultuszminisztériumban; titkár: Lökös Sándor, középisk. tanár; jegyző: Blum Miklós orvostanhallgató.

Választmány: Balogh Károly, orvostanhallgató; dr. Baráth Tibor; dr. Bocskay István; Bordeaux Pál; Farkas Ignác, ref. s.-lelkész; Gyenes Miklós; Lovassy Andor, középisk. tanár; Nobel Antal, orvostanhallgató; Rubletzky Géza; Stein Mór, orvostanhallgató.

1933—34-ben:

Tiszteletbeli elnök: Takács Ödön; elnök: dr. Deák Ferenc; titkár: Gyenes Miklós; jegyző: Blum Miklós; pénztáros: Gyurkity József.

Választmány: Kálty Frigyes, tanárjelölt; Lökös Sándor; dr. Pintér István; Rubletzky Géza; Stein Mór; Szladits Károly.

1934—35-ben:

Tiszteletbeli elnök: dr. Gáldi László, az Eötvös-Kollégium előadója; elnök: Rubletzky Géza és Gyenes Miklós; alelnök: Gyurkity József; főtitkár: szigeti Warga Gerzson;^x pénztáros-főtitkár: Kovács Lajos, tanárjelölt; jegyző: Kálty Frigyes; titkár: Kovács József, tanárjelölt.

Választmány: Balássy József;² Koncz Endre, tanárjelölt; Nagy Emil;³ Pödör László, tanárjelölt; Nyársapáti Károly, tanárjelölt; Tréky Török Ilona, tanárjelölt; Molnár Ferenc, tanárjelölt; Raymann Kató, tanárjelölt.

^{1,2,3} 1935 január hó 8-án lemondott tisztségéről.

A P. M. D. 1925—26. évi beszámolója.

Tisztelt Közgyűlés! A Párisi Magyar Diákegyesület második egyesületi évéről kell jelentést tennünk. Be kell vallanunk, az elért eredmények szerények, pedig a jóakarásban és a lelkesedésben nem volt hiány. De azok a körülmények, amelyek közepette munkánkat megkezdtük és folytattuk, nem voltak kedvezőek. Rá kell mutatnunk elsősorban arra, hogy minden egyesületi munka két külső előfeltétele: a helyiség és a kellő anyagi erő, nem álltak rendelkezésünkre. Helyiség nélkül pedig igen nehéz — jóformán lehetetlen — a munka folytonosságának biztosítása. Egy másik tevékenységünket hátráltató momentum pedig az a szomorú magyar szenzáció volt, amely ha a francia diáksággal való kapcsolatunkat nem is szüntette meg, de ennek a barátságnak a magyar ügy érdekében való értékesítését egyelőre megszüntette.

1925—26. egyesületi évünket az 1925. évi november 10-én tartott közgyűlésünkön kezdtük meg. Ez a gyűlés választotta meg az új tisztkart, a következőképpen: elnök: dr. Nagy Iván; titkár: ifj. Szegedy-Masszák Aladár; pénztáros: dr. Térfy Béla; jegyző: Bathó László. Ez a közgyűlés az alapszabályok elkészítésére dr. Bartha Imre, dr. Schultz Ferenc és dr. Térfy Béla személyében alapszabálymegállapító bizottságot küldött ki. Az elkészült tervezetet a március 15-én tartott közgyűlés egyhangúlag elfogadta. A közigazgatási hatóságok jóváhagyásának megszerzése folyamatban van. Ugyanezen közgyűlés megválasztotta választmányi tagokul dr. Ajtay Gábort, dr. Ágh Jánost, Honti Ferencet és Szalay István Jeromost.

Egyesületünk első nyilvános szereplése 1925. évi december hó 13-án történt, amikor a MEFHOSz által adott zászlót az Eglise des Etrangersben bensőséges ünnep keretében fölszenteltük. A misét és felszentelést főtisztelendő Szűts Ferenc, a szent beszédet pedig főtisztelendő Szalay Jeromos mondta. Utána a sekrestyébe vonultunk át, ahol Nagy Iván elnökünk bevezető szavai után Korányi Frigyes báró úr Öngyméltósága mondott buzdító beszédet az

egybegyültekhez. Utána a párisi m. kir. követség tagjai, a Magyar Egyesület elnöke és M. Aliq, a francia diákszövetség elnöke vertek be zászlószeget. Szalagot adományoztak: báró Korányi Frigyesné Öngyméltósága, Mannheim Lajosné úrasszony, a francia diákleányok szövetsége és a Párisi Magyar. Egylet. A zászlót a protestáns egyházak részéről karácsony másodnapján áldotta meg nagytiszteletű Chorán József. Éz alkalommal a párisi bulgár diákszövetség elnöke is vert be zászló szeget.

Január hó 2-án egyesületünk igen szépsikerű Jókai-ünnepélyt rendezett Jerome Tharaud úr elnöklete alatt. Az emlékbeszédet Jean Mistler úr mondotta. Mintegy 300 főnyi, túlnyomórészt francia közönség gyűlt össze a nagy magyar író emlékének ünneplésére és a párisi sajtó is igen elismerőleg nyilatkozott az ünnepélyről. Kötelességünknek tartjuk itt Régnier Pál és Honti Ferenc uraknak köszönetünket kifejezni, mert nagyrészt az ő fáradhatatlan tevékenységüknek eredménye volt ez a siker.

Március 15-én összejövetelt tartottunk, amelyen Nagy Iván dr. és Szalay Jeromos főtisztelendő méltatták az ünnep jelentőségét. Résztvett ezen az ülésen Szüllő Géza képviselő úr is, aki nagyhatású beszédben figyelmeztette a magyar diákságot kötelességeire.

Április 19-i ülésünkön Dimitri Tzileff makedón egyetemi hallgató tartott előadást a makedón kérdéstről és ismertette azt a heroikus küzdelmet, amelyet népe a függetlenségért vív. Ülésünk második részén Szentgyörgyi Ferenc, a párisi magyar újságírók szindikátusának elnöke tartott előadást „A sajtó a magyar ügy szolgálatában“ címmel. Utána általános vita indult meg a magyar propagandáról, amelyen igen sok megszívlelésre méltó ötlet merült fel. Április 26-án Dvorcsák Győző v. képviselő úr, a szlovák nemzeti tanács elnöke tartott rendkívül értékes előadást a Csehszlovák állam megalakulásáról. Az előadás után folytattuk a megkezdett vitát. Ezúttal az egyházak, irodalom, művészet stb. kerültek szőnyegre. Őszinte köszönetünket kell kifejeznünk mindazoknak, akik a vitában résztvettek és így ankétunk sikerét előmozdították.

Május 14-i előadásunkon Schmidt Alfréd tagtársunk tartott igen értékes előadást „A magyar-francia katonai kapcsolatok a XVIII. században“ címmel. Saját kutatásai alapján ismertette Bercsényi László francia marsainak életét és pályáját.

Nagy Iván és Honti Ferenc tagtársaink megállapították azt a helyet, ahol II. Rákóczi Ferenc szíve el lett temetve. A követség és a Magyar Egyesület támogatásával egy Rákóczi-ünnepély előkészületeit is megtettük, azonban technikai okokból csak ősszel válthatjuk tervünket valóra.

A francia diákszervezetekkel igen élénk kapcsolatokat tartottunk fenn. A Párisi Általános Diákszövetség alelnöké-

nek. Alriq úrnak a kezdeményezésére még az elmúlt évfolyamán egy francia-magyar bizottság alakult a meglévő barátság kimélyítésére. Még december hónapban megállapodtunk a francia diákszövetséggel abban, hogy a második szemeszter folyamán három előadást tartunk a magyar kérdésről. Sajnos azonban ez a tervünk a közbejött sajnálatos események folytán meghiúsult. A diákleányszövetség elnöknője, Mile Mazot szintén mindenben támogatta a magyar-francia barátság megszilárdítására irányuló törekvéseinket. Két táncestélyt és egy kirándulást rendezett velünk, azonkívül megtettük az előkészületeket a nyári leánytanulmányút megszervezésére.

A Nancy-i francia diákszövetség ötvenéves jubileumán Nagy Iván dr. és Claudy József tagtársaink képviselték egyesületünket. Egyetlen idegen diákszövetség voltunk, amely a házigazdák kívánságához képest egyesületi zászlónkkal vettünk részt az ünnepélyen. A lehető legbarátosabb és legszívélyesebb fogadtatásban volt részünk.

Fönntartottuk azonkívül a kapcsolatot a Tribune Internationale-lal, ahol Nagy Iván, Honti Ferenc és Ajtay Gábor tagtársaink képviseltek. Azonban a Tribune ebben az esztendőben semmi néven nevezendő tevékenységet ki nem fejtett, így nem volt módunkban a magyar kérdést szőnyegre hozni.

Folytattuk végül az elmúlt évben megkezdett Larousse-javítási akciókat, tervbe vettük a magyar diákvékönyv kiadását. Az utóbbihoz azonban a kellő anyagi fedezet hiányzik.

A legőszintébb köszönettel kell megemlékeznünk arról a jóindulatú pártfogásról, amelyet az egész elmúlt év folyamán a párisi m. kir. követség és a Magyar Egyesület részéről élveztünk. Annyi megértést, annyi áldozatkészséget tapasztaltunk, hogy csak a legnagyobb hála szavaival emlékezhetünk meg róla. Ennek az érzelmünknek akartunk kifejezést adni, amikor br. Korányi Frigyes úr Ónagyméltóságát és Mannheim Lajos urat egyesületünk tiszteletbeli tagjává választottuk.

Tisztelt közgyűlés! Minden távozó vezetőséget érdekel az, hogy mi lesz egyesületünk további sorsa. Mi itt két gondolatot szeretnénk felemlíteni: amíg állandó helyisége egyesületünknek nem lesz, addig állandó és igazán eredményes munka nem lehetséges. Ez a munka pedig nem lehet gyors és nem vezethet rögtön eredményekre. Itten a magyarságot évtizedeken keresztül vádolták és a magyarság évtizedeken keresztül hallgatott. Az ellenünk folytatott munka szívós és kitartó volt és csak lépésről-lépésre ment előre. A mi munkánk sem lehet más. Abban a reményben, hogy talán egy lépést tettünk előre, kérjük jelentésünk elfogadását és a fölmentvény megadását.

Szegedy-Maszák Aladár s. k.

A Párisi Magyar Diákegyesület tevékenységére vonatkozó források

Kiadványok: *Párisi Magyar Egyesület 1925—27* (Paris, 1927); Molnár Sándor, *Magyar sors francia földön* (Paris, é. n., Párisi Magyar Akadémia); *Debreceni Szemle* 1933 májusi száma; *Párisi Magyar Évkönyv 1935* (Paris, 1935, Franciaországi Magyar Szövetség); *Almanach des Étudiants Hongrois de Paris*, rédigé par Ivan Nagy (Paris, 1927); *A P. M. D. egyetemi Útmutatója*, szerkesztette Rubletzky Géza (Párizs, 1935); *A franciaországi magyarság. Egy fejezet a külföldi magyarok életéből*, szerkesztette Baráth Tibor (Párizs, 1935).'

Újságcikkek. Az egyesület egész működésére vonatkozólag számos cikk és polémia található a *Párisi Magyar-ság*, *Párisi Hírlap* és *Párisi Futár* számaiban; az egyesület első éveire a vitéz Nagy Iván által összeállított és leg-legnagyobb részben általa írt cikkek, amelyek főként fővárosi lapokban jelentek meg, nevezetesen a *Magyarország* (1925. II. 10., 11.); a *Szózat* (1935. II. 10., 11.; III. 3., 17., 17.; IV. 16., 22.; V. 29.; VII. 2., 3.; IX. 18.; XII. 19.); a *Nemzeti Újság* (1925. II. 22., 27.; IV. 8.; V. 4., 9.; VI. 3.); a *Budapesti Hírlap* (1925. II. 27.; III. 3.; V. 29.; VII. 16.; VIII. 19.; XII. 19.); az *Újság* (II. 27.); a *Világ* (1925. II. 27.); a *Magyarság* (1925. III. 17.; IV. 26.); a *Nép* (1925. V. 19., 30., 31.; VIII. 25.); az *Az Est* (1925. VII. 5.); a *Hajdúföld* (1925. II. 11.; IX. 2.); *Körösvidék* (1925. IV. 18.); a *Nyolc Órai Újság* (1925. III. 5.) és az *Új Élet* 1925. évi számaiban. A nizzai utakról beszámoló francia újságok gyűjteménye a P. M. D. irattárában van.

Irattárak: ezek közül természetesen legfontosabb a P. M. D. irattára, melynek ügydarabjai 1925 december 14-ével kezdődnek és mely jelenleg a Franciaországi Magyar Tanulmányi Központban van letétben. Nem kevésbé fontos a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irattára, ahol egyes beadványok, valamint az 1928 utáni évekre vonatkozó fontos összefoglaló jelentések fekszenek, a tanárelnök véleményeivel. Utóbbi akták fogalmazványai, illetőleg másolatai az említett Központ irattárában is feltalálhatók.